

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

ГРАДСКА КЊИЖНИЦА	
Група	Вредност
90	500
199/90	5621

Градска књижница
Вршац

Група	Број	Вредност	
		Дин.	п.
90	1701		
90/90	5621		
	500		

39
A

100
100

Barbulescu, I 37/1

129. ИЗДАЊЕ ЗАДУЖБИНЕ ИЛИЈЕ М. КОЛАРЦА 129

РУМУНИ

ПРЕМА

СРБИМА и БУГАРИМА

НАРОЧИТО С ПОГЛЕДОМ НА ПИТАЊЕ
МАКЕДОНСКИХ РУМУНА

ОД
Д-РА ИЛИЈЕ БАРБУЛЕСКА
ПРОФЕСОРА СЛАВИСТИКЕ НА ЈАНШКОМ УНИВЕРСИТЕТУ

С РУМУНСКОГ ПРЕВЕО
СВЕТИСЛАВ ИЛИЋ

У БЕОГРАДУ

НОВА ШТАМПАРИЈА — ДАВИДОВИЋ — ДЕЧАНСКА УЛ. БР. 14
Љуб. М. Давидовића

1908

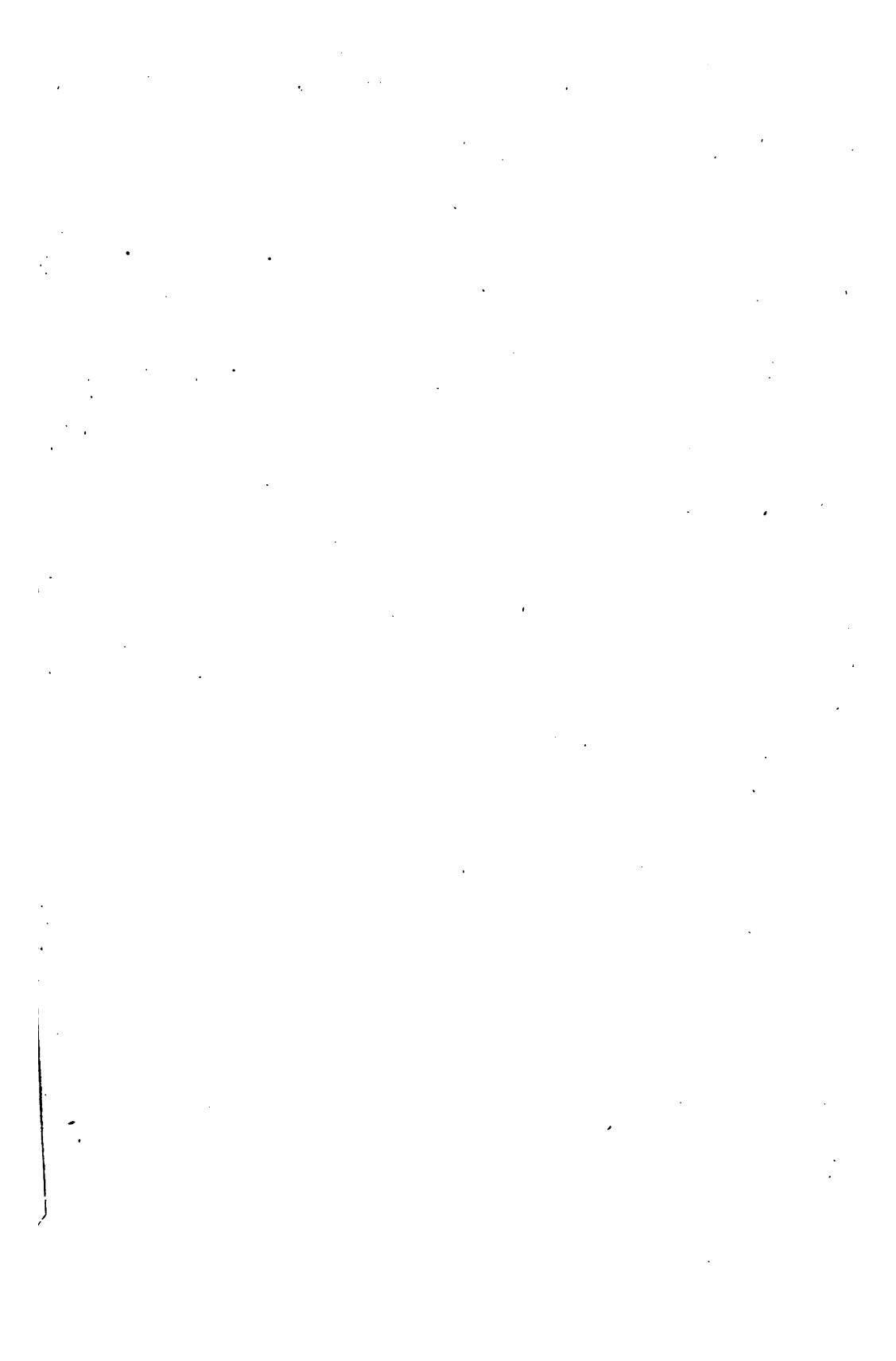
DR
229
48
B249

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА Б Р Ш А Ц		
Група	Сл.	Вредност
931 199	СН. 5621	500

G.L.
46170EX
3052A
1-8-78

Jano. Mincabla 778
Konopny 778

Г Д Е Ј Е Ш Т О

	СТРАНА
Предговор	VII
Садашња борба између Срба и Бугара и улога Румуније и македонских Румуна наспрам њих у Македонији	1
<i>I Борба између Срба и Бугара за Македонију</i>	6
а) Срби а не Бугари траже Македонију из сујете?	11
б) Борба између Бугара и Срба на основи историје	17
в) Филолошка борба између Бугара и Срба око словенско-македонскога језика	25
Бугарске особине у словенско-македонском језику	26
Српске особине у словенско-македонском језику	28
Како Срби оспоравају Бугарима морфолошке особине у језику македонских Словена	33
Како Бугари оспоравају Србима фонетичне особине у језику македонских Словена	34
Закључак данашње науке односно особине словенског језика у Македонији	39
Закључак о борби између Срба и Бугара	42
<i>II Тежње Бугара и Срба наспрам Румуније</i>	48
<i>III Улога Румуније и македонских Румуна наспрам Бугара и Срба</i>	57
Односи румунских кнежевина са Србима и Бугарима од XIV—XVII века	
<i>I Кратак историјски преглед</i>	76
<i>II Преоблађивање бугаризма код Румуна само до XIII века</i>	80
<i>III Преоблађивање србизма а не бугаризма и у самој Бугарској у XIII веку</i>	82
<i>IV Срби а не Бугари преоблађују у Цариграду</i>	85
<i>V Срби а не Бугари преоблађују бројно у Угарској</i>	86
<i>VI Срби а не Бугари преоблађују у Румунским Кнежевинама</i>	89
а) Срби убаштињени и који играју велике улоге у друштву	95
Реакција службена и народна противу виђених Срба	104

б) Срби у нашем свештенству и који негују писани језик на- аван српски језик	
α Срби у свештенству	108
β Језик назван у Кнежевинама српски језик	113
Језик докумената румунско-словенских био је македонски а не прави бугарски језик	120
Реакција службена и народна противу свештенства и противу језика названог српски	126
в) Срби у економским односима с Румунским Кнежевинама	
α Срби тежаци	131
β Даривање српских манастира	138
Реакција службена и народна противу Срба	143
г) Срби у односима војеним с кнежевинама	146
Реакција службена и народна противу Срба војника	152
д) Садашњи остаци опет из доба преоблађивања србизма а не бугаризма	155
Закључак	161
Важност српског и бугарског језика на нашим универзитетима и војеним школама	164

ПРЕДГОВОР

Народима се, у њиховим међусобним односима, дешава много пута исто оно што се дешава и појединцима у друштву, тј. да се, стицајем замршених околности, створи о њима и о њихову раду какво мишљење, било добро или рђаво, али погрешно; да такво мишљење добије одређен облик, да се кристалише, да ухвати корена и да тако уђе у неодољиви ток времена..... То је заиста једна чудновата друштвена појава коју је у осталом још и *Ла Фонте*н обележио у својој познатој дефиницији: *C' est souvent du hasard que naît l'opinion, et c' est l'opinion qui fait toujours la vogue.*“ (Много се пута из једнога пуког случаја створи какво мишљење, а то мишљење продире и добива маха у јавности).

Но као што је дужност друштва да се стара да буде правично и да сваку личност сведе на њену праву вредност, исто је тако дужна и Историја, када узмогне, да побија предрасуде, дајући свакоме народу оно што му само стварно припада.

Ово је последње, у великом обиму, и задатак овога дела. Јер заиста, овим се делом пре свега доказује, да као што се у прошлим вековима претеривало у добру, што је у нас потицало из струје надахнуте словенофилским осећајима, и стварала се прича, да су Срби једини „врло бистар народ“, исто се тако претеривало и у злу, што је опет потицало од назадњачких против-словенских струја, што је све до данас распростирано мишљење у народу, да су ти исти Срби „врло прости.“ Опет из истих разлога доказујем, да

VIII

је у том истом старијем периоду Словенства, у друштвеном животу наших Кнежевина, преоблађивао не бугаризам, као што се то погрешно мислило, него „србизам,“ и то како у самоме облику чисто српском, тако и у облику македонском: у језику романско-словенском, у цркви, у економном и у опште у друштвеном животу. Исто тако доказујем још и то, да је и у нашем садашњем животу штетно што је код нас распрострањено мишљење: да су Македонски Словени били и да су то још и дан дањи неоспорно чисти Бугари а не Срби, и да према томе од тих Словена само Бугари а не Срби имају етнографских и историјских права у Македонији.

Но осим овога негативног задатка ово дело, у вези с горепоменутиим, има још и један позитиван или боље рећи конструктиван факат, који нас поучава да се, према садашњим тежњама Бугара и Срба наспрам наше Краљевине, а у погледу на правац рада нашег, што га дајемо питању македонско-румунском — руководимо пре свега према политичким интересима саме Краљевине Румуније и тек у другом реду према културним интересима Армуњским — дакле сасвим противно ономе што сада радимо.

Скоро у свима главним тачкама овога дела ја имам своја мишљења, супротна данашњој науци; шта више једном сам био тако слободан да будем у супротности и са самом нашом дипломацијом. Ето тако ја мислим о свему овом и с тога, што је то моје мишљење у мени утврђено на основи нових података и доказа, те зато држим да не грешим, а неће бити ни некорисно — ако све то и изнесем.

Букурешт, 15-XII, 1904.

Илија Барбулеску

САДАШЊА БОРБА ИЗМЕЂУ СРБА И БУГАРА

И

УЛОГА РУМУНИЈЕ И МАКЕДОНСКИХ РУМУНА НАСПРАМ ЊИХ У МАКЕДОНИЈИ

У вековној и природној борби за опстанак, свака личност — као и сваки од нас — да би могла да живи, да себи обезбеди опстанак те да и даље постоји и да се развија, мора *у једно и исто време, у један исти мах* да врши једновремену радњу, тј. мора *да дела и у позитивном и у негативном правцу*. Позитивним делањем ми се мучимо, боримо и радимо, — по правцу часно и поштено — те да производимо, зарађујемо, добивамо и да себи присвојимо елементе који су нам потребни ради одржавања и развијања нашега умног и физичког живота. *Негативним* делањем тежимо и трудимо се, да с једне стране прилагодимо делања наша позитивноме правцу и резултатима отуд добивеним, а с друге пак стране да *неутралишемо*, обеснажимо или сузбијемо тежње противне опстанку и развићу наше личности (индивидуалности), других лица, која, било из суревњивости, било из злобе или неморалне сујете, а често пута и из саме потребе за свој рођени опстанак, теже да нам нанесе удар, да омету и спрече наш опстанак и његово напредовање.

Као год и појединац, тако исто и држава па и читав један народ, у природној им борби за опстанак и развиће, морају, у један и исти мах, да раде у позитивном и у негативном правцу. Позитивним делањем он — држава или народ — тежи да савлада и да употреби физичке и хемијске силе као и друге мо-

ралне природне елементе што су у близини или у даљини. Негативним пак делањем, као и свака поједишна личност, држава или народ теже, с једне стране, да се прилагоде позитивном делању, а с друге стране да упознају и да *благовременно* отклоне, неутралишу и обеснаже оне тежње што потичу из идеје и осећаја противна њиховом личном развићу и уједињењу, — тежње дакле других држава и народа, а нарочито оних, што их окружују.

Као и свака друга држава и народ, исто тако и Краљевина Румунија или народ румунски, да би себи обезбедио свој опстанак и да и даље постоји, труди се да једновремено врши овај двогуби задатак, тј. и позитиван и негативан. Ми, дакле, да бисмо наше делање прилагодили позитивном правцу, треба исто тако благовременно и непрекидно да дѣламо и у негативном правцу: да упознамо, неутралишемо или обеснажимо тежње, противне нашем политичко-националном животу, оних држава и народа што нас окружују, а нарочито: Мађара, Руса, Бугара и Срба.

Било би интересно, шта више и веома важно за нас, да дознамо умишљаје и тежње политичко-националне, што гаје наспрам државе наше и народа румунског сваки од поменути четири суседа наша, те да према томе, а на основи позитивних и стварних доказа, и ми удесимо наше негативно делање према свима њима. У погледу овога проучавања за сада се ограничавамо само на Србе и Бугаре. И овај избор чинимо — остављајући за сада на страну Мађаре и Русе — не само с тога што би овај предмет био веома опширан, простран, велики, него из других, много пречих разлога. То чинимо с тога, што смо, опширним проучавањем ових питања, дошли до уверења, да су нам нарочито међусобни односи између Срба и Бугара у Македонији, као и тежње њихове наспрам Државе и Народа Румунског, не само слабо познате, него шта више погрешно познате, тј. познате с погрешне тачке гледишта. — И те њихове међусобне односе и њихове тежње наспрам нас погрешно познајемо с тога, *што их не познајемо из непосредног и власитишега*

нашег Проучавања и додира, него их познајемо преко виђенијих људи из тих народа или оних за које мислимо да су у тих народа виђенији и који нам у извесним згодним приликама причају о томе, тј. у говорима што их они држе приликом каквих свечаности итд.; па и тада упознајемо погрешно те односе и те тежње из простог разлога *што не знамо језике тих словенских народа*, нити њихове интелектуалне и стварно душевне покрете што их они испољавају у свој својој наготи само у њиховим књижевним делима, листовима и часописима, тј. српским или бугарским. *Принуђени смо да се о њима обавештавамо само из новинарских чланака западне штампе или часописа* и то нарочито француских или немачких. — Изгледа још да у свима овим недостатцима нашим за ствари оваке природе ми та питања сматрамо још да нису за нас тако ни важна: нисмо уочили ни то, да ни ти говори, што се држе приликом разних свечаности, ни друга обавештења — не одговарају *општем душевном и стварном стању ствари* које Бугари у опште гђје насрам Румуна и Краљевине Румуније: нисмо уочили ни то, да и сама та западна штампа пати можда такође од истих недостатака непознавања стварног стања ствари као и ми сами. И пошто се у тим питањима обавештавамо из казивања те западне штампе, нисмо узимали у обзир нарочито још ни ту околност (јер пошто сами не разумемо оно што говори српска и бугарска штампа или њихови часописи, право је да признамо, да нисмо ни могли то уочити) — да та штампа, било да се иста ослања на личне податке својих људи, који и сами већином не знају ни српски ни бугарски, било да им такве погрешне податке дају сами Срби или Бугари, — или да она одаје само оно што не дира у њене политичке и националне интересе: или да у опште ништа и не говори о ономе што њу не интересује, ма да би можда те ствари, о којима та штампа никако и не говори, биле за наше интересе од велике и нарочите важности; или — што се често дешава — из узрока што иста, због незнања језика и непознавања интеле-

лектуалног покрета тих словенских народа и њихових земаља, није у стању да контролише добивене податке, те нам казује стање ствари не онако као што исто у ствари постоји, него онако како су тој штампи ишепирисали вешти такмаци у борби око Македоније: који су обично скоро увек Бугари.

Што се пак тиче Мађара и Руса, ту су нам те ствари много боље познате, нарочито с тога, што садашњи њихов истинити и стварни душевни покрет познајемо из самих њихових извора, тј. из њихових језика — посредством наше браће Румуна у Угарској и Бесарабији.

Ево дакле првог разлога зашто се, за сада, ограничавамо да овде говоримо само о Србима и Бугарима. Ну поред поменутог разлога постоји још и један други, а то је замисао моја, да ћу ја, с погледом на ту околност што, стицајем прилика, познајем интелектуалан покрет ових двају народа, изучив то на самоме лицу места, на њихову дому, и што ћу, знајући и саме њихове језике — српски или бугарски, — стварно користити, поправљајући по који пут погрешне појмове, што су се у нас увукли и што су унесени нарочито са Запада, а по који пут износити понеке нове податке уз оне што циљају да уверљивијим правцем и начином расправљају македонско питање и интересе румунизма у Македонији. Најпоследњи је разлог тај, што сам тачнијим и јаснијим изучавањем и познавањем интелектуалних побуда у делању Бугара и Срба — дошао до дубоког уверења, да ако и даље будемо губили време у садашњем нашем погрешном познавању правога стања ствари и ако не будемо благовремено знали, како да упутимо наш рад и какав правац да дамо нашем негативном (отпорном) делању наспрам Срба и Бугара, да ћемо онда много раније, него што то и замисљамо, имати посла преко Дунава, много пре, него преко „Карпата“ или „Прута.“

Ево дакле из којих сам разлога ставио себи у задатак, да у овоме делу говорим о нашим најближим суседима преко Дунава, тј.: *„односно садашње борбе*

између Срба и Бугара и улоге Румуније и македонских Румуна насипрам њих у Македонији."

И с тога сам и изабрао да проучавам односе између тих држава и то не на другоме ком месту, него у самој Македонији, пошто нам се из тога познавања, а нарочито тамо, приказују нове и јасне тежње, што те државе имају и гајѐ према Румунима, као и правац који ми треба да дамо нашем негативном делању према њима.

Ну да бисмо их јасно могли разумети и познати и да бисмо из тога познавања могли за себе црпили националне енергије, треба да их проучимо и познамо с три тачке гледишта, а наиме:

У чему се састоји та борба између Срба и Бугара у Македонији и на којим се разлозима иста оснива;

Какве су политичко-националне тежње тих држава и народа насипрам Румуније и Румуна; и

Као последица овога:

Како ми треба да удесимо наше негативно делање насипрам свакога понаособ од тих такмаца у Македонији.

код тамошњих Словена шире пропаганду *бугарске* народности. Пошто су те бугарске пропагандисте наишле ту на један народ, у кога појам и свест о словенској му народности и пореклу још није био јасно одређен, или боље рећи у којег је та свест била још помућена, ако случајно није већ била сасвим појелинизирана, — смишљеним, сталним и прегалачким својим радом, за кратко су време успеле, да у душу једнога великог дела тога народа усаде веровање, да је он само *бугарског* порекла и народности, пошто му је језик којим он говори — тако му вељаху они — чисто бугарски. Успели су да му у душу усаде с *бугарском* народном енергијом веровање, да су у тој Македонији, у којој сада стално живе само Бугари — и у стара времена владали и господарили дедови и прадедови тога народа што и сада тамо живи, и да према томе њих треба и у будуће да предводе Бугари а не Турци или ко други.

Пропагандом својом, вршеном на овако изазивачки начин, Бугари успеше за кратко време, да један велики део словенског живља у Македонији поче да верује да је он и заиста „бугарске“ народности и да су потпомогнути од Русије успели да добију 1871 год. и своју чисто бугарску цркву — Ексархат, која им је послужила као ново средство за даље побугаривање словенског света. Од тада, па све до последњих година, бугарска пропаганда, помоћу цркве и школе нарочито, победоносно је корачала у побугаривању свести македонских Словена.

С друге пак стране, само нешто мало касније него Бугари, а под утицајем истих оштрих околности, и српска народна свест поче да се буди у смислу властитог му српскога народног живота: почеше и Срби да се трезне. И они дођоше на ред после Бугара, те, нарочито они из Кнежевине, почеше по Македонији, међу тамошњим Словенима, да шире појам о слави и величини свога народа и своје државе. Исто тако дакле као и Бугари, упоредо с њима кренуше се и Срби да међу македонским Словенима — који, ако у души својој и не беху већ појелинизирани, исеу

још имали чистог, јасног и одређеног појма о својој словенској народности — шире *српску* народну пропаганду: да их поучавају, да је језик којим они говоре „српски језик“: да су и њихови дедови и прадедови, који су вазда ту стално живели и господарили у Македонији у стара времена, били Срби а не Турци и да их према томе и у будуће „Срби“ треба да предводе и нико други. Српска се пропаганда трудила да те појмове учврсти и усади не само у душу оних, који још не имађаху јасног и одређеног појма о својој словенској народности, него да у исто време одврате од Бугара и оне Словене који им већ беху прешли, те да се врате у своју српску народност, у своју српску свест. Њих је српска пропаганда поучавала да они и нису Бугари него Срби, пошто језик којим говоре и није бугарски већ српски.

Ну управо овде, у овим супротним тежњама којима се утицало на тај македонски живаљ, почиње и борба између Бугара и Срба а на основи народности, пошто и једни и други хоће *ту исту Македонију* и пошто сваки од њих понаособ тврди, да је тај тамошњи словенски живаљ „њихове“ народности.

Пошто сваки од та два словенска народа и од тих двеју држава мисли, да ће, — у случају решавања балканског питања, тј. у случају деобе Турске Царевине или оцепљења Македоније од Турске — Европа ту покрајину досудити ономе од њих за кога буде држала да на ту покрајину има највише својих етнографских и историјских права. С тога се, како Бугари тако и Срби, неуморно труде, да европској дипломатији, сваки за себе, услију уверење, да је право само на њиховој страни. Ну мора се признати да је бугарска пропаганда у Македонији живља и предузимљивија него српска, зато, што верује, што је уверена, да је „реклама“ душа свакоме подухећу на и у самим дипломатским пословима. Европа дакле услед такве необичне рекламе Бугара и њихових многобројних веза на Западу и познаје питање узајамних односа Срба и Бугара у Македонији, њихове борбе и питања о праву и разлогу те борбе — те у томе погледу и

не суди другачије него само с бугарског гледишта, тј. према бугарским лажним изворима и податцима. С тога и видимо данас где европска штампа, нпр. француска или немачка, суди о тој борби између Бугара и Срба у Македонији а не зна темељно ни довољно ни њихов језик ни њихову историју, у главном даје право Бугарима, сматрајући Србе као људе амбициозне или као просте инације. Томе их учи вешта бугарска штампа којом рукују вешта пера и која непрестано доказују и теже да у Европи створе веровање, да македонско питање лежи у самој души бугарског народа, док српски народ и не зна да има Срба у Македонији. Код Срба је, веле Бугари, то питање просто измишљено пре неколико година, за време покојног краља Милана и Александра, који из зависти и *злобе* противу бугарских уснеха у Македонији, почеше да их мрзе и да их у томе спречавају. Па и дан данш, вели у једноме свом чланку С. Радев, македонско питање и нема корена у српском народу, него је то дело политичке и административне природе, неваљалства и немоћне *суђење*, амбиције, појединих уредника либералних листова.¹

А ми Румуни, који се до данас хранимо само оним што нам Запад пружа, верујемо у то исто тако као и они са Запада, те се потанко и не распитујемо, да ли је словенски живаљ који тамо стално живи и занста *само* бугарске народности а не српске и да ли је тој борби коју Срби воде тамо противу Бугара основица само сујета и пркос и ништа друго. С тога и видимо у нашој румунској штампи, исто као и у оној са Запада, где се вели, да у Македонији живи 1.500.000 Бугара, а да Срба нема више од 500.000;² или да тамо има само неколико хиљадица становника који се називају Срби, вели други.³

И опет, услед утицаја западне штампе или услед утицаја бугарске пропаганде, један немачки професор

¹ С. Радев у бугарском листу *Вечерња Пощта* од 14 и 17 новембра 1904.

² Види лист румунски *Conservatorul* од 21 августа 1903.

³ Види румун. лист *Românul de la Pind* од 11 јула 1904.

— и сувише велики бугарофил — пише у једној својој расправи, одштапаној у делу „Румунска Енциклопедија“, да македонски Румуни живе на бугарском земљишту;⁴ као што и један наш државник и одличан књижевник, говорећи о борби Бугара и Срба у Македонији, вели:

„Срби *теже* да играју неку улогу“, али су у недоумици коме да пагињу у својим тежњама, да ли Турцима, Грцима или Бугарима.⁵

Свуда се дакле и у нас верује, да борба Срба противу Бугара око Македоније не потиче из уверења каквога права, него само из сујете Срба, да и они играју неку улогу.

Ну пошто је овај појам погрешан — било да нам исти долази непосредно од Бугара, било од западне штампе, која и сама у овом случају не познаје право стање ствари, но посредством пристрасне бугарске пропаганде, која је вешта у подметању и лажном извртању — с тога, а нарочито из разлога што смо уверени, да би то погрешно познавање односа између Срба и Бугара у Македонији могло временом постати све штетније будућим интересима Румуније и румунског народа: с тога и хоћемо да изнесемо како ти односи стварно стоје; хоћемо да изнесемо право стање ствари и то *не према подацима и казивању бугарске пропаганде ниши према казивању западне штампе*, која је и сама погрешно обавештена од те пропаганде, *него из самих интелектуалних и душевних покрета њихових*, обележених и на светлост изнесених *у самим бугарским и српским писменим радовима*.

Али тога ради потребно је да претходно проучимо борбу између Бугара и Срба с три тачке гледишта и то:

а) Да ли се борба, коју Срби воде противу Бугара у Македонији, оснива на праву, или је то само

⁴ G. Weigand, у „Enciclopedia Romana“, д-ра Ђаконовића, стр. 227, 229. То је опет поновљено од Вајганда у чланку једном: *Die Aromunen I*, страна 3.

⁵ Ollănescu. Види румунски лист *Ероса* од 28 јануара 1905.

једна бесмислена и неоснована борба, која потиче само из уображене, сујете Срба и њоме се потхрањује, пошто Срби желе да и они играју неку улогу, као што се то у нас верује и као што смо то већ напред изнели;

б) Да ли се с основом и без поговора може тврдити, да су заиста у старим временима само Бугари живели стално у Македонији и били тамо у превази а не Срби, као што се то у нас верује;

в) Да ли се с основом и без поговора може тврдити, да је данашњи стални тамошњи словенски живаљ, који бројно има преваге у Македонији, бугарске народности а не српске, како се то, као што видесмо, у нас верује.

Пре свега дакле да проучимо сада редом сваку од ових трију тачака понаособ.

а) Срби а не Бугари траже Македонију из сујете?

Умешност Бугара, да се Европи представе као једини међу Словенима који би, као што они тврде, на основи једне неоспорне већине сталнога бугарског становништва у Македонији, имали права да за себе траже ту покрајину, — допринела је, те се и у нас, као и на Западу, верује, да заиста Срби насупрот Бугарима и немају никаквих етнографских права у Македонији.

Уз ово је дошло још и нејасно и нестално обележавање појмова неких Срба, као нпр. оних ђака с којима је говорио наш покојни Неницеску, и који су му казали, да народ српски тражи Македонију и то на основи етнографских права, све до Прилепа.⁶

С једне стране умешност бугарске пропаганде, која победоносно корача међу образованим светом Западне Европе, а с друге неодређеност српских тежња,⁷

⁶ Nenițescu : „De la Romaniî din Turcia europeană,“ страна 37.

⁷ Ову неодређеност која потиче из дубоког непознавања свију, у чему управо лежи значај Македоније за Србе, потврђује и Павле Орловић у својој расправи: *Поглед на наш просветно-политички рад у Старој Србији и Македонији до 1901 године*, одштампано у часопису: *Српски Књижевни Гласник* од 16 јула 1901, страна 1077.

који траже Македонију, једни до Прилепа а други до Солуна, допринело је, да се и код нас све више и више образује и укорењује напред поменуто веровање: да *Срби желе да играју улогу*, али да још нису начисто коме да се приљубе, да ли Турцима, Грцима или Бугарима.

Ну било да је у нас то мишљење створено непосредно утицајем бугарске пропаганде или посредно преко западне штампе, која је или инспирисана или добија лажне податке о правој стању ствари, — тек то мишљење постоји. У ствари пак српски покрет у Македонији не потиче из сујете, да се Краљевини Србији придружи један део земљишта више, као што то мисле и сами они ђаци који су разговарали с нашим Неницеском, него потиче из једнога много узвишенијег схваћања. У души даровитих и далековидних вођа српскога народа стоји дубоко укорењено веровање: *не да тој Краљевини недостаје још који комад земље, него да она не може више живети у садашњим јој границама, тј. без излаза на море*. Ово је узрок српскоме покрету у Македонији, а не онај што ми мислимо, према казивању Бугара и Запада. Ну ову политику, питање *простог оцштанка*, цепају, мрве и сузбијају како у самој Краљевини Србији тако и у Македонији, не само они који су прожети аустрофилским осећајима и који би могли бити осумњичени као просто оруђе немачко против братског споразума и уједињења Балканских Словена, него и сами они, који се више рачунају као русофили — радикали. Доказ за ово дају нам не само неспоразуми и борбе Бугара и Срба, него и сама њихова политичка писања. Доказ нам је нпр. оно, што бивши шеф српске пропаганде, у Министарству Иностраних Послова у Београду, С. Симић, вели у једној својој расправи под насловом: *Србија, Бугарска и арнаушко питање*, одштампаној у једноме српском часопису.

Он, обележавајући потребац појам, надахнут из просте потребе *оцштанка* Краљевине Србије да у Македонији прошири своје границе, овако образлажава борбу коју би Срби *шребали* да воде тамо противу Бугара.

„Признајемо, вели Симић, да је тешко Бугарима одрећи се једног милиона *словенског живља*⁸ у Македонији, али тврдимо, да би то Србији било још теже, пошто је мања од Бугарске, како по својој територији тако и по своме становништву. Притешњена са севера и запада од покрајина у којима влада Аустрија и *немајући, као што то Бугари имају излазак на море и друге тргове за своје производе*, Србија је осуђена не само да буде подчињена Аустро-Угарској у економном погледу, него да, економски подривена, *изгуби и своју политичку независност, ако не успе на време да се отме из ових загрљаја — изласком на море.*

Колико је за нас Србе штетно, што зависимо од тргова аустроугарских, очито су нам сведоци она непрестана кињења којима нас мучи Аустро-Угарска, чим јој се што не допадне у Србији. И док данас у Србији влада такво стање, док још Турска господари јужним деловима Балканскога Полуострва, шта би било од Србије тек онда када би се Аустро-Угарска и тамо угнездила. И она циља овоме, радећи при томе озбиљно и веома обазриво. *И онога дана кад се буде пристуило деоби Турске, ако буде успела да себи обезбеди излазак на Егејско Море, онда је Србија пропала*“.⁹

Још и један други српски писац, Павле Орловић, у једној својој расправи,¹⁰ то исто вели: да је Србија од својих западних српских покрајина одвојена кинеским зидом, и ако је још одвоје и од Македоније силним арбанаским живљем, онда је Српство изгубило наду на своју националну будућност, а Србија је тада *изгубила први услов за свој политички оцшанак.*

⁸ Скрећемо пажњу на овај израз, којим се даје разумети да становништво у Македонији није „бугарско“, као што то Бугари тврде, него у опште просто и чисто словенско.

⁹ С. Симић: *Србија, Бугарска и арбанаско питање*, у *Српском Књижевном Гласнику* од 16 јануара 1903.

¹⁰ Павле Орловић: *Питање о Старој Србији*, штампано у *Српском Књижевном Гласнику* од 16 августа 1901, страна 273; исто тако и овај писац, под знаком П. О. у једној књизи: *Стара Србија и Арбанаси*, Београд 1904, страна 43, проповеда излазак на море.

БОРБА ИЗМЕЂУ СРБА И БУГАРА ЗА МАКЕДОНИЈУ

Познато је, да у томе шаренилу (мозаику) од разних народности: с једне стране грчке, а с друге латинске (у које можемо убројати не само македонске Румуне него и нашу браћу по крви — Арбанасе) и словенске, у које улазе Срби и Бугари — познато је, вестим, да у томе мозаичком склопу разних народа који, заједно с Турецком, образују покрајину (провинцију) Македонију, нису, при крају XVIII или боље рећи почетком XIX века, постојале борбе на основици народности (националитета); и сви они, који ма да су, под густим велом грчког православља, у својим домовима говорили језиком своје народности од које повлаче порекло, нису у души имали јаснога појма о тој својој народности, а често пута нису имали никаквога појма о каквој народности у опште, осим што су знали то, да су православни. Но почетком XIX века, а нарочито под општим подстицајем појмова о народностима, што је још јаче подстакла, поткрепила и убрзала Велика Француска Револуција међу успаване појмове европских народа на Балканском Полуострву, Бугари почеше први да се трезне и да воде рачуна о своме словенском племену од којег и они потичу. Од тада они, нарочито Бугари из Кнежевине Бугареке, подстакнути од појединих њихових људи од пера и рада, од људи енергичних и цуних одушевљеница, иду једни корак даље и у Македонију, —

код тамошњих Словена шире пропаганду *бугарске* народности. Пошто су те бугарске пропагандисте наиниле ту на један народ, у кога појам и свест о словенској му народности и пореклу још није био јасно одређен, или боље рећи у којег је та свест била још помућена, ако случајно није већ била сасвим појелинизирана, — смишљеним, сталним и прегалачким својим радом, за кратко су време успеле, да у душу једнога великог дѣла тога народа усаде веровање, да је он само *бугарског* порекла и народности, пошто му је језик којим он говори — тако му вељаху они — чисто бугарски. Успели су да му у душу усаде с *бугарском* народном енергијом веровање, да су у тој Македонији, у којој сада стално живе само Бугари — и у стара времена владали и господарили дедови и прадедови тога народа што и сада тамо живи, и да према томе њих треба и у будуће да предводе Бугари а не Турци или ко други.

Пропагандом својом, вршеном на овако изазивачки начин, Бугари успеше за кратко време, да један велики део словенског живља у Македонији поче да верује да је он и заиста „бугарске“ народности и да су потпомогнути од Русије успели да добију 1871 год. и своју чисто бугарску цркву — Ексархат, која им је послужила као пово средство за даље побугаривање словенског света. Од тада, па све до последњих година, бугарска пропаганда, помоћу цркве и школе нарочито, победоносно је корачала у побугаривању свести македонских Словена.

С друге пак стране, само нешто мало касније него Бугари, а под утицајем истих општих околности, и српска народна свест поче да се буди у смислу властитог му српскога народног живота; почеше и Срби да се трезне. И они дођоше на ред после Бугара, те, нарочито они из Кнежевине, почеше по Македонији, међу тамошњим Словенима, да шире појам о слави и величини свога народа и своје државе. Исто тако дакле као и Бугари, упоредо с њима кренуше се и Срби да међу македонским Словенима — који, ако у души својој и не беху већ појелинизирани, ишеу

још имали чистог, јасног и одређеног појма о својој словенској народности — шире *српску* народну пропаганду; да их поучавају, да је језик којим они говоре „српски језик“: да су и њихови дедови и прадедови, који су вазда ту стално живели и господарили у Македонији у стара времена, били Срби а не Турци и да их према томе и у будуће „Срби“ треба да предводе и нико други. Српска се пропаганда трудила да те појмове учврсти и усади не само у душу оних, који још не имађаху јасног и одређеног појма о својој словенској народности, него да у исто време одврате од Бугара и оне Словене који им већ беху прешли, те да се врате у своју српску народност, у своју српску свест. Њих је српска пропаганда поучавала да они и нису Бугари него Срби, пошто језик којим говоре и није бугарски већ српски.

Ну управо овде, у овим супротним тежњама којима се утицало на тај македонски живаљ, почиње и борба између Бугара и Срба а на основи народности, пошто и једни и други хоће *ту исту Македонију* и пошто сваки од њих понаособ тврди, да је тај тамошњи словенски живаљ „њихове“ народности.

Пошто сваки од та два словенска народа и од тих двеју држава мисли, да ће, — у случају решавања балканског питања, тј. у случају деобе Турске Царевине или оцепљења Македоније од Турске — Европа ту покрајину досудити ономе од њих за кога буде држала да на ту покрајину има највише својих етнографских и историјских права. С тога се, како Бугари тако и Срби, неуморно труде, да европској дипломатији, сваки за себе, улију уверење, да је право само на њиховој страни. Ну мора се признати да је бугарска пропаганда у Македонији живља и предузимљивија него српска, зато, што верује, што је уверена, да је „реклама“ душа свакоме подухећу на и у самим дипломатским пословима. Европа дакле услед такве необичне рекламе Бугара и њихових многобројних веза на Западу и познаје питање узајамних односа Срба и Бугара у Македонији, њихове борбе и питања о праву и разлогу те борбе — те у томе погледу и

не суди друкчије него само с бугарског гледишта, тј. према бугарским лажним изворима и податцима. С тога и видимо данас где европска штампа, нпр. француска или немачка, суди о тој борби између Бугара и Срба у Македонији а не зна темељно ни довољно ни њихов језик ни њихову историју, у главном даје право Бугарима, сматрајући Србе као људе амбициозне или као прости инације. Томе их учи вешта бугарска штампа којом рукују вешта пера и која непрестано доказују и теже да у Европи створе веровање, да македонско питање лежи у самој души бугарског народа, док српски народ и не зна да има Срба у Македонији. Код Срба је, вели Бугари, то питање просто измишљено пре неколико година, за време покојног краља Милана и Александра, који из зависти и *зlobe* противу бугарских успеха у Македонији, почеше да их мрзе и да их у томе спречавају. Па и дан данш, вели у једном свом чланку С. Радев, македонско питање и нема корена у српскоме народу, него је то дело политичке и административне природе, неваљалства и немоћне *сујетне* амбиције, појединих уредника либералних листова.¹

А ми Румуни, који се до данас хранимо само оним што нам Запад пружа, верујемо у то исто тако као и они са Запада, те се потанко и не распитујемо, да ли је словенски живаљ који тамо стално живи и занета *само* бугарске народности а не српске и да ли је тој борби коју Срби воде тамо противу Бугара основица само сујета и цркос и ништа друго. С тога и видимо у нашој румунској штампи, исто као и у оној са Запада, где се вели, да у Македонији живи 1.500.000 Бугара, а да Срба нема више од 500.000;² или да тамо има само неколико хиљадица становника који се називају Срби, вели други.³

И опет, услед утицаја западне штампе или услед утицаја бугарске пропаганде, један немачки професор

¹ С. Радев у бугарском листу *Вечерња Пошта* од 14 и 17 новембра 1904.

² Види лист румунски *Conservatorul* од 21 августа 1903.

³ Види румун. лист *Românul de la Pind* од 11 јула 1904.

— и сувише велики бугарофил — пише у једној својој расправи, одштапаној у делу „Румунска Енциклопедија“, да македонски Румуни живе на бугарском земљишту:⁴ као што и један наш државник и одличан књижевник, говорећи о борби Бугара и Срба у Македонији, вели:

„Срби теже да играју неку улогу“, али су у недоумници коме да пагињу у својим тежњама, да ли Турцима, Грцима или Бугарима.⁵

Свуда се дакле и у нас верује, да борба Срба противу Бугара око Македоније не потиче из уверења каквога права, него само из сујете Срба, да и они играју неку улогу.

Ну пошто је овај појам погрешан — било да нам исти долази непосредно од Бугара, било од западне штампе, која и сама у овом случају не познаје право стање ствари, но посредством пристрасне бугарске пропаганде, која је вешта у подметању и лажном извртању — с тога, а нарочито из разлога што смо уверени, да би то погрешно познавање односа између Срба и Бугара у Македонији могло временом постати све штетније будућим интересима Румуније и румунског народа: с тога и хоћемо да изнесемо како ти односи стварно стоје; хоћемо да изнесемо право стање ствари и то *не према подацима и казивању бугарске пропаганде ни према казивању западне штампе*, која је и сама погрешно обавештена од те пропаганде, *него из самих интелектуалних и душевних покрета њихових*, обележених и на светлост изнесених *у самим бугарским и српским писменим радовима*.

Али тога ради потребно је да претходно проучимо борбу између Бугара и Срба с три тачке гледишта и то:

а) Да ли се борба, коју Срби воде противу Бугара у Македонији, оснива на праву, или је то само

⁴ G. Weigand, у „Enciclopedia Romana“, д-ра Ђаконовича, стр. 227, 229. То је опет поновљено од Вајганда у чланку једном: *Die Aromunen* I, страна 3.

⁵ Ollanescu. Види румунски лист *Epoca* од 28 јануара 1905.

једна бесмислена и неоснована борба, која потиче само из уображене сујете Срба и њоме се потхрањује, пошто Срби желе да и они играју неку улогу, као што се то у нас верује и као што смо то већ напред изнели;

б) Да ли се с основом и без поговора може тврдити, да су заиста у старим временима само Бугари живели стално у Македонији и били тамо у превази а не Срби, као што се то у нас верује;

в) Да ли се с основом и без поговора може тврдити, да је данашњи стални тамошњи словенски живаљ, који бројно има преваге у Македонији, бугарске народности а не српске, како се то, као што видесмо, у нас верује.

Пре свега дакле да проучимо сада редом сваку од ових трију тачака понаособ.

а) Срби а не Бугари траже Македонију из сујете?

Умешност Бугара, да се Европи представе као једини међу Словенима који би, као што они тврде, на основи једне неоспорне већине сталнога бугарског становништва у Македонији, имали права да за себе траже ту покрајину, — допринела је, те се и у нас, као и на Западу, верује, да заиста Срби насупрот Бугарима и немају никаквих етнографских права у Македонији.

Уз ово је дошло још и нејасно и нестално обележавање појмова неких Срба, као нпр. оних ђака с којима је говорио наш покојни Неницеску, и који су му казали, да народ српски тражи Македонију и то на основи етнографских права, све до Прилепа.⁶

С једне стране умешност бугарске пропаганде, која победоносно корача међу образованим светом Западне Европе, а с друге неодређеност српских тежња,⁷

⁶ Nenițescu: „De la Româniî din Turcia europeană,“ страна 37.

⁷ Ову неодређеност која потиче из дубоког непознавања свију, у чему управо лежи значај Македоније за Србе, потврђује и Павле Орловић у својој расправи: *Поглед на наш просветно-политички рад у Старој Србији и Македонији до 1901 године*, одштампано у часопису: *Српски Књижевни Гласник* од 16 јула 1904, страна 1077.

који траже Македонију, једни до Прилепа а други до Солуна, допринело је, да се и код нас све више и више образује и укореењује напред поменуто веровање: да *Срби желе да играју улогу*, али да још нису начисто коме да се приљубе, да ли Турцима, Грцима или Бугарима.

Ну било да је у нас то мишљење створено непосредно утицајем бугарске пропаганде или посредно преко западне штампе, која је или инспирисана или добија лажне податке о правој стању ствари, — тек то мишљење постоји. У ствари пак српски покрет у Македонији не потиче из сујете, да се Краљевини Србији придружи један део земљишта више, као што то мисле и сами они ђаци који су разговарали с нашим Неницеском, него потиче из једнога много узвишенијег схваћања. У души даровитих и далековидних вођа српскога народа стоји дубоко укореењено веровање: *не да тој Краљевини недостаје још који комад земље, него да она не може више живети у садашњим јој границама, тј. без излаза на море*. Ово је узрок српскоме покрету у Македонији, а не онај што ми мислимо, према казивању Бугара и Запада. Ну ову политику, питање *простог оцштанка*, цепају, мрве и сузбијају како у самој Краљевини Србији тако и у Македонији, не само они који су прожети аустрофилским осећајима и који би могли бити осумњичени као просто оруђе немачко против братског споразума и уједињења Балканских Словена, него и сами они, који се више рачунају као русофили — радикали. Доказ за ово дају нам не само неспоразуми и борбе Бугара и Срба, него и сама њихова политичка писања. Доказ нам је нпр. оно, што бивши шеф српске пропаганде, у Министарству Иностраних Послова у Београду, С. Симић, вели у једној својој расправи под насловом: *Србија, Бугарска и арнаушко питање*, одштампаној у једноме српском часопису.

Он, обележавајући потребан појам, надахнут из просте потребе *оцштанка* Краљевине Србије да у Македонији прошири своје границе, овако образложва борбу коју би Срби *требали* да воде тамо противу Бугара.

„Признајемо, вели Симић, да је тешко Бугарима одрећи се једног милиона *словенског живља*⁸ у Македонији, али тврдимо, да би то Србији било још теже, пошто је мања од Бугарске, како по својој територији тако и по својем становништву. Притешњена са севера и запада од покрајина у којима влада Аустрија и *немајући, као што то Бугари имају излазак на море и друге тргове за своје производе*, Србија је осуђена не само да буде подчињена Аустро-Угарској у економском погледу, него да, економски подривена, *изгуби и своју политичку независност, ако не успе на време да се отлине из ових загрљаја — изласком на море.*

Колико је за нас Србе штетно, што зависимо од тргова аустроугарских, очито су нам сведоци она не-престана кињења којима нас мучи Аустро-Угарска, чим јој се што не допадне у Србији. И док данас у Србији влада такво стање, док још Турска господари јужним деловима Балканскога Полуострва, шта би било од Србије тек онда када би се Аустро-Угарска и тамо угнездиле. И она циља овоме, радећи при томе озбиљно и веома обазриво. *И онога дана кад се буде прислућивало деоби Турске, ако буде успела да себи обезбеди излазак на Егејско Море, онда је Србија пропала*“.⁹

Још и један други српски писац, Павле Орловић, у једној својој расправи,¹⁰ то исто вели: да је Србија од својих западних српских покрајина одвојена кинеским зидом, и ако је још одвоје и од Македоније силним арбанаским живљем, онда је Српство изгубило наду на своју националну будућност, а Србија је тада *изгубила први услов за свој политички оцшанак.*

⁸ Скрећемо пажњу на овај израз, којим се даје разумети да становништво у Македонији није „бугарско“, као што то Бугари тврде, него у опште просто и чисто словенско.

⁹ С. Симић: *Србија, Бугарска и арбанаско питање*, у *Српском Књижевном Гласнику* од 16 јануара 1903.

¹⁰ Павле Орловић: *Питање о Старој Србији*, штампано у *Српском Књижевном Гласнику* од 16 августа 1901, страна 273; исто тако и овај писац, под знаком П. О. у једној књизи: *Стара Србија и Арбанаси*, Београд 1904, страна 43, проповеда излазак на море.

Милап Ј. Андоновић, професор геодезије на Београдском Университету, у једној својој расправи одштапаној 1903 год. поднасловом: *Српска Етнографска Карта са својим јужним границама*, вели од прилике то исто: да је питање оних трију вилајета (Косово, Битољ, Солун) или и саме Македоније — *питање о животној и смрти* за Србе, пошто је Србија оваква као што ју је створио Берлински Конгрес, једина земља у Европи, која *нема излаза на море*, — а *пре свега, без тога излаза не може бити слободе, не може бити независности*.

Ево дакле јасног доказа, да не сујета нити нејасан појам аспирација на које мисле да имају права, него напротив дубоко поимање органских сувремених и будућих потреба њиховога политичко-народног *оштанка*, приморава Србе на борбу у Македонији.

* * *

С друге пак стране, и у самој подлози претензија и борбе Бугара око Македоније, лежи један политички и народни идеал њихових вођа, јер тако исто као и Срби и они мисле, да Бугарска неће моћи да живи у садашњим јој границама које су веома уске, него да ће требати да се прошири у Македонији. Као доказ за овај идеал Бугара нека нам послужи бугарски писац *В. Кичов*, бивши народни посланик у Собрању Кнежевине Бугарске и надзорник школа бугарског Ексархата у Турској.

Он, обележавајући овај бугарски идеал, за који мисли да потиче из потребе, вели у једноме свом пису: „*Без Македоније није могуће* да се развија једна независна бугарска држава, која би била у стању да постоји сама по себи, како у политичком тако и у просветном и економском погледу. јер би јој недостајало *пошребне моћи, пошребно земљиште (територија)*, те услед тога нити би имала каквога напретка нити благостања. Ако се маленоме бугарском народу одузме један милион *Бугара* у Македонији, онда ће он остати веома слаб и према самим народима који га окружују и који ће га увек стешњавати. Ако бу

гарска држава не изађе на Егејско Море, биће осуђена да у економном погледу остане вазал Цариграда, Црног Мора и Дунава. За све време, док Турска буде постојала на Балканском Полуострву, неће бити велике опасности за Бугарску. Ну када буде откуцавао последњи час опстанку Турске Царевине у Европи, *онда ће Бугарска проићи, ако не успе да изађе на Солунски Залив. Оне државе које буду метнуле руку на Македонију и на Цариград владаће и на Рилу и на Балкану.*" (Српски Књижевни Гласник од 16 јуна 1903. страна 288).

Ево дакле јасног доказа, да је освојење Македоније један политички и национални „идеал“ не само у Бугара него и у Срба. Из овога се може видети још и то да како Бугари тако исто и Срби сматрају овај идеал као једну *органиску потребу*, од чијег остварења зависи како сам опстанак тако и сама будућност њихових народности.

Само ако бисмо хтели да судимо беспристрасно и без предрасуде, за коју је од ових двеју држава и народности овај идеал *заиста* једна стварна потреба, морамо признати да је то само за *Србе*. Јер заиста, пошто је море како за државе тако и за народе један потребан услов за органиски опстанак; пошто је оно, без поговора, душник кроз који држава дише, очевидно је онда, да *Србија* неће моћи дуго живети независним и самосталним животом као засебна држава, притешњена, као што је данас, сувим са свију страна од Бугарске, Турске и Аустро-Угарске. *Њој* дакле недостаје душник, који би је одржавао и који би јој давао моћи да се развија. За Бугарску, међутим, ствар сасвим другачије стоји. Тај идеал, за који Бугари држе да им је то једна стварна потреба, не може за њих бити једна таква потреба, пошто њихова држава није сувим онако притешњена као Србија, него има један прилично велики душник — Црно Море. Још нешто. Изгледа да Бугари имају и нешто више него што им је у ствари и потребно, пошто пре две године беху вољни да Русима уступе своје пристаниште *Бургас*.

Бугарска дакле *има* душник за дисање а *Србија га нема* и принуђена је да га тражи. С тога, полазећи с гледишта питања живота, с гледишта самога опстанка, што, сасвим природно, свака држава, као и сваки појединац, треба себи да обезбеди, онда борба Срба у Македонији не потиче из славољубиве сујете, него из *стварне пошребе*, да може да живи, да постоји. Бугарски пак идеал, напротив, последица је сујетног славољубља да се увећа, увелича, да постигне оно што им је усађено, инспирисано Сан-Стефанским Уговором. **То** је сујета, пошто се државе, а нарочито оне малене, развијају постепено и живе помоћу трајнога *интензивног* а никако помоћу *екстензивног* рада.

Али и ако Срби, с гледишта своје крајње сврхе, имају права да се боре за присаједињење Македоније, пошто би њоме обезбедили себи *оцштанак*, допирјући тиме до мора; и ако Бугари, према своме маленом броју имају и море а и довољно земље у својој Кнежевини, те према томе немају никаквога права да траже даља проширења у Македонији, хоћемо ипак питање о праву на Македонију ближе да размотримо. Ми ћемо при томе полазити с гледишта стварног права својине те да видимо, који од ова два народа — не узимајући у обзир њихове идеале — може тврдити, да његова прошлост као и етнографска (лингвистичка) садашњост показује, да је Македонија била и остаје његова својина и да је према томе она његова земља?

Познато је да Бугари тврде да је, још у стара времена, становништво Македоније било већином бугарске народности и да су Бугари били господари те покрајине, док Срби то обратно тврде. Исто је тако познато да Бугари упорно тврде, да је и дан данас словенски језик тамошњег сталног становништва (староседелаца) — бугарски језик, а Срби опет обратно, тј. да је то језик — српски.

Све ово дакле, као и изопачени појмови што су се, у томе погледу, у нас одомаћили, а што је потекло само из бугарског извора, приморава нас, да ово питање изведемо начисто и изнесемо га у правој

светлости, онако како је и заиста у ствари. Хоћемо дакле да изнесемо *историјску* и *филолошку* борбу између Бугара и Срба у Македонији.

б) Борба између Бугара и Срба на основи Историје

Свој идеал за територијалним проширењем у Македонији Бугари потхрањују тврђењем својих научника или других бугарофила, да је цео свет увек сматрао Македонију као *бугарску земљу*. Тако вели и тврди бугарски научник и професор универзитета у Русији М. Дринов. Овај, у својим историјским истраживањима, вади из гробова старе изворе, где Бугари, као нпр. Јаков Крајков (штампар у Венецији неког Псалтира у години 1569), веле, да су из: *македонских предела*, исто тако као што и *Бугарин* вели, да су Јована Асена у XIV веку звали *Македонац* у неком рукопису из XVI века.¹¹

Други један писац Офејков¹² тврди, да се српски цар Душан, који је освојио Македонију, у једноме своме писму од год. 1345, упућеном на венецијанског дужда Андреју Дандола — потписује: „*Bulgariae imperii partis non modice particeps*“ (= учесник не малог дела бугарског царства), те отуда хоће да изведе закључак, да је Македонија била *бугарска* земља и да су ти Словени, који су тада живели у Македонији, били — *Бугари*.

А у последње време Кичов, у своме поменутом делу о Македонији, упорно се труди да то исто докаже, јер (на страни 17) вели:

„Већ у IX веку бугарски народ јасно избија на видик у Македонији. У добу *Бориса* створи се ту у граду Охриду друго просветно *бугарско* средиште, по-

¹¹ *Юбилеенъ Сборникъ на Славянската Беседа*, стр. 29.

¹² У своме делу: *La Macédoine au point de vue ethnographique et philologique* 1888.

што владика Климентије, коме је Борис дао да управља црквом, *у шрећем делу његовога Бугарског Царства*, — оснива зачетак бугарске књижевности у томе важном месту. А у X веку Охрид постаје и политичко средиште Бугарске Државе на Западу.“

Мало даље вели:

„После опадања Бугарског Царства под Грцима, и пошто је Бугарска потпала под Турке, Бугари из Македоније беже, било у данашњу Румунију у току XI и XII века, или у Италију, а остали се претанају у Арбанасе, притиском арбанаских насеобина, што их је Турска размештала међу *Бугаре* у Македонији. И поред свега тога, вели даље Кичов, још је остало *бугарских* општина у Охриду, Битољу, Костуру, Водену, Скопљу, Тетову, Штипу, Струмици, Дојрану, Кратову, Серу и Мелнику, ма да је јелинизам у тим местима преоблађивао. А у XVII веку, вели Кичов, ипак је међу Словенима у Македонији *бугарски* живаљ био најјачи, а нарочито у Охриду, Битољу, Хрупици, Биглишту, Скопљу, Струмици и Дојрану. То је исто било и у XVIII и XIX веку.

Даље, вели Кичов (стр. 726), у X веку и Срби почеше да се крећу на Балканском Полуострву, али као и до тада тако и после овога они нису имали *ни на шта друго да се ослоне за њихово ширење* осим на њихов данашњи живаљ, тј. јужно и југоисточно до *Скадарског Језера* и *Шар-џланине*, а источно нису прелазили преко Бугар-Мораве. После тога њихов цар Душан (1331—1355) освојио је Македонију, ну то је постојало само док је он био у животу, за које време Срби нису били у стању да одроде тамошње Бугаре из узрока, што су Бугари били напреднији од Срба. Ну одмах после смрти Душанове његово се царство дели (распада) и у Македонији остају тада само омање војводе. Најзнаменитији војвода беше Краљевић Марко, који је владао целом западном Македонијом, ну који је себе називао „краљ *бугарски*,“ јер, вели Кичов (стр. 121), „Српски је народ својим живљем владао у старим српским покрајинама. У покрајинама пак што их је он освојио источно од Источне (Бугар-) Мораве и јужно од

Шаре и Зете, Бугари, Арбанаси и Грци осташе и даље као становници истих. Извесна места по градовима (варошима) око тих старих војвода или бољара српских, што беху заостали још од времена Душанова, имали су и српске насеобине од Срба *дошљака*; *ну њих је било тако мало, да су се скоро губили међу осталим народима. Многобројне насеобине српске у Македонији нису познате.* Али не прође ни четврт века од смрти Душанове, а Турци већ посташе господари Македоније, и без великог труда *уништилише ону српску, мештанску властелу* (војводе итд.). После једне *српске владавине од једног века* оста у северној Македонији као сведок те владавине само црквена организација по манастирима, зиданим и дозифиваним од српских владалана. Ну у години 1691 српски пећски патријарх Арсеније III Црнојевић са 36.000—37.000 Срба, услед турских и арнаутских насиља и зулума, напусти Македонију и пресели се у Аустрију.

После тога године 1740 српски пећски патријарх Арсеније IV заједно с владикама ново-пазарским и ужичким и са 80.000 Срба побеже у Аустрију. Што данас има заостатака *србизма* у језику тамошњег народа, то долази услед „многобројних српских манастира, што се поградиле тамо за време српске владавине (страна 122).“ Чистих Срба у Македонији, вели даље Кичов (стр. 123), има данас у граду *Скопљу* од прилике на 300 душа, ну и ти су се раније доселили из Србије и Старе Србије; сем тога још једно 50 домова душа у селу *Хасан-Бегову* у околини Скопља, који су се у новије време доселили из Босне. У *Тешову* се налази само неколико домова Срба који су дошли из Призрена, ну и они су побугарени; затим у Солуну од прилике до 100 душа, *који су скоро дошли* из Србије. У *другим градовима* македонским налазе се само пропагандисте србизма, али *српских ойштина нема.*“

По Кичову дакле Срби су, после освојења Македоније од стране цара Душана у XIV веку, били у истој само политички господари; они су само тада у неким местима насељавали Србе а шаче је цео

остали живаљ био само бугарски. — Што се пак тиче речй и чисто српских фонетичких особина у језику македонских Словена, Кичов вели, да то још не значи да су они, који их употребљавају, заиста и Срби, него само то, да српска књижевност, — усађена у Македонији у XIV веку после њеног освојења за време цара Душана, утиче на тамошње Бугаре и оставља трагове у народу, нарочито посредством калуђера у српским манастирима, што је све усађено у току једнога века српске политичке владавине.

Шта више, бугарски научници — историци, у својим напорима да побугаре Македонију, терају тако далеко, да и за саме *обичаје* словенске у тим покрајинама тврде, да су исти и раније били и да су и сада чисто бугарски. Целоме је свету данас познато, да је гласовити српски народни јунак, онај Краљевић Марко, који је погинуо у битки на Ровинама — битка која је била противу Турака под нашим Великим Мирчом — био Србин. Па ипак, а нарочито с тога, што га словенски живаљ у Македонији опева у својим песмама, и да би Србима одузели могућност да тврде, да је онај тамо народ који опева *српског* јунака, био *српски народ* а не бугарски, један од највиђенијих а можда и најбољих зналаца старе бугарске књижевности, А. Теодоров, у свом делу *Бугарска Књижевност*,¹³ кријући да је Краљевић Марко био Србин, вели (с. 36) да је: „главни јунак у *бугарским* јуначким песмама био Краљевић Марко. Он је, вели, познати владалац западне Македоније у XIV веку између Вардара и арбанаских покрајина с престонином у Прилепу;..... он је, вели, општи бугарски јунак. *Бугарске песме дале су Марка и српским народним песмама.*“

Да не наводимо више и друге бугарске историчке констатујемо факат, да сви Бугари тврде, да је цео свет вазда сматрао Македонију као бугарску земљу и да тамошњи Словени староседеоци нису никад били Срби него само Бугари.

¹³ А. Теодоров: *Българска Литература*. Пловдив, 1896.

С друге пак стране и српски нам научници износе старијске изворе, где је Македонија називана и сматрана као српска земља.

Знаменити скупљач српских народних песама, отац српске сувремене књижевности, Вук Ст. Караџић, наводи из дела што их је у XVI веку издавао у Млецима Божидар Вуковић, наводи велимо ставове, где Вуковић себе самог назива: „Србином из предела македонских“.¹⁴

Други научници Срби наводе и сведоцбу Мавра Орбинија, млетачког опата, који је издао дело: *Il regno degli Slavi* (владавина Словена), одштампано год. 1601 у Пезару, и који још тада изјављује: да је Македонија *српска земља*.

И не само то, него и знаменити песник, Дубровчанин Гундулић, који је у XVI веку издао свој еписки спев „Осман“, вели да је Македонија српска земља. Шта више, Гундулић вели да је и сам Александар Македонски био српскога порекла. Понегде Гундулић вели, да је Македонија управо садашња права Србија, где се налази и град Смедерево.¹⁵ Тако нпр. у једној песми из „Османа“, у којој је реч о српскоме деспоту Ђурђу Бранковићу Смедеревцу, Гундулић вели:

„Подиже се господине краљу
од прекрасне од *Македоније*
из питома места Смедерева. —
Краљу Ђурђу од *Македоније!*“

Један српски научник-историк, Иларион Руварац, прикупио је из старих српских и страних књига много података у којима се — у старо време — Македонија означаје као „Српска Земља“.¹⁶

Др. Јован Цвијић, професор на Београдском Универзитету, износи у једној својој расправи, да је од XVI—XVIII века цела Стара Србија и Македонија до испод Скопља, у разним манама (картама) тадашњег

¹⁴ Вук. Ст. Караџић: *Примјери српско-словенског језика*, стр. 14.

¹⁵ Јов. Вошковић: *Осман Ивана Гундулића*, у Земуну 1890, стр. XVIII.

¹⁶ У српскоме часопису: *Бранково Коло* из год. 1900, страна 5—7. Испореди и друге податке ове врсте, прикупљене из рукописа и књига, у једноме спису што је ту скоро издао професор Вас. Ђерин: *О српском имену у Старој Србији и у Македонији*, у Београду 1904.

времена, била обележавана тј. називана — Србијом. Тако у Меркаторовој карти из год. 1554; у карти тадијанског географа Такома Гасталдија из год. 1566; у карти Ф. Бертелија из год. 1565; у карти Коронелија из год. 1692; а исто тако и у другим француским картама из XVII и XVIII века.¹⁷

Онај исти Симић, којег раније споменусмо, тежећи и да докаже: да су у сва прошла времена само Срби живели у Македонији и да су је бранили Срби а не Бугари, вели:¹⁸ „Турска најезда (у XIV веку) изазва велики расцеп на целој Балканском Полуострву. Кроз читав један век скоро водише се страховите борбе између Турака и хришћана..... а међу хришћанима прву су реч водили *Срби, јер само они и беху у тим страховитим борбама противу Турака у годинама 1371 до 1389—1459*. На Марици је скрхан први покушај Срба да задрже навалу Турака, а на *Косову* Срби су с Турцима поделили одсудан двобој, који је решио судбину Полуострва..... Време Стевана Лазаревића и Ђурђа Бранковића пуно је догађаја жалосног (трагичног) полета, који су, сачувани у души *Македонаца* као најмилија успомена, образовали језгро њихових предања, *створили њихову народну душу*. То је епска *епоха*, доба догађаја о којима су и у песмама Македонаца сачуване најмилије успомене. *Краљевић је Марко омиљени јунак како Македонаца тако и Срба северних покрајина*; у њиховим песмама *Косово има исти значај као и у нашим*. Главни јунаци и догађаји што ми оневамо у *нашим народним песмама, исто су тако основа песмама, с којима се и Македонци одушевљавају*“.¹⁹

По Симићу дакле Срби су не само у прошлости бранили Македонију, него и саме данашње народне песме Македонаца, што обухватају и коло песама (циклус) о Краљевићу Марку, опевају епска дела и епску душу.

¹⁷ Др. Јован Цвијић: *Географски Положај Македоније и Старе Србије у Српскоме Књижевном Гласнику* од 1 фебр. 1904, стр. 209.

¹⁸ У горепоменутоме делу Гопчевића вели се, да су, како у Македонији тако и свуда, само Срби држали обичај „*славу*“.

¹⁹ *Српски Књижевни Гласник* год. 1903.

Мало ниже а у одељку под насловом: „Односи Румунских Кнежевина с Бугарима и Србима од XIV до XVII века“ и ми ћемо од наше стране изнети нове историјске и лингвистичке доказе, да су сами себе називали *Србима* ти тадашњи Словени староседеоци Македоније, и да су свој језик, којим су они говорили од XIV—XVII века, називали *српским* језиком.

И не само то, него српски научници, да би историјским фактима потврдили да је у Македонији заиста владао само србизам, указују и на саму *уметност старих* тамошњих цркава и манастира, која је нетоварна с уметношћу у самој Србији. Тако то тврди Андра Ј. Стевановић, један од најбољих познавалаца српскога грађевинарства (архитектуре), у својој расправи: „*Стара Српска Црквена Архитектура.*“ У тој расправи, пошто претходно износи разне врсте грађевинарства, простог и комбинованог, пошто износи стил византијски, римски, готски итд., којим су се служили за грађење старих *српских* цркава и манастира у *Македонији*, изводи као општи закључак:²⁰

„Овим неколиким примерцима хтео сам само да изнесем колико су те грађевине разнолике по оригиналности свога склона и распореда, колико по стилевима различне, колико по техници савршене, колико по орнаментници богате, или колико по размерама естетичне.

Та разноликост у свима тим правцима показује извесну тежњу у стварању, и значи рад на овом пољу уметности, полет у културном развићу српског народа. А да је овај рад био интензиван и да је обухватио цео српски народ, показују многобројне грађевине овог периода, растурене по свему Српству: и на обалама Охридског Језера, и око Битоља, Прилепа, Сереза, Скопља, Призрена, у Скопској Црној Гори, у водопањима Нишаве, Мораве једне и друге, водопањи Дрине, Ибра и Топлице, Захумљу, Хвосцу, Зети и Приморју, Босни и Срему. Све су те грађевине задужбине *српских владалаца, властеле* или појединца, или је, нај-

²⁰ *Српски Књижевни Гласник* од 16 маја 1903, страна 132 -133.

зад, и *народ* узимао удела или давао иницијативе за подизање ових грађевина.“

Пошто Стевановић налази српски живаљ — а не само војводе и бољаре као К'ичов — скоро у свима градовима Македоније, као што К'ичов налази за Бугаре, то Стевановић додаје: „значај тих српских старина је и у томе, *што оне омеђавају српски живаљ*. Одржавајући у околном *народу* спомен на српску прошлост, оне су, као *српска културна* тековина, *сведоци у политичкој* парници са суседним народима; служе као *доказ да у тим покрајинама живи српско племе, да су то* дакле *српске покрајине*; бележе докле допиру међе *српскога племена*“.²¹

То исто говори својим ученицима и професор Геодезије на Београдском Универзитету, Андоновић, који у своме поменутом дјелу вели: „да су Турци отели од Срба *вилајете: Косовски, Бишолски и Солунски*, који су били делови Србије.“

Као што се дакле види и Срби и Бугари, да би поткрепили право својих садашњих тежња ради територијалног проширења у Македонији, — позивају се, с једне стране на историјска лица из Македоније, која су, било да су Срби или Бугари, додавала својим именима назив „Македонац“, тј. Србин или Бугарин из Македоније, а с друге стране позивају се на историјске, војене или културне тековине у којима су понекад играли виднију улогу Срби а понекад Бугари.

Јасно је, када се пође с таквог гледишта, да онда не могу бити у праву ни једни ни други, јер исто тако као што су у прошлости били „Македонци“ један Србин Божидар или један Бугарин Крајков, исто су тако били „Македонци“ и Грци и македонски Румуни, и Арбанаси и Турци. Такво презиме дакле, које су себи дали Срби или Бугари, још не значи да су они и сачињавали већину становништва македонског, него само то, да су и они као и друга племена тамо живели. Сем тога борбе једних или других никако не значе, да су Срби или Бугари брањили *своју* земљу

²¹ *Српски Книжевни Гласник* од 16 јуна 1903, страна 301.

Македонију, над којом су раније владали. Ово речено уз друге тамошње политичко-националне покрете само нам доказује то, да је било тренутака када су и Словени играли надмоћнију улогу у македонским покрајинама. Историја нам пак показује прво Грке као тамошње господаре,²² затим Бугаре за време првога Бугарског Царства, после Македоно-Румуне за време другога Румунско-бугарског Царства (у XII веку), затим Србе за време цара Душана (у XIV веку) и на послетку Турке уз Грчку Цркву.

Ну ако би Срби, с гледишта свога идеала за који се боре, и имали права, пошто им је заиста потребна одушка за дисање — *море*, што Бугари већ имају, — у историјском погледу пак ни једни ни други нису у праву, јер Македонијом никада нису *историјски* владали нити тамо етнографски преоблађивали искључиво само они. *Ну ни у томе погледу Бугари немају веће право него Срби.*

в) **Филолошка борба између Бугара и Срба око словенско-македонскога језика**

Ну сем ових историјских старих сведоцаба, што Срби и Бугари износе, да би сваки за се могао тврдити о ербизму или бугаризму македонско-словенског живља у прошлости, они се труде да још и помоћу филологије докажу, да садашњи језик тамошњега сталног живља словенског одговара и историјској прошлости, тј. да је то бугарски језик — веле Бугари, или српски — веле Срби.

Па чиме ово сваки од њих доказује и који су то разлози, што сваки од њих наводи у потврду тога?

Ради бољег разумевања спорнога питања између њих потребно је да кажемо унапред, да *језик македонских Словена*, узет у целини, показује неке *морфолошке особине* којима се разликује од српскога језика, а личи на бугарски језик, и неке *фонетичне*.

²² Испореди Dr. Cléanthes Nicolaides, *La Macedoine*, Berlin, 1899.

особине, којима личи на српски језик, али се разликује од бугарског језика.

Ове смо сличности и ова разликовања узели као полазне тачке у њиховим захтевима и њиховим филолошким расправама.

Бугарске особине у словенско-македонском језику

Српски језик дакле, узет у целини, исказује падеже односе особитим *падежним наставцима*, исто као и сви остали словенски језици, док међутим бугарски језик, узев у опште, изражава те односе исто онако као и румунски језик, тј. *само једним јединим падежем, названим оштин падеж*, коме претходи предлог *на* (румунски *la, de la*).

На пример, српски се каже у првом падежу јединице: војник, у другом падежу: војник-а, у трећем падежу: војник-у. Бугарски пак у првом падежу јединице каже се: војник; у другом падежу јединице: *на* војник; у трећем падежу јединице: *на* војник итд. Тако су дакле други и трећи падеж у томе језику начињени од првога падежа и увек остају исти као и први падеж, само што им се додаје предлог *на* (румунски *de la, la*).

У словенско-македонски језик, узев у опште, нема таквих мењања у падежима, као што то има српски језик. Ти му дакле наставци у падежима недостају, те се каже: војник, *на* војник, *на* војник. С тога бугарски филолози наводе то као доказ, да је језик македонских Словена — „бугарски“ језик, а не српски.

Сем тога, *српски језик има само један облик да изрази реч с чланом или без члана*, док међутим *бугарски језик има* — исто као и румунски — *два облика* ради ове сврхе: један за реч без члана, а други за реч с чланом. Исто тако, као и наш румунски језик, има и бугарски језик оно што по правилу српски језик нема, тј. *постпозитивни* члан (позадни члан), који је по правилу: *ѡ* (*ѡѡ*) за мушки род, *ѡа* за женски, а *ѡо* за средњи род.

На пример српски се каже *слуга* (= румунски без члана: *slugă*), али исто тако: *слуга* и за румунску реч с чланом: *sluga*, док се међутим бугарски каже: *слуга*, да би се изразила реч румунска без члана: „*slugă*“, а *слугаша*, са позадним чланом *ша*, да би се изразила румунска реч с чланом *sluga*. Исто се тако српски каже: *вино*, да би се изразила румунска реч с чланом: *vinul* као и без члана: *vin*; док се међутим бугарски каже *вино* место румунске речи без члана: *vin*, а *виношо* место речи с чланом: *vinul*. Исто се тако каже српски само: *војник* = *ostaş* и *ostaşul*; док се бугарски каже: *војник* место: *ostaş*, а *војникшо* место: *ostaşul*.

Али језик македонских Словена, узев у опште, има,²³ исто као и бугарски језик, тај позадни члан, дакле: *војник* и *војникшо*, *вино* и *виношо*, *слуга* и *слугаша*. С тога бугарски филолози тврде да је то и *други* доказ, да је тај језик којим говоре македонски Словени — бугарски а не српски.

У потврду теорије, да је језик македонских Словена бугарски, филолози бугарски или бугарофили додају још: *да у истојме постоји само један акценат* (а не четири као у српскоме језику), као и то: *да не постоје дужине* (квантитет).

Занста речи српскога језика у опште (изузев дијалекат чакавски) имају четири акцената: оштар, који се бележи знаком: ´, нпр. брѣт; кратак, који се бележи знаком: ` , нпр. сѣкира; високо дуг, који се бележи знаком: ^ , нпр. краљ; и дуг, који се бележи знаком: ´´ , нпр. пѣрод.

У свима овим случајима акцентовани слог истиче се мање или више при изговарању (експирацији), као што

²³ Види V. Oblak: *Macedonische Studien* и разне реченице прикупљене у Македонији и штампане у *Сборн. Министѣр.* у Софији. Тако дакле С. Гопчевић у своме делу *Macedonien und Altserbien*. Беч 1889, грешно нећемо да испитујемо из којих разлога — кад каже (на страни 252): „да се тај члан не налази нигде у Македонији, њу само код оних, који су учили школу у Бугарској.“ Тај позадни члан занста се налази довољно распрострањен у македонском језику, као што се то може видети и из расправе у дијалекту Велес-Прилеп, коју је штампао српски слависта Ст. Новаковић у *Archiv-y für die slavische Philologie* XII, 82—94. Највише што би се могло тврдити, то је: да се члан ређе употребљава у Македонији него у Бугарској, као што то тврди К. Герсиа у своме делу *Macedonien und das türkische Problem*. Беч 1903, страна 23.

то сведоче и сами називи акцената.²⁴ Бугарски пак језик нема те знаке за акценте, него само један, као и остали словенски језици, па најзад као и румунски језик.

Исто тако и словенско-македонски језик, узев у опште,²⁵ изговара те као и друге речи само с једним акцентом, као што је то случај код бугарског језика, тј. само: брат, секира, краљ, народ. Пошто се дакле у томе погледу језик македонских Словена разликује од српскога језика, тврдило се да је акценат доказ: да је језик македонских Словена — *бугарски* језик, а не српски.

Сем тога српски језик има *гласнички квантитет*, тј. има гласнике кратке и дугачке. Тако се нпр. војник изговара као вој~~ни~~ик, краљ као кра~~а~~љ, народ као на~~а~~род итд. Бугарски језик нема у опште тих дужина, и све изговара само на један начин, као и румунски језик: војник, краљ, народ. Језик словенских Македонаца, у опште, такођер нема те разлике у дужинама и све се изговара као и у бугарском језику: с тога што то постоји у српском језику, износи се то као доказ, да је језик македонских Словена *бугарски* а не српски.

Српске особине у словенско-македонском језику

С друге пак стране српски филолози или србофили тврде, да морфологија не одређује индивидуалност једнога језика него фонетика²⁶ и износе неке сличности, нарочито у фонетици њиховога језика са словенско-македонским језиком, те да на основи тога докажу, да је тај језик српски а не бугарски.

Тако дакле српски језик има један свој особен глас *ћ*, који се од прилике изговара као румунско „сї“,

²⁴ Dr T. Maretić: *Gramatika hrvatskog ili srpskog književnog jezika*, стр. 118.

²⁵ Пошто по који пут нагледа да и у њему има бар акценат ' и ^ . Испреди: Oblak, *Macedonische Studien*, стр. 87.

²⁶ Изузев неколике случаје који долазе од сажимања (контракција). Испреди: Oblak, *Macedonische Studien*, стр. 87.

тамо, где бугарски језик има *шш*. Исто тако српски језик има глас *ђ*, који се од прилике изговара као румунско „gî“, док бугарски језик уместо тога има *жд*. Срби на пример изговарају: пећина, а Бугари пештера. Срби кажу: свећник, а Бугари: свештник. Исто тако Срби изговарају међа, док Бугари: межда. Срби кажу: свађам се, а Бугари: сваждам се. И македонски Словени у опште имају као и Срби: пећина, свећник, међа, свађам се, а не као Бугари. То је доказ, велe српски филолози, да је језик којим говоре Словени у Македонији — *српски* језик, а не бугарски.²⁷

Исто тако српски језик има глас *у*, на оним истим местима и у истим речима где Бугари имају *ѡ* (= полу-гласно ѡ). Српски се нпр. каже: *мука*, а бугарски *мѡка*; српски *лука*, а бугарски *лѡка*; српски *кућа*, а бугарски *кѡшѡа*.

Језик пак којим говоре Словени, који живе у Македонији, у већини случаја, има исто тако као и српски језик: *мука*, *лука*, *кућа*. С тога се овај фонетизам истиче као други доказ, да је језик којим говоре Словени, који живе у Македонији, српски језик — а не бугарски.

Па и друге су особине изнесене у потврду доказа да је језик којим говоре македонски Словени — српски језик. Тако нпр. 3-ће лице једнине и множине у глаголима не завршује се у српском језику са *ш*, као у бугарском. Срби кажу нпр.: *он иде* и *они иду*, док Бугари: *шои идеѡѡ* и *шѡ идѡѡѡ*; српски се каже: *он сѡји* и *они сѡје*, а бугарски: *шои сѡиѡѡ* и *шѡ сѡѡѡѡ* (по новијем правопису: *идѡѡѡ*, *сѡѡѡѡѡ*).²⁸

Пошто у овом погледу и језик македонских Словена има у опште, не као Бугари, него као и Срби: *он иде*, *они иду*, *он сѡји*, *они сѡје*, то је и ово

²⁷ Испор. Ст. Новаковић: *ђ* и *ћ* у македонским народним дијалектима. Глас Српске Краљевске Академије XII; Oblak: Einige Capitel in Archiv für slav. Phil. XII, 456.

²⁸ П. Милетић признаје да овај недостатак слова *ш* доказује србизам. (*Нови влахо-бугарски грамоѡи*, стр. 135).

изнесено као још један доказ, да је језик македонских Словена српски а не бугарски.²⁹

Исто тако I-во лице јединице, у глаголима српскога језика, свршује се на *м*, док у чисто бугарском језику то нема. Тако Срби кажу: *идем*, а Бугари: *идѣ*. Срби кажу: *стигнем*, а Бугари: *стигнѣ*; Срби кажу: *стијојим*, а Бугари: *стиож* (по новијем правопису: *ида*, *стигена*, *стиоѣ*).

Пошто у овом погледу језик македонских Словена у опште има не као Бугари, него као Срби: *идем*, *стигнем*, *стијојим*, то се и ово истиче као доказ, да је то српски језик а не бугарски.³⁰

Сем тога српски се језик у глаголима првога лица множини свршује са — *мо*, док бугарски са — *ме*. Тако нпр. Срби кажу: *идемо*, а Бугари: *идеме*; Срби кажу: *стигнемо*, а Бугари: *стигнѣме*; Срби кажу: *стијојимо*, а Бугари: *стиоиме*.

Пошто у овом погледу језик македонских Словена има у опште, не као бугарски, него као српски: *идемо*, *стигнемо*, *стијојимо*, то се и ово истиче као доказ, да је то српски а не бугарски језик.³¹

Исто тако српски језик има личне заменице у другом и четвртом падежу јединице — *га*, а исто тако и завршетак придева, док Бугари имају — *го*. Срби кажу нпр.: *ја* (сам) *га* *дао*, а Бугари: *азъ* *го* *далъ*.

Пошто и у овом погледу језик којим говоре македонски Словени има то не као Бугари, него као Срби: — *га*, то се и ово изнело као доказ, да је тај језик српски а не бугарски.³²

Сем тога, што се тиче положаја акцента, српски се језик разликује од правога, чисто бугарског језика. Заиста, док српски језик у речима од два и више слогова удара гласом, — дајући му тиме неку особину сталности — на претпоследњи или трећи слог

²⁹ Ал. Велић: *Српски Књиж. Гласник* од 16 септ. 1903. стр. 133.

³⁰ Ал. Велић: у *Српском Књижевном Гласнику* од 16 септ. 1903, страна 133. Испор. Jagić: *Archiv für slav. Phil.* XVII, 81.

³¹ Ал. Велић: *На истом месту*, стр. 133. Испор. V. Jagić: *Archiv für slav. Phil.* XVII, стр. 81.

³² Ал. Велић: *На истом месту*, страна 132. Испор. V. Jagić: *На истом месту*, страна 81.

итд., бугарски језик има сасвим покретан акценат и тера и до самога последњег слога. Тако се српски каже: *гѡшѡв*, а бугарски: *гѡшѡв*; српски се каже: *гѡѡѡ*, а бугарски: *гѡѡѡ*; српски се каже: *ѡѡѡ*, а бугарски: *ѡѡѡ*; српски се каже: *ѡѡѡѡѡѡѡѡ*, а бугарски: *ѡѡѡѡѡѡѡѡ*.

Пошто је дакле и у језику македонских Словена, у опште, исто као и у српском, положај акцента сталнији: *гѡшѡв*, *гѡѡѡ*, *ѡѡѡ*, *ѡѡѡѡѡѡѡѡ*, с тога се и овај пример истиче као доказ, да је тај језик српски а не бугарски.³³

Ово су од прилике најважније тачке које српска филологија износи ради доказа, да је језик којим говоре Словени у Македонији — српски језик. Има и других, ну пошто се исте могу јаче оспоравати, то их с тога остављамо на страну.³⁴

Морамо приметити да и ово што смо изнели треба узети у обзир само с опште тачке гледишта, пошто је Македонија, с погледом на многе народности које тамо живе, прави мозаик, те то исто важи и у погледу особина словенскога језика међу њима. — Занета у неким крајевима, па шта више и у оним, где се служе са *ћ* и *ђ*, служе се исто тако местимце и са *шћ* и *жд*; а где се говори *у* место бугарског *ѡ*, постоји од чести и *ѡ*. Исто тако служе се делимично у Македонији и са — *го*, поред — *га*; с глаголеким наставцима — *ѡѡ*, — *мо*, — *м*; а има покретнији акценат, него што је то случај у неоспорно чисто бугарском језику. Осим тога, у јужно-источним крајевима Македоније, тамо око Солуна идући ка истоку, изгледа да је словенски језик по својим особинама како по облицима тако и по фонетици — бугарски језик.³⁵

Из овога дакле што смо изнели види се, да се за сада стварна борба, ако је тако можемо назвати,

³³ Ал. Велић: *На истом месту*, стр. 284. Гопчевић, *Македонија и Стара Србија*, стр. 253. В. Конезъ: *За ударението въ български езикъ*, у Сборникъ Минист. Софија, свеска VI, стр. 32—38.

³⁴ Тако се могу оспоравати оне друге тачке што их Гопчевић износи у своме горепоменутом делу.

³⁵ Oblak: *Macedonische Studien*.

између Срба и Бугара, око језика којим говоре Словени у Македонији, ослања на *два разна особена филолошка начела*. Бугари, наиме, тврде, да морфологија сачињава особину (индивидуалност) једнога језика, те с тога, пошто је морфологија језика којим говоре Словени у Македонији (*оскудица мењања (флексије), позадни члан, недостатак квантитета и она четири српска акцента*) истоветна с бугарским језиком, то је према томе тај језик — бугарски језик. — С друге пак стране Срби тврде, да *фонетика* одређује особину једнога језика и да је с тога, пошто је фонетика језика македонских Словена (исто као и њена акцентологија) истоветна с фонетиком српскога језика, тај језик — српски језик.

Ну ово је само спољна страна ове распре, која би се једино тако могла решити, ако би се усвојило гледиште, да заиста само фонетика или морфологија одређује особину (индивидуалност) каквога језика.

У истини пак обоје ово сачињава особину језика, *наравно ако ишли пошичу из самог организма његова те нису позајмљени од других језика*, било директно или мешавином с другим језицима.

Ето из којих се разлога филолошка борба између Бугара и Срба око језика македонских Словена није оградничила да остане на земљишту чисте стварности, као што то износимо, него је узела карактер узајамног оспоравања, те с тога та борба и нема позитиван по негативан карактер.

Заиста, Срби оспоравају Бугарима не само њихово начело морфологије, као начело у опште, него и саме појединости што сачињавају то начело: недостатак мењања (флексије), позадни члан, четири акцента и гласнички квантитет (разлике у дужинама самогласника).

Како Срби оспоравају Бугарима морфолошке особине у језику македонских Словена

Показали смо како Бугари, да би доказали да је језик македонских Словена — бугарски језик, истичу ту околност, што и у језику македонских Словена, исто као и у бугарском, постоји позадни члан, а не постоји мењање (флексија), исто као и код Бугара. Срби пак, међу којима и раније поменути Герсени, одговарају, да би то занета и било, кад би то потицало из органскога постанка самога бугарског језика, него да то није случај, из простог разлога, што је позадни члан постао и у бугарском језику као и у језику којим говоре Словени у Македонији, — утицајем страших народа, а нарочито латинских.

Професор пак Белић још тачније то одређује и вели, да је језик македонских Словена — који је српски језик, као што то доказује његов фонетизам — *дошао до члана независним путем, тј. добио га је од романске или румунске народности*, с којом је био у додиру. Као доказ томе, вели Белић, нека послужи факат, да се позадни члан наводи још и у језику *албанском и новогрчком*, који наравно *нису бугарски дијалекти*.³⁶

Наравно, када се та ствар тако представи, онда је то занета један озбиљан разлог противу бугаризма у језику македонских Словена: јер, исто тако као што се позадни члан увукао у албански и у новогрчки језик, тако се могао увући и у један српски језик — македонских Словена — који је био у честом и непосредном додиру с романским народом.³⁷

Осим тога, видели смо, како Бугари тврде, да језик македонских Словена, исто тако као и бугарски, нема она четири акцента, као што их има српски језик, и да је, према томе, то бугарски језик. Српска им пак филологија одговара, и то не без разлога, да не само

³⁶ Српски Књижевни Гласник од 16 септ. 1903, страна 138 -139.

³⁷ Сем тога и други научници тврде, да позадни члан није постао у бугарском језику из самога његовог организма, него да је унесен из румунског језика. Види: Jagić, *Archiv für slavische Philologie* XX, страна 601, 604.

што се у неким дијалектима македонским налазе од она четири поменућа акцента три, и то: $\hat{}$, $\acute{}$, $\grave{}$.³⁸ него да, и кад их не би било данас, било их је пак у ранијим временима, исто тако као што је било, а данас нема сва четири у *чакавском дијалекту српско-хрватскога језика*. Дакле, вели српска филологија, исто тако као што ни чакавски дијалекат није бугарски језик, зато што нема она сва четири акцента, — јер је познато и неоспорно да је чакавски дијалекат српско-хрватски, — исто тако и језик македонских Словена *може према томе бити српски језик, и ако нема она сва четири акцента*, пошто их је тако исто, као и чакавски, изгубио у току времена.³⁹ Исто тако језик македонских Словена могао је у току времена изгубити и квантитет самогласника, а да с тога ипак не буде бугарски језик, премда се квантитет налази данас у понеким македонским дијалектима, као неки остатак из старина.⁴⁰

Тако дакле српска филологија побија — и то не без озбиљних разлога — морфолошко разлагање, односно наводе, о бугаризму у језику македонских Словена.

Како Бугари оспоравају Србима фонетичне особине у језику македонских Словена

С друге пак стране и бугарска филологија покушава да побије српске наводе те да докаже, да језик македонских Словена није српски језик.

И побијајући српске наводе истиче не само начело: „да фонетика не сачињава особину једнога језика већ морфологија,“ него се још труди да докаже, да те фонетичне појаве, што их Срби истичу као особине свога рођеног језика, могу бити и — бугарске, а за неке од њих труде се Бугари да их и прикрију.

³⁸ *Archiv für slavische Philologie* XV, 44.

³⁹ Ал. Велић, *Српски Книжевни Гласник* од 16 јуна 1903, стр. 283—4.

⁴⁰ V. Oblak, *Macedonische Studien*, стр. 36. У правом бугарском језику данас се нигде не виде (не налазе) разлике у дужинама самогласника, само што бугарски филолог Цонев (Сборникъ Минист. VI, 33) замишља, да је то некад постојало у стара времена, али да је временом и ишчезло.

Тако дакле, што се тиче морфологије (члан. недостатак флексије) професор Милетић из Софије — водећи распру у првој линији с једним филологом, Драгановом, који тврди да дебарско-македонски дијалекат није бугарски, ма да има позадни члан а нема флексија — одговара му (Драганову), да „се важна измена у бугарском језику састоји у томе, што су се поред употребе члана изгубиле и помпналне флексије тако: *да су њиме јасно обележене границе бугарскога језика*. Ове мисли треба да служе као одговор оригиналном мишљењу Драгановљевом, који, из узрока неких незнатних фонетичких особина, види у дебарском дијалекту *један особени језик који није ни бугарски ни српски и назива га „прелазним дијалектом бугарско-српским“* (Сборникъ Мин. II, страна 337).

С друге пак стране⁴¹ један Рус одговара Јастребову (који тврди да је српски језик — језик македонских Словена, из којег је он прикупио народне песме) и вели, да је то доказ непознавања филологије, када он (Јастребов) у томе факту, што нема флексије а има члана, не види једну особину бугарскога језика.

Таква је, од прилике, аргументација бугарске филологије, која не расправља с довољно стварности и објективности ову врло озбиљну српску тачку гледишта. У овоме погледу, дакле, наводи Срба, и ако не би били решавајући, пресудни, ипак нам, у најмању руку, показују то, да би бар у садашњости: *прво било на њиховој страни исто толико ако не и у већој мери*, — пошто се ни за грчки ни за албански језик не може тврдити, да је позадни члан постао и да се развио из самога организма њихових језика, него је дошао услед утицаја некога романског или румунског језика.

Ову је ствар разумела и бугарска филологија, те су с тога и њени филолози, да би за своје аргументације нашли нешто ослоњаца бар и у другим стварима и да би побили српске наводе — напали и фонетичне

⁴¹ Рускiй Филологическiй Вѣстникъ 1889 № 4.

тачке, на које се Срби наслањају. Ну и у овоме нападу Бугари су опет доста слаби.

Тако дакле док Срби тврде — пошто гласови *ћ* и *ђ* постоје у језику македонских Словена — да је то српски језик, Бугари, да би то тврђење побилли, терају тако далеко, да од своје стране тврде: да ти гласови и не постоје у језику македонских Словена. Тако вели Бугарин Матов чак и то: да и они који тврде да тамо постоје гласови *ћ* и *ђ*, или варају свет, или су их други преварили.⁴² Када се пак филолози истражници крену у Македонију ради проучавања језика, тада тамошњи словенски живаљ, са својим побугареним осећајима услед бугарске пропаганде, кад му се затражи да изговори *ћ* и *ђ*, он се тада упиње да их не изговори онако како се то стварно изговара у језику, него да то фалсификује и да некако изговори на тако звано бугарско *к* и *г*; тако дакле пошто су већ поучени односно те филолошке борбе између бугарске пропаганде и Срба, то онда ти бугарофили фалсификују језик само да им не би издали његове српске особине. Ово нам управо вели један представник филолошке школе славистике у Бечу, В. Облак, који држи, да је језик македонских Словена бугарски језик⁴³ и који вели, да се то управо њему десило, када је пошао да проучава разне дијалекте у Македонији, када је од неких људи у Солуну тражио да му изговоре *ћ* и *ђ*, они су то изговорили не онако као што се то заиста и изговара у језику, него на бугарско испчано *к*, *г*.⁴⁴ Други пак, као професор Милетић,⁴⁵ када виде да не може да се порекле постојање тих гласова, онда тврде, да су они постали независно од бугарскога језика македонских Словена, ма да је све то само једно просто тврђење, што они нису у стању да докажу.

Према томе дакле, гласови *ћ* и *ђ* ипак остају као један српски фонетизам у језику македонских Словена.

⁴² Д. Матовъ, *Србско-българската етнографска прѣтурка прѣдъ науката*, Софија 1893. Испореди *Archiv für slav. Philologie* XVI, 314.

⁴³ *Archiv für slavische Philologie* XVI, 313.

⁴⁴ V. Oblak: *Macedonische Studien*, стр. 131.

⁴⁵ *Сборникъ Министр.* II, 227.

Сем тога, исто тако као што Срби тврде, да бугарски језик има глас љ тамо где српски језик и у опште језик македонских Словена има *у* (српски: мука, бугарски: маџка, српски: лука, бугарски: лџка), исто се тако и бугарски филолози труде да докажу, да се то љ развило у бугарском језику из самога старинског *у*, и да је то *у* постојало и у бугарском језику у старо време, наместо данашњег љ.

Тако бугарски научник Дринов, некадашњи професор у Русији, покушава да то порекне и вели: „обично се у овоме *у* види утицај српскога језика, што није немогуће, када се узме у обзир политичка владавина Срба у Македонији у XIII — XIV века и просветна моћ Српске Патријаршије (у Пећи), која је постојала скоро до самога прошлог века. Ну ипак ја мислим да је у поменутим случајима *у* наместо љ, у бугарском језику македонских Словена, могло постати и сасвим независно од страног утицаја. Нека се само помисли да у Македонији *о* врло често прелази у *у*, — што се дешава не само за етимолошко *о*, него и код секундарног, које је постало из *је* и *џ*; на пример: општи бугарски облици *ошџе* или *јошџе*, *сџм*, у понеким македонским дијалектима изговарају се: *ушџе*, *јушџе* и *сум*. Па зар није могло на исти начин и љ да постане *у* посредством гласа *о*?”⁴⁶

Професор пак Милетић из Софије, да би избавио свој језик из ове (збрке) замршености филолошко-националне, труди се да докаже, да и у старом бугарском језику или у такозваном старо-словенском, постоји местимично у тим крајевима, о којима и Дринов говори, посно *ун*, одакле је доцније отпало *н*, па остало само *у*, у данашњем бугарском језику.

Професор Милетић вели:⁴⁷ „Морамо признати, да је у најстаријим временима старо-словенског језика (старо-бугарски), постојала местимиче и трећа врста посног *ун*, коме имамо да захвалимо за све оне примере са *у* наместо љ, како на споменицима старо-бугарским

⁴⁶ *Archiv für slavische Philologie* V, 376.

⁴⁷ *Сборникъ Министр.* XVI, 256.

и на онима из средњег века, тако и у овим данашњим дијалектима јужнобугарским и северозападним.“

Ну објективна им филологија одговара на то, опет с филолошког гледишта: да то није могло бити у бугарском језику, а нарочито ни у језику македонских Словена, пошто се та прелазна појава, тј. то претварање гласа *o* у *y* не налази у тим дијалектима македонским, него само у чисто бугарским.⁴⁸

Према томе и појава гласа *y* (место бугарског љ) остаје дакле *српски* фонетизам у језику македонских Словена.⁴⁹

Исто тако када Срби тврде, да заменица *ga* у језику македонских Словена доказује да је то српска заменица, онда им бугарски научници одговарају: да је то *ga* постало управо из самога бугарског језика. Тако Милетић, професор универзитета у Софији, вели: да је то *ga* постало из самога бугарског језика од обичне заменице *ja*, пред којом је стављено слово *g*, те је отуд постало *gja*, а из тога се опет изродило *ga*, што им објективна филологија никако не може да призна.

Напори Бугара да порекну сваки србизам, како у самоме језику тако и у књижевности, иду тако далеко, да не само што то *y* наместо љ не признају као српско, него Милетић још и лажно тврди и у погледу словенског језика код самих Румуна, тј. тврди, да су они наши старински изрази којима се код нас говорило у XIV—XVI века, — бугарски језик, с бугарским правописом „без икакве мешавине српскога језика.“ Ну и поред тога сачуван је један докуменат бугарског цара Срацимира из XIV века, који у своме тексту (језику) садржи веома много српских лингвистичких елемената. Милетић се у два маха занимао с поменутиим документом. Први пут писао је о њему у бугарскоме часопису: *Български Прегледъ*, где вели: „признајем да исти заиста садржи многе српске језичке саставне делове (елементе) што показује, вели Милетић, силан

⁴⁸ *Сборникъ Министр.* II, 240.

⁴⁹ *Испрор. Oblak, Archiv. für slav. Phil.* XVII, 139—140.

утицај српске књижевности у источној Бугарској у другој половини XIV века.“

Ну доцније када је писао о томе истом документу у *Зборнику Министарства Просвете у Софији*, обраћа бољу пажњу, по свој прилици због националних погледа, и изјављује, да србизам у томе документу не потиче услед утицаја српске књижевности, него је то Срацимир научио у Хрватској, у времену када је био заробљен и тамо одведен од стране угарског краља, који му је и Видин освојио. Тамо је, вели Милетић, лако могао Срацимир да се навикне на српско-хрватски језик. Под тим утицајем он је у својој канцеларији завео српско читање бугарских књижевних образаца(!)⁵⁰

Ну објективна филологија не може им ни ово усвојити, ма да је само ово промењиво доказивање већ по себи довољно, да увери и саме нефилологе, да у томе доказивању има политичко-националне тежње.⁵¹

Закључак данашње науке односно особине словенског језика у Македонији

Ако сад у општем прегледу покушамо да обухватимо све наводе српске и бугарске, да би себи створили право уверење односно особине словенског језика у Македонији, морамо признати, да, *према данашњем стању филолошке науке* и према познавању што га имамо о саставу тога језика, *не може се поуздано рећи, да је српски, али није ни бугарски*. Не може се поуздано тврдити да није српски, пошто смо видели, да је — како изгледа — његов фонетизам српски, али морфологија с позадним чланом и недо-

⁵⁰ Милетић, *Нови влахо-български грамоти*, стр. 103.

⁵¹ Испор. поменути студију Белића, професора универзитета у Београду, који доказује, да је језик у данашњој северозападној Бугарској, између Мораве и Тимока — српски језик, исто онако као и онај у самој Србији и северној Македонији; *Српски Књижевни Гласник*, види означене бројеве. Види такође Maretić: *Gramatika hrvatskog ili srpskog jezika*, стр. 3, где он дијалекат *Торлак*, за који Бугари веле да је бугарски, рачуна као четврти дијалекат српскога језика.

статак флексије *могло је бити наштурено* томе језику — можда српском — услед мешавине с народима романске расе а нарочито с румунским. С друге пак стране не може се неоспорно тврдити да није ни бугарски, пошто би пре свега требало утврдити да ли та морфологија није управо бугарска, — бугарскога македонског језика, — у који се *накнадно* увукао српски фонетизам, услед мешавине становника који га говоре — можда бугарског живља — с многобројним насељеницима Србима, који су тамо дошли и који су се настанили у Македонији, за време политичке владавине Срба под Душаном а и после тога (XIV век), — као што смо видели да то тврди К'нчов и како то мисле и други филолози.⁵²

Ево дакле из којих се разлога и данас, они који више циљају да истичу науку него ли национализам, — труде, да ту ствар не изведу и сувише начисто, као непоречно утврђену и доказану, него претпостављају да се и даље препиру о особинама тога словенског језика. Ево зашто један од првака славистике, Стојан Новаковић, још у 1889 години, истражујући македонски дијалекат словенског језика око Велес-Прилепа, ма да пагиње веровању, да је тај дијалекат више српски, ипак вели:

„Питање односно македонскога дијалекта словенског језика, његових особина и односа, постаје сваким даном све веће. Да ли тај дијалекат, као што се обично мисли, стоји у ближој вези с бугарским језиком као неки огранак тога језика? или се више сродио са српским језиком? ма да има неке нарочите особине српскога језика, или би га требало рачунати као некакав засебан дијалекат јужно-словенски, који постоји сам по себи....?“ Оваква су питања од неког времена стављана у руској, српској и бугарској књижевности а одговори су били разноврсни. Већ сâм тај факат да одговори стоје у противности, значи: *да све особине*

⁵² Oblak, *Archiv für slav. Phil.* XVII, 140. Лавровъ, *Обзоръ* 22, 38. Др. Нв. Шишмановъ, *Критиченъ Прегледъ* у Сбор. Минист. XVI—XVII, 728.

*штога дијалекта, или македонских говора, још нису познате.*⁵³

У години пак 1896 један други испитивач словенских дијалеката око Солуна, који је тамо отишао да на лицу места проучава језик, вели, да је, сем других ствари, овде реч о једном питању, о коме се у последње време много расправљало, тј. да ли словенски становници Македоније припадају Бугарима или Србима. Ну то питање с филолошког гледишта *треба овако поставити*: „да ли највећи део особина тих разноврсних македонских дијалеката показује тесну везу с групом бугарског или с групом српско-хрватскога дијалекта...?“

„Ако се ти становници сами осећају да су Бугари или Срби, нека се они о томе сами и изјасне, али никако није задатак словенске филологије да то она истражује.“

Ну тај филолог вели даље: „наше познавање о македонским дијалектима још је увек *недовољно и врло површно.*“⁵⁴

Из свега овога, као и из свију горенаведених расправа међу другим филолозима (као Милетића, Белића итд.), види се дакле, да питање о облику језика македонских Словена још није решено, ну да оно још очекује испитивања и испитиваче. И заиста, — већ из самога тог узрока, што у језику македонских Словена има особина и српскога и бугарскога језика — још се поуздано не може знати, да ли ће се то питање моћи кадгод *коначно* решити филолошким путем у корист једне или друге стране.

Не зна се, у недостатку бољег, да ли ће отети маха струја оних, који ће, као и Драганов, натурити мишљење, да је језик македонских Словена, пекакав засебан језик, „неки прелазни дијалекат“ из српскога ка бугарском језику: исто тако као што је у последње време *Јагић* из Беча покушавао да докаже, да је сло-

⁵³ *Archiv für slav. Phil.* XII, 78.

⁵⁴ V. Oblak, *Macedonische Studien*, стр. 4.

венски језик у Босни, један засебан језик, мешавина и српскога и хрватскога језика, — „босански језик“,⁵⁵ ма да има много мање разлике између тога језика и српско-хрватскога, него ли између језика македонских Словена и језика српскога или бугарског; од прилике исто тако као што и данас неки тврде, да је говор малоруски некакав засебан језик који се разликује од правога руског језика.

Ето у каквом се стању налази данас наука у погледу народности Словена који живе у Македонији.

Закључак о борби између Срба и Бугара

Ово нам показује то, да, у најмању руку, исто толико колико Бугари, толико и Срби имају права да тврде, да је језик македонских Словена — српски језик, па и исто толико имају права да тврде, да је словенски живаљ — вели се 1,200.000 душа — у Македонији, узев у опште, српски живаљ.

Из свега тога види се још и ово: да цело то питање још није тачно познато и да према томе професор Вајганд из Липнике (Лајпцига) пристрасно говори кад вели: „да македонски Румуни стоје на бугарском земљишту“ и да, пошто су 1,200.000 македонских Словена Бугари, „*иретиенсије српске на шу по-крајину, само су један акт шовинизма*“, с тога, „што је језик македонског живља како онај на југу тако и онај на северистоку *заиста бугарски језик*.“

Овакав начин писања јасно нам показује, да Вајганду то питање и није познато, ну да је на то подтакнут; да Вајганд о томе питању пристрасно говори из наклоности према Бугарима и из личних својих побуда и да се управља према општој бугаро-

⁵⁵ Испор. критику на овај закључак Јагићев, као и мишљење, што опет од њега потиче, о некаквој засебној народности макед. Словена, штампано у *Извѣстїя Сѣ-Петербургскаго славянскаго благотворительнаго Общества*, бр. 8, мај 1903, стр. 25. Чланак Ст. Станојевића, *Македонскій вопросъ и академикъ Ягичъ*. Испор. такође чланак од: П. О., *Стара Србија и Арбанаси*, стр. 59.

филској струји, коју су Бугари умели да изазову у своју корист. Шта више, из свега овога што смо овде изнели, јасно се види, да је Вајганд исто тако пезналица и када, оштро осуђујући Србе, узвикује: „сви су путници и филолози *сагласни* у томе, да је језик македонских Словена бугарски језик“.⁵⁶

Када се узму у обзир наши напред изнесени докази, онда Вајганд исто тако очигледно испољава своје пезнање као и Герсин, који на жалост својим ауторитетом, а у своме делу: *Makedonien und das Türkische Problem*, стр. 43. — наравно на основи писања Вајгандовог — тврди: „да у Македонији нема више од 80.000 Аромуна (Румуна), а на целој Балканској Полуострву растуло свега до 200.000 душа, ма да их према последњим статистичким подацима, опет страном, али наравно неинспирисаним из бугарских извора, као они енглеског посланика Кенеди-а, или они Вајгандови бугарски и грчки, — има у најмању руку око 600.000 душа.

Ово је, дакле, у најмању руку, просто непознавање ствари ако не и излив личних наклоности Вајгандових наспрам Бугара, јер, као што то наведосмо, управо те *сагласности* нема међу онима, који *шемељно познају* те језике, а не само по неколико речи из српскога и бугарског језика, и из словенских македонских дијалеката. Сем тога, па то нам тенденциозно писање Вајгандово, у корист Бугара, указује и сам Бугарин Цонев, један од веома виђених данашњих бугарских филолога. Заиста, овај при своме проучавању бугарског језика покушава, пре свега, да обележи границе у којима се (по његово мишљењу) исти говори и у Македонији. Да би те границе јасно обележио, Цонев се при томе позива на Вајганда, тј. служи се подацима овога изнесеним у делу: *Die Argynen* као и у раније поменутоме делу: *Македонија* од Кичова, те на основи њихових података вели нам следеће, на једном месту:

⁵⁶ Професор Dr. Weigand, *Die nationalen Bestrebungen der Balkanvölker*, Leipzig 1898, стр. 19, 20.

„Села *Фргово, Пискуџаџи, Поградец, Сџарово, Брашомир* (около Охридског Језера), вели Вајганд, *бугарска су* или *измешана* (бугарско-албанска), док међутим сам Бугарин К'нчов рачуна их као *албанска*. Наводим ово, вели Цонев, *не да поправам* Вајганда, него само да истакнем *нейпрестрасност(!)* К'нчова у погледу на етнографију Македоније.“⁵⁷

Да један странац, *Вајганд*, може побркати бугарски језик са српским, то је појмљиво, пошто су ова два језика, за онога који их не познаје, међусобно веома слична: ну да их један *Бугарин* може побркати с албанским језиком из поменутих села, доказ је, да је он то учинио из *престрасности* према Бугарима, што и сам научник *Бугарин* Цонев мора да призна. Наравно, Цонев, као и сви Бугари, имају рачуна да не побијају тврђења Вајгандова, која су за њих корисна: те с тога и видимо где, — у страху да не изазову срџбу Вајгандову а и неповерење других људи у његова тврђења, — веле: „наводимо ово, не да побијамо тврђење Вајгандово које заслужује потпуно веровање итд.“

Тежњу Цоневљеву, дакле, врло је лако разумети.

Ну сем овога, још и из свега осталог, што смо до сада изнели, јасно се види, како су нам они, за које смо ми мислили да познају прилике у Македонији, стварали погрешне појмове о узроцима борбе између Срба и Бугара у тој покрајини; пошто нам, с једне стране, тежње за које Срби имају права да се боре, тј. *за њихов излазак на море*, а с друге стране њихово дубоко уверење, *које није основано на неправди*, тј.: да је језик македонских Словена — српски језик, *дају доказа* да рад тамошњих Срба, *не пошиче из сујетше*, као што то истичу бугарски извори и они, који у њих верују и потпомажу их,⁵⁸ *него из чистог уве-*

⁵⁷ Др. В. Цоневъ. *Уводъ въ историјата на българский езикъ*, Сборникъ Мпн. XVIII, 364.

⁵⁸ Сем Вајганда још и *Kenedi*, посланик енглески у Букурешту, у своме извештају, што га је ту скоро послао у Лондон, вели, да је: „из *једнога поузданог* — *бугарског извора*“ дознао, да у Турској нема више од 100.000 Армуна, а Срба.... зацело ни толико.

рења о своје праву и из природне потребе, која пошиче из саме борбе за ојштанком.

С тога, ако сада саберемо и проценимо све побуде Бугара и Срба у овој њиховој међусобној борби, налазимо, да је и једни и други воде на основи историјске прошлости, у којој ни једни ни други немају права. Налазимо даље, да је воде на основи словенског језика Македонаца, о коме филолошка наука још није казала своју последњу реч, *ма да за сада изгледа, да у томе погледу Срби имају већега права.* Видимо најзад да воде ту борбу на основи тежња за територијалним проширењем — до мора, *где у сваком случају само Срби имају права.*

Бугари дакле имају само један разлог тј.: језик. па и тај почива на невероватној, као и остали њихови разлози; док међутим Срби имају два разлога, тј.: језик, за који изгледа да има много више изгледа за вероватноћу, него ли што је то случај код Бугара, и друго: тежња за проширењем до мора.

У сваком случају, дакле, разлози који *Србима а не Бугарима*, дају већега права у Македонији и многобројнији су, а и претежнији су.

С тога је и борба између Срба и Бугара због Македоније доста оштра, пошто нарочито Бугари не могу да забораве границе Сан-Стефанског Уговора, у чијем се духу и тежњама васпитавају ево већ 25 година, а Срби пак не могу да попусте тој бугарској *сујети* за увећавањем, док је њима угрожен и сам *ојштанак*, пошто су притешњени на суву.

Услед тога и постоји тако велико непријатељство међу њима.

То укоренено непријатељство испољава се не само у заоштравању борбе, којом — на пољу њиховога обостраног умнога рада — оспоравају један другог Македонију, него и у другим стварима, нарочито код Бугара. Позната је на пример борба, коју су Бугари водили у 1902 год., да Отоманска Порта не призна српскога митрополита Фирмилијана у Скопљу. Видели смо, сем тога, како људи из народа у Маке-

донији, кад им неко хоће да проучава говор, неће тачно да га изговарају, него извитоперавају изговор гласова, као на пример *ћ* и *џ*, само да се не би издали за Србе, и то чине услед душманске пропаганде Бугара противу Срба.

У самој пак Бугарској Кнежевини такво се непријатељство усађује и у саму душу младога бугарског нараштаја, у њиховим школама. Тако, на пример, у једној школској читанци,⁵⁹ за бугарске основне школе, која је одобрена од самога Министарства Просвете у Софији, и у којој се говори о рату од 1885 год. између Бугара и Срба, вели се деци: „пошто је уједињењем (с Источном Румелијом) бугарска држава имала да постане већа и јача од Србије, тада Срби упадоше *лојовски* у нашу земљу, тј. у Бугарску.

„Тада грозно потукосмо Србе и много им крви просуемо.“ Мржња ова противу Срба, пооштравана још све више и више и од стране пропаганде познатих македонских комитета, иде тако далеко, да Бугари презиру да држе и саме српске часописе у поцим њиховим библиотекама у Кнежевини. Један српски писац, који скреће пажњу на листове што се држе у библиотеци у Софији, вели, да се у тој библиотеци а у години 1899, налазе: 13 енглеских листова, 2 чешка, 1 пољски и 1 хрватски, али — *ни један српски лист*⁶⁰

Тада се пађе још један повод, да се то непријатељство још више заоштри и укорени, и то приликом крунисања краља Петра Карађорђевића, који је 5 септембра 1904 год. лично отворио „Југословенску Изложбу.“ Та изложба, у којој су учествовали представници свих Јужних Словена: Срби, Бугари, Хрвати и Словенци, имала је за задатак, исто као и „Конгрес“ који се држао тих дана, да постави темељ економском и духовном уједињењу међу свима Словенима, а нарочито између Срба и Бугара. Ради њиховога измирења и уједињења, донесена је на томе

⁵⁹ С насловом: *Читанка*, наредили: П. П. Стојновъ, Т. Сугаревъ, Нв. Самарциевъ, Н. Коцевъ и К. Д. Кюркчиевъ.

⁶⁰ *Српски Кнежевни Гласник* од 31 августа 1903, страна 529.

Конгресу и нарочита резолуција: „да би било слоге, треба радити на остварењу федерације Балканских Држава с Македонијом, као засебном државом.“

Ну приликом отворања изложбе од стране краља, неколико одушевљених Словенаца и Хрвата, поздравиле српскога краља узвиком: „живео југословенски краљ!“

То је било довољно да се завист и старо непријатељство између Бугара и Срба још више распламти, и да се скоро цела бугарска штампа окоми на Србе, окривљујући их, да су они само ради тога и сазвали тај Конгрес и приредили ту изложбу и да не престају раде на уједињењу с Бугарима, само да би себе истакли на површину, нарочито у Македонији.⁶¹

Од тада дакле, као и до тада, ако не и у јачој мери, наоружане српске и бугарске чете бесно киднавају по Македонији једне на друге, као што то сведочи не само српска, него и бугарска штампа.⁶² С друге пак стране не само што бугарска штампа окривљује административне власти у Србији, да киднавају македонске Словене, што се, дошавши тамо да себи хлеба зараде, издају за Бугаре и егзархисте као што у самој ствари и јесу, а не за патријаршисте и за Србе.⁶³ него и народна либерална странка у Србији, ту пре неки дан, у месецу октобру 1904 године у самој Скупштини, а преко свога вођа, напала је на Бугаре и њихову Кнежевину, што својим оружаним четатама, које шаљу из Бугарске, муче и убијају Србе по Македонији, који неће да одустану од Патријаршије и да пређу под бугарског ексарха.⁶⁴

Изгледа, дакле, да се те оптужбе и узајамни напади — који једино потичу из *неминовне пошребе* коју захтева *борба за њихов политички и национални ојсиџанак* — у последње време гонтирају све више и

⁶¹ Види односно свега тога чланак под насловом: *Живео Југословенски Краљ* у „Српском Књижев. Гласнику“ од 16 октобра 1904, стр. 310.

⁶² Нпр. *Српски Књижев. Гласник* од 16 окт. 1904, стр. 311 и *Вечер. Пошта* од 3 окт. 1904.

⁶³ *Вечер. Пошта*, 7 окт. и 10 нов., 1904.

⁶⁴ *Вечер. Пошта*, 14 нов. 1904.

више, поред свих напора новог краља Србије, Петра Карађорђевића, за измирење и уједињење с Бугарима.

*Све док Македонија политички буде постојала као несловенска, та мржња и те борбе неће престајати, него ће се увећавати.*⁶⁵

Овај закључак кога увеликѐ потврђују и сами догађаји, не би требао да остане незапажен од нас Румуна, „него да о томе водимо рачуна при давању правца нашој негативној акцији наспрам свакога понаособ од ових наших суседа — Бугара и Срба.“ Како и на који начин, то ћемо даље објаснити.

Ну тога ради потребно је да прво пређемо на другу тачку нашег предмета, те да упознамо:

II

ТЕЖЊЕ БУГАРА И СРБА НАСПРАМ РУМУНИЈЕ

Из свега овога што смо до сада изнели, као и из целог политичког, националног и интелектуалног живота Срба, — да не говоримо о њиховим тежњама у погледу Босне и Херцеговине, што нас се управо ништа и не тиче — види се, да Срби теже само да добију плућа за дисање, тј. да изиђу на море присаједињењем својој краљевини Македоније, где живи и неколико стотина хиљада наше браће македонских Румуна.

Ми Румуни, из Краљевине Румуније, писмо никада тежили и никад и не помисљамо на то, да Македонију присајединимо територијално нашој Краљевини. Ово су наши политичари свију странака свуда говорили. — Односно овога, дакле, наши суседи Срби могу бити потпуно спокојни, јер као што су о томе и други говорили, исто је тако о томе и писао, један

⁶⁵ До овог закључка дошао је, у осталом, и сам С. Радев који, пошто је испитао ове односе између Бугара и Срба у Македонији, изјављује: „да је српско-бугарски споразум немогућан.“ *Вечер. Пошта* од 21 новембра 1904.

од познатих првака конзервативне странке, људи који и руководе спољном политиком наше Краљевине, и то главом г. Таке Јонеску, који је том приликом рекао: „Без сумње, *ниједан румунски политичар не шежи, да присаједини Македонију*, нити да тамо образује какву румунску државу. Ну ипак се при томе жели, да народност македонских Румуна буде заштићена, *да нова ујрава ма каква била*, не ускрати Румунима бар оно, што они и данас имају, тј. да могу и даље, у потпуној слободи, неговати свој матерњи језик“.⁶⁶

Тако у нас сви мисле, као што је у осталом мислио, а и сад мисли, наш велики историк А. Д. Ксенопол, кога без сумње Др. Војислав Бакић није разумео, када му, у своме уводу за етнографску карту професора Андоновића из Београда,⁶⁷ пребацује, да је Ксенопол у својој *Историји Румуна* (*Istoria Românilor*) и у своме делу: *Principes Fondamentaux de l'histoire* (Главни Основи Историје) писао, да Македонија припада нама Румунима из Краљевине.

Д. А. Стурза, вођ либералне странке, такођер је рекао у седници Румунске Народне Скупштине од 10 децембра 1901 год.:⁶⁸

„Да не заборавимо у погледу румунског питања у Отоманској Империји, да Македонско Питање, — онако као што је то овај израз по повипама и усвојен, — не постоји за нас, пошто *се наше делање у Отоманској Империји ограничава само на просветном пољу*, тј. у првоме реду на одржавању школа и цркава румунске народности и то са знањем и пристанком отоманске владе, а у другоме реду да не допустимо, да те школе и цркве постану легло анархије у суседној, пријатељској нам империји, него да постану расадник рада, реда и обезбеде те империје“.⁶⁹

⁶⁶ Take Ionescu *Chestiunea Balcanilor* у листу *Conservatorul*, од 21 марта 1903.

⁶⁷ *Етнографска Карта Србије*, стр. 17. Исто се тако преварио и Герсин, који у своме делу: *Macedonien und das türkische Problem* на страни 34 вели: „Још се у *Букурешћу* сања о некаквоме румунском царству с пресијоницом у Цариграду.“

⁶⁸ Види *Monitorul Oficial*.

⁶⁹ Исто ред мисли изнео је и лист: „*Voința Națională*“ од 12 (25) јуна 1904 год., стр. 3, и лист: *Ероса* од 14 јуна 1904, стр. 1, као

С тога, дакле, пошто ми из Краљевине никад и не помишљамо на какво присаједињење Македоније, могло би нам бити свеједно ако би тамо уместо Турчина владао — Србин, паравно када бисмо само могли бити уверени, да ће македонски Румуни „моћи, у потпуној слободи, неговати свој матерњи језик и своје народне румунске осећаје.“

Полазећи дакле с те тачке гледишта, ми Румуни из Краљевине, нисмо и нећемо бити противу Срба. Нека само они остваре своје жеље.

Ма како било, владавина Срба у Македонији, не би се сматрала као опасност за Краљевину Румунију и ова би према томе чину остала равнодушна, само ако се тиме остварује национално развиће македонских Румуна.

Главни је дакле да тим својим аспирацијама у Македонији Срби и српска краљевина немају никаквих непријатељских тежња наспрам данашње и будуће целине Краљевине Румуније; исто тако као што ни тежње наше Краљевине у Македонији нису ни најмање ни противу садашњег стања ни противу будућности народа српског и краљевине српске.

Што се пак тиче хладноће, која се у последње време појавила између нас и Срба, она је сасвим друге природе.

Одустајање Њ. В. Краља Карла, да и даље буде почасни командант пука, који је убио краља српскога Александра: привремено одазивање нашега посланика из Београда у год. 1903. као и примедба једнога страног листа: *Le Temps*⁷⁰ у којој се вели: да српске власти дуж Дунава па све до Северина, нису изашле насупрот да поздраве нашу краљевску породицу, која је у априлу 1904 год. путовала Дунавом до Црног Мора: све то, велимо, само су пролазни облаци, који, надајмо се, неће никако бити у стању да помуте старо

што је то изнесено и у години 1879 од стране оних, који су основали „Societatea de cultura Macedo-Română“ преко г. V. A. Urechia у делу: „Românii din Macedonia“, Букурешт 1901. стр. 101.

⁷⁰ Види и лист: *Ероса* од 11 маја 1904.

пријатељство, које се при томе још подупире обостраним интересима који нису супротни.

Нема ничега дакле што би од наше стране могло бити наперено противу српских интереса у Македонији нити ма где иначе; исто тако ничега нема од стране Срба, што би било наперено противу бића и целокупности (интегритета) Румуније.

А Бугари....?

Према ономе што смо до сада изнели, као и из укупнога њиховог рада, сада се зна, да им је циљ: да Македонију присаједине својој Кнежевини, ма да неки њихови политички вођи желе и саму ту тежњу да прикрију,⁷¹ док други тврде, да желе само аутономију Македоније.⁷²

Ну као што смо већ казали, Краљевина Румунија не тражи тамо територијалних присаједињења, ну само културне тековине за македонске Румуне.

Ако бисмо дакле полазили с те тачке гледишта, можда би нам исто тако могло бити свеједно, ако би у тој покрајини, уместо Турчина владао Бугарин, — наравно само ако би се под њиховом владавином могао развијати румунски елеменат у тој покрајини. И кад би била реч, да се такви уступци учине Бугарима, онда не разумемо зашто и македонски Румуни, којих с Арбанасима има до близу милион душа, не би могли захтевати, да заједно с том својом браћом по крви владају и управљају том покрајином, када би иста престала да буде под турском владавином. Ово у толико пре, што је италијански министар иностраних послова, Титони, усред Народне Италијанске Скупштине, у години 1904, изјавио: „да Италија не би била противна аутономији Албаније.

Ну најзад ма како било, само кад би Македонија била и остала последња жеља Бугара, ми не бисмо имали за шта да им будемо противници.

Ну и из онога што смо до сада већ казали, као и из укупнога политичко-националног покрета Бугар-

⁷¹ Види изјаве ове врсте бугарскога Председника Министарства Петрова, које је он учинио пред дописником листа: *Universul*, 7 окт. 1904.

⁷² С. Радев, *Вечер. Пошта*, 21 нов. 1904.

ске Кнежевине, јасно се види, да се њене тежње не ограничавају само на присаједињење Македоније. Напротив, као што се види и из писања њиховога пређашњег народног посланика Кичова, Бугари теже да, сем Македоније, „овладају и *Рилом* и *Балканом*“.⁷³ где се подразумева и — *наша Добруца*. А да заста тако мисли и осећа не само Кичов, него и сви остали Бугари, најбољи нам је доказ тај, што су Бугари у години 1885 приграбили и Источну Румелију, као што нам то најзад сведоче и друга дела о којима треба сада да проговоримо.

Недавно је Кантарџијев, потпуковник бугарскога Генерал-Штаба и професор Војне Академије у Софији, издао: *Војни Земљопис Бугарске*.⁷⁴

У томе своме делу Кантарџијев овако вели будућим официрима бугарским: „наш народни идеал, наш традиционални сан треба да буде она граница (тј. етнографска). Граница о којој говорим утврђена је Сан-Стефанским Уговором“; и вели даље: „*Под именом Добруце Румуни подразумевају онај део северне Бугарске који им је дао Берлинским Уговором у год. 1878.*“

Познато је да је Сан-Стефанским Уговором створена једна Бугарска, у којој је, сем других земаља, била обухваћена не само Македонија, него и — *наша Добруца*.

Па и у војним школама бугарским, млади нараштај њихових официра, васпитава се у духу *тих њихових народних тежња*, а у намери, да и нама Румунима отму нашу Добруцу, која у осталом, у години 1878, није ни била одузета од Бугара, него од Турака, ради предаје нама.

Ну не само тамо, него и на самоме Универзитету у Софији држе се иста предавања у томе правцу и с којима стоји у вези не само Министарство Просвете,

⁷³ Види: *Српски Књижевни Гласник* од 19 јуна 1904, стр. 288. Види и страну 15. овога дела.

⁷⁴ Види анализу о томе делу и с других тачака гледишта, од пуковника *Г. Јанеску*, која носи наслов: „*Bulgaria și Macedonia.*“ Букурешт 1904 год.

него још и једно велико бугарско просветно друштво, које носи назив: „Българско Книжовно Дружество“, чији су чланови из највеће бугарске интелигенције.

Заиста, то Друштво, (на челу којег стоји бивши наш гост Др. Иван Шишманов), у замену за потпору коју добија од министра просвете, стара се о издавању часописа: **Зборник за науку, књижевност и народне умотворине**. У свесци XIX тога часописа, из године 1903, одштампана је једна студија под насловом: *Увод у историју бугарског језика*, коју је написао један од највиђенијих, ако не и најјачих бугарских филолога, професор Университета Др. Б. Цонев.

Ту, тај писац, — у тежњи да одреди границе у којима се, по његову мишљењу, говори бугарски, вели: „*На истоку и на северу су природне границе бугарског племена Црно Море и Дунав.*“⁷⁵

Па пошто је тако повукао границе бугарског племена и *преко Македоније и преко Ниша* вели даље, без и најмањег устезања: „*У шим крајевима*“⁷⁶ *бугарске ошацибине, сада раздробљене, живи један народ који говори једним језиком, и који у души скрива тежњу, да те покрајине постану једна једина нераздвајна држава, под једном оштом управом и да ситално живи својим властитим животом.*“

Тако, дакле, цео бугарски народ, исто као и Цонев, крије у души својој ту жељу: да се протегне до Црнога Мора и до Дунава..... отимањем Добруце.

Ну то није све.

Та бугарска тежња, тј. отимање наше Добруце, изражено, као што видимо и код Кичова и код Кантарџјева и код Цонева или у часопису „Българског Книжовног Дружества“, — шири се и укоренује се у млађане душе бугарске и то посредством самих *грађанских* школа у Кнежевини Бугарској и посредством њихових *научних књига* које изреком препоручује и

⁷⁵ Др. Б. Цонев, *Уводъ въ исторiята на българскiй езикъ*, Сборникъ XVIII, стр. 364—5.

⁷⁶ То јест и у Добруци, пошто су, као што је рекао, и на истоку и на западу границе бугарског племена: Црно Море и Дунав.

чија издања *одобрава* њихово Министарство Просвете у Софији.

Посредством тих књига — које и сами професори и учитељи бугарских школа у Добруци траже да се уведу за тамошње њихове школе — бугарску децу уче то исто што им проповеда и Кантарцијев тј. *„да је Добруца бугарска земља и да отаџбина Бугара родом из Добруце, није Румунија, него Бугарска.“*

Тако једна Читанка⁷⁷ за IV разред основне школе (*Читанка у којој се с презрењем говори о Србима*) учи децу да мисле само на Бугарску, пошто она: *„уједињењем својих раскомаданих делова“* треба да постане велика и силна.

У истој књизи опет налазимо где у једној песми уче децу да дакламују: *„О Бугарска! земљо драга, ти рају земаљски, и ако сам далеко од тебе то ме ни нејмање не спречава да одавде (из Добруце) не мислим на тебе.“* На другоме пак месту бугарској се деци из Добруце овако вели: *„бугарска Стара Планина и Рило-планина леже у нашој отаџбини.“* А мало даље опет им се каже: *„да лепа бугарска долина Дели-Орман лежи на истоку наше љубљене отаџбине, јужно од града Силистрије,“* што наравно ништа друго не обележава него тежњу, да се млађаном параштају усади у душу уверење, да је њему и ако живи у Добруци, та Добруца само „један раздробљени део његове отаџбине, а то је Бугарска а не Румунија.“

У истој Читанци, а на другоме месту, подстрекавају децу и уче их да овако говоре: *„у нашу милу Бугарску летимо ми, да гинемо и да је спасемо од тешке шираније.“*

Те научне књиге, те школске књиге, циљају у толикој мери да изједначе Добруцу с бугарском земљом, да нам на пример у једноме Земљопису за II разред гимназије веле просто и јасно: *„да Дунав обра-*

⁷⁷ *Читанка*, написали: П. П. Стојновъ, С. Сугаревъ, Пв. Самарциевъ, Н. Коцевъ и К. Д. Кюрчевъ.

зује границу између Румуније и Бугарске*,⁷⁸ што ништа друго не значи него да је Добруца део Бугарске Државе. А да заиста хоће то да кажу, тамошњој бугарској деци, доказ су нам и други уџбеници (школске књиге) за разреде III⁷⁹ и IV⁸⁰ под насловом: „Познавање Домовине“ уз које су приложене и мапе где се Добруца обухвата у границе Бугарске Кнежевине.

Тако дакле цео садашњи начин васпитавања омладине у Кнежевини Бугарској, како у грађанском тако и у војном погледу — као што смо то видели обрађено и код Кнчова и код Кантарџијева или Цонева и у другим школским књигама одобреним од стране бугарскога Министарства Просвете — тежи да образује млађани нараштај и да га спремни за остварење његова идеала: присаједињење Бугарској како Македоније тако и Добруце!

Ну пије ни то све. Такав начин васпитавања циља још и на то, да у Бугарској изазове противу нас струју и на самоме економском пољу. Тако је у години 1904 Бугарско-хемијско Друштво у Софији, у једној својој седници, држаној под председништвом хемичара Државне Лабораторије, која потпада под Главну Управу Санитетске Струке, — ишло, да је „румунски петролеум лоше каквоће, прост и врло опасан.“ Саобразно томе решењу донесена је одлука, да се „отвори борба противу румунскога петролеума а у корист руског.“

То нам сведочи бугарски лист у Софији „Народно Стопанство“⁸¹ (Народно Газдинство). Међутим познато је свакоме, да румунски петролеум бије, да се тако изразимо, и сама немачка, америчка, француска па и италијанска⁸² петролеумска друштва. Сем тога врло је

⁷⁸ Уџбеник по Географији... за II класу на машкиџиџ Гимназији, написао К. Рачев. Тврнова 1901, стр. 30.

⁷⁹ *Отечествовџдџниџ*, од С. К. Куруџанова. Филипопољ 1897.

⁸⁰ *Отечествовџдџниџ*, од непознатих С. и Б. Филипопољ 1896. Оне су у осталом, истоветне с оним што смо рекли о писању Д-ра В. Цонева под „Българско Книж. Дружество.“

⁸¹ Види и лист *Universul* од 16 априла 1904.

⁸² Испореди говор Д. А. *Стурџе*, који је држао у Буштенарп и који је штампан у листу „*Voința Națională*“ од 11 (24) јуна 1904.

добро познато још и то, да је једна комисија, коју је Грчка Влада образовала пре две године, да да своје мишљење о каквоћи румунског, америчког и руског петролеума, те да би се одредило, који је бољи и који треба куповати тј. увозити у земљу; да је, велимо, та комисија, означила румунски петролеум као — најбољи од свију осталих.⁸³

По себи се разуме и више је него сигурно, да се одлука бугарских хемичара не може сматрати као озбиљна, него као и свака одлука безобзирних, простих трговаца, тј. као једна манифестација, на економском пољу опште мржње, коју је нови дух васпитавања (због Добруце) унео у масу бугарске интелигенције, противу Краљевине Румуније и противу нас Румуна у опште.

Ето дакле, такве су природе тежње ова два народа, који окружују Македонију: Срби траже присаједињење својој држави те покрајине, али иначе немају никаквих непријатељских прохтева противу садашње целокупности Краљевине Румуније: Бугари пак циљају не само на Македонију, него нападају и на саму целокупност наше државе, у Добруци.

Да видимо сада дакле, на основи изнесених података и на основи закључака који логично отуда проистичу, какво гледиште ми Румуни треба да заузмемо насрам тих наших најближих дунавских суседа.

⁸³ Испореди и *Universul* од 13 јула 1904.

III

УЛОГА РУМУНИЈЕ И МАКЕДОНСКИХ РУМУНА НАСПРАМ БУГАРА И СРБА

Тежње Бугара, супротне тежњама Срба наспрам нас с једне стране, а онет с друге стране дубока међусобна, али још прикривена⁸⁴ мржња између ова два словенска народа, саме по себи показују Румунима пут којим треба да иду: саме по себи јасно им предочавају гледиште, које треба да заузму насупрот њиховоме делању; јасно нам, велимо, казују како да се понашамо спрема Бугара а како спрема Срба.

Пре свега општа бугарска тежња, да се територијално прошири у нашој Добруци: тежње које смо видели испољене не само код неколицине њихових вођа, него које се јавно проповедају по државним, грађанским и војним школама: посредством школских књига одобрених не само од ранијих нестамбуловљевих влада, него и од самога данашњег Стамбуловљевог режима, који се налази на управи земље. Та општа тежња, која је толико распрострајена и на којој живо раде да је још више распрострајена, јасно нам показује — нама Румунима, да пре свега с *обзривошћу и великом смодиреношћу* *примамо*⁸⁵ изливне одушевљених поздрава и сјајне дочеке, приређиване од стране бугарског становништва — на то подстакнутог и покренутог јачајно од самих бугарских власти — нашој краљевској породици, за време њенога путовања Дунавом, — путовања у месецу априлу ове године, дуж Дунава, бродом, од Турне Северина до Црнога Мора.

Исто тако, а можда и с још већим неповерењем, треба да примамо изливне пријатељства, што су нам,

⁸⁴ Испореди страну 46. овога дела.

⁸⁵ Не треба изгубити из вида, да Либерална Странка у Србији, која се још зове и Национална и чији је вођ Рибарац, заузима наспрам Бугара начелно гледиште: „да су Бугари неискрени.“ То у осталом сведочи и лист „Вечерња Пошта“ од 14 нов. 1904 у своме чланку: *Једна анкета у Београду*, од С. Радева. С тога су либерали и противни свакоме споразуму с Бугарима, као што је то Рибарац казао отворено и усред Српске Народне Скупштине месеца новембра 1904, што у осталом потврђује и сама „Вечерња Пошта“ од горепоменутог дана.

приликом дочека у прошлој години, приредили кмет града Плевне и његово становништво. Такви изливи пријатељства, ма били они и истинити, искрени, стоје усамљени и одвојени од опште бугарске струје. Исто тако треба да примамо с неповерењем и она уверавања о признању и благодарности нашем Краљу, од стране кмета града Рахове у месецу новембру 1904 године. Неке књиге, као на пример „Војни Земљопис“ од Кантарџијева, професора Војне Академије бугарске, који је издат и раздат, „сад“, под садашњом Стамбуловљевом странком, (за време министровања Петрова уз учешће министра просвете Шишманова) и сувише нам јасно говори колико треба да верујемо у оно што је недавно Министар Председник, Петров, рекао једноме новинару: „неумесно се Румунија плаши велике Бугарске. Сви Бугари не траже *територијално проширење*. Бугари траже да у Македонији: живот, својина, правосуђе и част, постану право свакога, а не само право јачега, право оних који су на власти. То се само тражи и *ништа више* и то искрено и *без икаквих прикривених намера* за даља освајања“.⁸⁶

Велимо да не треба у све ово да верујемо, и то из простог разлога што се управо те „прикривене намере“ испољавају и у делању и у писању бугарске штампе: крију споља оно о чему говоре и на чему раде међу собом, у претпоставци да страни свет не зна њихов језик, те да према томе и не разуме оно што они говоре и не чита оно што они пишу. Као доказ томе, сем онога што смо већ до сада навели, нека нам послужи као мали пример још и једна позивница за давање парастоса једноме умрлом. Тако на челу једнога бугарског листа⁸⁷ налазимо следећи позив: „Породица Ј. Маркова извештава чланове породице и пријатеље, да ће се, у понедељак 6 септембра у 9 часова пре подне, дати годишњи парастос за покој душе њиховога љубљеног сина Марка *Јака*, који

⁸⁶ Испор. и лист *Universul*, од 7 октобра и 25 нов. 1903.

⁸⁷ *Вечер. Пошта* од 6 септембра 1904.

је *пао за слободу ошацибине*, погинуо у борби с Турцима у селу Витошу (Кочанско) у *Македонији*.“

Дакле... ђак Марко пао је у борби за ослобођење бугарске *ошацибине*..... Македоније!.....

Неколико дана доцније, исти лист⁸⁸ саопштава, из властите побуде, да ће се тога дана, у цркви Светога Краља у Софији, давати⁸⁹ парастос „за покој душе подофицира Тодора Христова и његових ратних другова петнаест на броју, које су побили башибозуци у битки код Крушева, где су пали борећи се *за ослобођење Македоније*.“ Ево дакле, каква је струја јавнога мишљења у Бугарској!...

Ну и сем тога лист „Вечерња Пошта“, још и пре Радева, а у једноме низу чланака, у месецу новембру 1904 г., тврди управо обратно ономе што је Петров изговорио, тј. тврди: „*да сви Бугари траже територијално проширење*.“ па и онда, када то крију под изговором да траже само — аутономију Македоније. — Види на пример лист „Вечерња Пошта“ од 19 новембра 1904.

Сем тога, дубока мржња између Бугара и Срба, која потиче не из сујете или суревњивости, него управо *из самог начина схватања за њихов оцштанак и правца који су дали шим својим тежњама и борби за тај оцштанак*, показује нам, да какав *царински савез* између њих и Румуније, ради нашега узајамног спаса од некога тобожњег немачког економског ропства, савез, који тражи, и за који мисли да га је могуће остварити, један део наше⁹⁰ русофилске, као и један део бугарске или српске штампе, још је за дуга времена неостварљив, поред свега економског зближавања које је доцније било наступило између Србије и Бугарске, посредством економске конвенције закључене између њих. Никакве материјалне користи, нарочито ако су још исте само привидне, нису у стању да стално и дуготрајно сједине две душе: српску и бугарску, које се узајамно мрзе и које мисле, да један од њих живи

⁸⁸ *Вечер. Пошта* од 19 септембра 1904.

⁸⁹ Чинјом иницијативом? Саме престонице Софије?

⁹⁰ На пример лист: *Lumea Ortodoxa* од 7 септ. 1903.

само на штету и пропаст *ојштанка* онога другог. Што се пак нас Румуна тиче, једна таква жеља, која не би била неостварљива са Србима, исто тако као и за Србе, тешко је остварљива и за нас у погледу с Бугарима. Како ћете извести једну царинску заједницу с онима, који теже да нам отму Добруцу и за које видесмо, како у мржњи својој поступају наспрам богате индустрије нашега петролеума?

Тежње Бугара наспрам Срба и Румуна показују нам, да и кад би — стицајем срећних околности — било могуће извести један такав царински савез, исти би био проста обмана, варка и један извор незадовољства, свађе и потреса. С тога је много боље одложити то, бар донде, док појам о народности престане да буде искључива водиља у борби за живот балканских народа: донде, велим, док се садашње начело о народностима не замени другим начелом, тј. начелом борбе односно такмачења само на економском пољу, начело, које је тако прирасло за срце Г. Б. Бојеву, Ректору Университета у Софији, и које је он тако ватрено истицао у години 1904.⁹¹ —

Сем тога неповерење и скривена мржња између Срба и Бугара — која се тешко може загладити — види се и из једнога телеграма, који је из Софије добио један немачки лист, и то сада, после толиких покушаја, чињених посредством узајамних ђачких и других посета, ради остварења споразума између та два народа. И запета, као што то и један наш лист⁹² јавља: „Политичка Кореспонденција“ добила је из Софије један телеграм где се вели, да у тамошњим македонским круговима прате с великом зебњом српску пропаганду у Македонији. У тим македонским круговима вели: да се грчкој пропаганди придавала и сувише велика важност, а српској пропаганди напротив и сувише мала. Грчка је пропаганда, вели се, у

⁹¹ У бугарскоме часопису *Списание на българското икономическо дружество*, књига II. Тај чланак Бојева изашао је и у засебном издању па и у преводу српском под насловом: *Балканска Федерација*. Београд 1904.

⁹² *Universul* од 15 септ. 1904.

неколико сузбијена и од стране пропаганде македонских Румуна,⁹³ док међутим српска пропаганда ради живо и с великом умешношћу.

Српски генерал Атанацковић образовао је један револуционарни комитет, прикупио знатна новчана средства, и већ је повећи број српских чета прешао у Македонију, где подстиче бугарско становништво да прилази Српству.⁹⁴

Ти осећаји мржње Бугара наспрам Срба и обратно, *који политичу не из пролазне сујете него из борбе за политички и национални оцштанак*, тј. онако, како је сваки од њих ту борбу и схватио, — показују нам, дакле, још једном, да је веровање неких, у *некакво политичко-персонално уједињење* Бугара и Срба, под династијом Карађорђевића — као што су то говорили и желели неки политичари а и штампа⁹⁵ приликом ступања на престо садашњег краља Србије Петра I, — проста обмана и зидање кула по ваздуху. Као што нам дакле ти осећаји њихове међусобне мржње показују, све су то само просте узајамне учтивости, удварања или неостварљиве жеље, па било да је то реч о последњој посети српских ђака у Софији или о састанку, у месецу априлу 1904 год., бугарског кнеза са српским краљем у Нишу.

Све су то само прости дипломатски односи, који се не дају остварити у ономе смислу, пошто њихова основа почива на сили која рони тихо али стално. Све су то дакле само ситнице, док су, напротив, осећаји непријатељства и противни интереси, ствари од велике важности, крупног значаја, те не могу допустити, да се побољшају ни саме основе једне такве зграде. Ништа не би допустило да се побољша, јер у борби између Бугара и Срба и кад би Бугари, у случају споразума, пристали да им се приликом деобе Македоније (коју очекују), уступи од исте један део,

⁹³ Скрећемо пажњу на ове речи, те да се види, како Бугари умеју да се користе и радом македонских Румуна.

⁹⁴ И сам бугарски лист *Вечер. Пошта* од 12 септембра 1904, у једноме свом чланку под насловом: „Српска пропаганда у Тетову,“ тужи се на овај српски успех.

⁹⁵ Испореди 47. стр. овога дела.

северни или јужни, Срби на то не би никако приста-ли. Не би приста-ли с тога, што Срби не траже тамо *један део земљишта* као Бугари — ма било то и до самога Прилепа, као што рекоше они, са српским те-жњама неузнати ђаци, о којима нам говори г. Не-ницеску у своме делу — него *Срби хоће море до Со-луна, хоће Плућа за дисање у економном погледу, шј. хоће оно, што могу добити само онда ако узму целу Македонију*, или линију Дрима и Вардара.

С тога дакле, ни прост какав споразум искрен и трајан, не би се могао остварити између Бугара и Срба и поред свих конгреса јужно-словенских ђака, као што беше на пример онај у Београду, у месецу септембру ове године. Не може се остварити, па ма то и сама Италија помагала, као што изгледа да по који пут и ради у томе правцу, тј. на уједињењу из-међу Срба и Бугара, не би ли тиме спречила проди-рање Аустрије ка Солуну или Јадранскоме Мору.⁹⁶

Ево дакле зашто се ми Румуни, у нашем нега-тивном делању, можемо руководити овом главном и једином идејом, тј. да се од сада, па још за дуже време унапред, нећемо сударити с каквом српско-бу-гарском заједницом, било то у економном или поли-тичком погледу.

Док нам дакле чињенице овакве природе, тј. од-носи спољни, унутрашњи или душевни показују, да се између Бугарске и Србије, због њихових дубоко противних интереса и тежња, неће моћи ускоро по-стићи никакво економно или политичко уједињење, све док међу њима буде трајала та борба о етнограф-ском праву на Македонију, која би једино и била у стању да положи основе једном таквом уједи-њењу. У томе се праву и огледа сва животна сила

⁹⁶ Примера ради да наведемо, да у италијанскоме часопису *Nuova Antologia* од 1 марта 1904 један непознати писац препоручује Италији, да ради на споразуму између Срба и Бугара, те да тако осујети продирање Аустрије на Балкан. Исто тако и један непознати српски писац „Sv.“ (можда Светислав Симпћ), препоручује „искрено уједињење свима Балканским Словенима“ и то у једном чланку под насловом: *Национална борба у Македонији*, који је чланак изишао у часопису: *Српски Књижевни Гла-сник* од 16 јуна 1904, страна 957.

те немогућности уједињења и трајаће све донде, док Срби буду исто толико полагали етнографског права на Македонију колико и Бугари, ако не и више него ли Бугари.

За то време пак Бугарска тражи територијалног проширења не само у Македонији, него и у самој нашој Добруци, а Срби само у Македонији ка Јегејскоме Мору; док дакле та њихова узајамна борба буде трајала, имамо времена и можемо себи одредити јасан правац, који би био добар и којег би требало да се придржавамо у нашем супротном делању наспрам свакога од ова два словенска народа — наших суседа преко Дунава. Ови обзирни основи на доста опширном проучавању стварног стања ствари, показују нам, да ми у природној борби за наш опстанак и за ширење румунске народности треба да *помажемо српску акцију и да, помажући исту, тиме спречимо и осујетимо бугарску акцију у Македонији.*

Пошто дакле, судећи по свему, Срби и иначе имају тамо већега права него ли Бугари, јасно је онда да и на основи самога тога права њиховог као и с погледом на наше рођене интересе, тј. да себи очувамо нашу Добруцу, корисно је да помогнемо Србима противу Бугара, те да се они (Бугари) не осиле у Македонији. То треба да отпочнемо одмах, без и најмањег оклевања и одлагања, те да Бугарима не дамо времена да и даље шире свој утицај, да и даље у културном погледу освајају словенски свет у Македонији, који још нема јасна појма о својој правој народности. Иначе, а о томе можемо бити уверени да, као што у осталом и сам посланик енглески у Букурешту г. Кенеди, у својој Плавој Књизи то примећује, када бугарски „културни утицај“ буде најјачи у Македонији, успеће тада да је и стварно заузму.

Од тога магновења, пак, прва ће им бити брига, да нам отму нашу Добруцу, као што су отели и Источну Румелију.

Тада ће њихова брига бити та, да изведу оно, о чему их учи, у своме Земљопису, потпуковник

Кантарџијев, тј. да нам из тела наше Краљевине откину један део — Добруџу, „извршив напад на душу Румуније, помоћу једне јаке дунавске флоте“; јер је Бугарској потребна „победа“ или „смрт...“ Тако им вели у односу према нама њихов Кантарџијев, као што им Кичов то исто вели за Македонију.

Мислимо дакле, да нам ови главни политички обзири јасно показују велику грешку коју чине они, који руководе народним покретом македонских Румуна и који у последње време посредно ма и нехотице, проповедају и траже да увере и да у душу македонских Румуна усаде, по нас опасно бугарофилство.

Циљ Бугара не зауставља се само на границама Македоније, као што то трубе по Европи њихови службени листови,⁹⁷ него они теже, пошто тамо побркају националне односе и порекло разних народности, да пред светом *истакну тамо своју надмоћност*, те да се у случају упада у Македонију, *само њиховој народности призна етнографско, црквено и политичко право да влада шом покрајином*. Ето то је права побуђа љубави, коју Бугари указују сада македонским Румунима у њиховој борби за цркву и за језик румунски, а не њихова великодушност, за једну праведну ствар. У нас међутим нису досад обраћали пажњу на овај шеретлук бугарске политике, а међутим то је сушта стварност, на коју посредно nailазимо и у самој бугарској штампи, где је то већ и теоријски формулисано.

Тако нам на пример С. Радев, у једноме своме чланку, под насловом „Једна анкета у Београду“, и који је у неколико бројева изилазио у бугарском листу „Вечерња Пошта“, — износи једну важну студију: „о српској и бугарској политици у Македонији“, где се оно што мало час рекосмо и потврђује. Тако он у тој својој студији, у поменутом листу *Вечерња Пошта* од 21 новембра 1904, отворено вели: „да се између Бугарске и Србије може доћи до споразума

⁹⁷ На пр. *Politische Correspondenz*. Испореди: „*Voința Națională*“ од 29 јуна 1904. Испореди такођер стр. 52. и 53. овога дела.

само онда, када Срби буду дошли до уверења, да Бугарска и Србија могу *само изнећи Македонско Питање пред Европу* и да се старају да је принуде да она приступи његовом решавању, а *не* да га Бугари и Срби *реше сами између себе*, тј. независно од Европе; пошто *Европа* која није хтела допустити Русији, да у Сан-Стефану реши Балканско Питање, неће зацело допустити Србији и Бугарској да оне, по њихову нахођењу мењају карту Турске Царевине.“

Ето дакле шта Бугари *циљају* и раде те да *Европа* реши Македонско Питање. Ето, из којих је разлога њима потребно да себе *истакну* као најсолиднији елемент мира на Балкану. Они хоће да присаједине својој „Велико-Бугарској“ држави Источну Румелију, Македонију и Добруџу. Прву су већ отели; сад им треба друга, тј. Македонија, те да после тиме осилени отму и трећу, тј. Добруџу.

Ево из којих су разлога македонски Румуни и њихови вођи учинили велику грешку, када су прошлог лета⁹⁸ — подстакнути и од саме штампе, као на пример од стране много распрострањеног листа „Românul de la Pind“ — добровољно и делом и новцем, помагали бугарске револуционаре противу Турака. Та помоћ, ма како је прикривали ми с ове стране Дунава, имала је за последицу ону велику несрећу која се десила у Крушеву и по другим местима, у којима живе и Аромуни. — Има једна ствар у свима тим бугарским покретима која се не може прикрити, а то је, да су македонски Румуни имали отуда само штете, док су међутим *Бугари*, који су под својим именом имали уза се и Аромуне, само *добили у очима Европе глас*, да нису такви *варвари*, као што то неки о њима причају, него напротив,

⁹⁸ Па ако хоћете и сада (у месецу октобру 1904 год.), јер има Румуна Македонаца, који су ступили као четници у бугарске чете; шта више, по који пут стављају се још и сами на чело таквим четама као *стареџине*, као на пример познати војвода *Миџар*, бивши војвода једне чете која се сматрала као „бугарска чета“, у којој су зацело били македонски Румуни и Бугари. Види о томе и „Universul“ од 9 нов. 1904.

да су *један народ њун живојне снаге, способношти и националне енергије.*⁹⁹

Ево прве погрешке у упућивању националног покрета македонских Румуна, у правцу бугарофилском; погрешка која је први корак уступања *политичке надмоћношти* Бугарима у Македонскоме Питању.

Друга пак грешка, која опет потиче из тога погрешног упућивања у правцу бугарофилском, имаће за последицу то, да ће Бугари имати *надмоћност и на црквеном пољу*. И заиста, у борби коју су Аромунци предузели ради увођења богослужења на румунском језику, уместо грчког, у црквама по Македонији, они стоје на истоме земљишту с Бугарима, а и сами теже да стоје уз Бугаре а противу Грка, сматрајући ове као непријатеље, а Бугаре као пријатеље. Та тежња јасно се огледа и у листу: „*Românul de la Pind*“, само не знамо зашто то чини на нас утисак, да се она *хотимично* прикрива у листу: „*Le Courrier des Balkans*“.¹⁰⁰ Да није то случајно због природног предосећаја да то и није добро? Ну та тежња ипак постоји и сматрају је да је ниста корисна румунизму и неуморно се проповеда. Као доказ томе нека нам послужи лист „*Românul de la Pind*“ од 7 јуна 1904 године који пише: „У Флорини је умрла једна румунска учитељица именом Поза Наки, којој су приредили сјајан погреб. Том је приликом чиновдејствовао

⁹⁹ У години 1903-ој италијански листови јављаху, да је једна легија Италијана гарибалдијеваца решила да се лати оружја и да дође у Македонију, те да потпомогне *п. именовану покрет (!)* Бугара.

¹⁰⁰ Тако на пример, у броју од 27 јуна 1904 овога листа, говори се о оном случају битке приликом сахране у Витољу Румуна Христу Думата, али никако се не каже да су Аромунци претпостављали да га сахрани бугарски свештеник и у бугарском гробљу, — као што то тврди лист: „*Românul de la Pind*“ у своме броју од 21 јуна 1904 године. Исто тако приватан допис листа: „*Universul*“ од 26 јула 1904 јавља нам, да се при погребу кћери Румуна М. Насту из Велеса њен отац обраћао тамошњем бугарском владници, те да он чиновдејствује при сахрани. Ну лист: „*Le Courrier des Balkans*“ од 18 и 25 јула 1904, који говори о овом случају, ништа не говори о томе да је Аромун молио бугарског владика, него нам само јавља, да је грчки владика одбио да чиновдејствује и да је том приликом и претно. Ове ствари износим овде само с тога, што желим да се у ово питање унесе више светлости, да се оно изведе на чистину, јер иначе сматрам да су они око листа „*Le Courrier des Balkans*“, а нарочито главни уредник тога листа, уверени о мојим пријатељским осећајима како наспрам њих, тако и наспрам питања македонско-румунског.

архимандрит Никодим, председник *бугарске* општине, заједно са свима *бугарским свештеницима* из Флоринце. Архимандрит је држао у цркви леп говор¹⁰¹ у коме петиче покојницу за пример бугарским учитељицама. На гробљу пак држао је говор професор румунског лицеја у Битољу Ташку Пучереа.“

Ну оно што нам још у јаснијој светлости показује *бугарофилски иравац*, који се даје становништву и покрету македонских Румуна, то је један други број истога листа „Românul de la Pind,“ од 21 јуна 1904, где се говори о опоме случају окршаја између Аромупа и гркомана или Грка, због сахране с румунским свештеником и опелом на румунском језику, Аромупа Христе Думата који је умро у Битољу. Тај лист вели, да су се тукли Аромупи с Грцима, пошто нису хтели допустити да грчки свештеник изврши опело на грчком језику, нити да се мртавац упокоји у грчко гробље и с грчким оделом. Ну пошто су у тој њиховој борби противу Грка били потпомагани од стране *бугарског* митрополита Германа, то су Аромупи примили „одело што су послали *бугарски ефори*“, с којим су „привремено“ сахрањили Христу Думата у *бугарском гробљу* и тада, вели тај лист (приликом те сахране), скочили су Грци да бију професора румунског лицеја Ташка Пучереа. „Неки ђаци *бугарске* школе и један касанин притекоше тада у помоћ, те спасоше нападнутог.“

Ну оно што је још занимљивије и што још више показује *бугарофилски иравац*, што тамошњи вођи македонских Румуна дају тамошњем покрету, то је исти број листа „Românul de la Pind“ од 7 јуна 1904, где се говори о сахрани румунске учитељице Поза Наки, помоћу бугарских свештеника и бугарске општине. И заиста опет ту налазимо: да је „румунски учитељ Петраке Михаилеску из Битоља сахрањено 30 маја т. г. свога брата у *грчкоме* гробљу и да је опело извршио *грчки* митрополит, ну да је *шај одврати*ти и

¹⁰¹ Међутим лист „Românul de la Pind“ не каже, и ако би вредно било да се зна, на коме је језику држао говор архимандрит бугарски.

анти-национални пошуйак изазвао праву буру противу тога *незаслужног* учитеља.“

Тако дакле оно што се учини у вези с Бугарима и њиховом црквом, то је дело „национално“ и „заслужује“ сваку похвалу, а све оно што се учини у вези с грчком црквом и с Грцима, то је „одвратно,“ „анти-национално“ и „издајничко“ дело. Ми бисмо требали да обратимо пажњу на ту околност, да је циљ Бугарима тај, да утврде своју црквену *надмоћност* у Македонији: подстичући Аромуне, не да се оцепе од грчке патријаршије и да себи образују своју румунску цркву, него да приступе њиховом — бугарском — Ексархату.

Као доказ о тој намери Бугара нека нам послуже не само гласови, који се у последње време распростиру у томе смислу, тј. да би сви македонски Румуни желели да приђу бугарском Ексархату, него и сам догађај с погребом у месецу јулу т. г. кћери Аромуне М. Насту из Велеса. Тврди се наиме¹⁰² да пошто тамошњи свештеник Патријаршије није хтео да сахрани ону покојницу, због свађе између Аромуне и Грка, да се тада њен отац био обратило *бугарском* владици, да му је опет овај, у замену за ту услугу, захтевао, да породица Насту и Аромуни из Велеса „признаду над собом духовну власт *бугарског ексархата*, а да *ти* жељу изразе једном писменом молбом коју би *пошписали* сви Румуни.“

У томе би случају он (бугарски владица) допустио Румунима да себи изабере свештеника румунске народности, који би у цркви служно службу на румунском језику.

Нема спора да лист „Românul de la Pind,“ од 26 јула 1904 године, јавно подстиче да би Аромуни „или требали да имају свога верског старешину, или ако би то било немогућно, онда да се ставе под Ексархију,“ јер се тамо још вели, „или да у најкраћем року добијемо нашу верску самосталност, или *немо прећи под Ексархију*. Од тих погодаба не одступамо.“

¹⁰² Лист *Universul* од 25 јула 1904.

Па да то зближавање на црквеном пољу, између Бугара и македонских Румуна, и не доведе до тога, да Румуни пређу под окриље Патријаршије, ипак нема сумње да ће оно још и више *повећати значај и Ексархије и Бугара у околини*, како на политичком тако и на црквеном пољу. Јер заиста, под импулсом те анти-грчке акције македонских Румуна, као што је то ту скоро сасвим уместо приметно један српски писац¹⁰³ да „многа словенска села¹⁰⁴ што стоје под Патријаршијом, прелазе под Ексархију,“ тако да, вели тај писац, Бугари „повећавају број својих села *користећи се народним покретом македонских Румуна противу Грка.*“ Уз то додајемо још и ми неке општине македонских Румуна, које су се већ давно оцепиле од Патријаршије и пришле Ексархији, као и она сахрањивања у бугарско гробље, с бугарском одеждом и уз припомоћ бугарске општинске управе и с бугарским свештеницима, што смо мало час поменули.

Све су ово наравно факта, која сасвим природно имају као последицу то, да *бугарску цркву и бугарску црквену власт ситаве на прво место*, а Аромуне, Грке, Србе и Арбанасе у позадину. Наравно да ће и ово још више допринети, да Бугари истакну на прво место своју политичку важност у очима Европе.

И не само то.

Погрешка, да се покрету македонских Румуна да бугарофилски правац, повлачи за собом још и то, да се, у очима Европе, Бугарима уступи још и *етнографско* првенство. И заиста, не само да се у нашој краљевини пише и проповеда међу овдашњим нашим светом, да „Срби немају шта да траже у Македонији,“ јер је „Македонија бугарска земља“,¹⁰⁵ него се шта више и међу Аромунима у Македонији ради на томе, да им се укорени уверење у бугарском правцу, тј. да у Турској „има само неколико хиљада становника који се

¹⁰³ Под скривеним именом Sv. (можда је то онај исти напред поменути Светислав Спмпћ) у *Српском Књижевном Гласнику* од 16 јуна 1904, страна 953.

¹⁰⁴ Ну која још нису побугарена.

¹⁰⁵ Види 10. стр. овога дела.

зову Срби“.¹⁰⁶ То паравно значи, као што смо то и раније видели, да етнографску већину Словена од преко једнога милиона душа сачињавају Бугари, што је, с погледом на наша разлагања која смо изнели од- носно језика, још и сувише сумњиво. И поред све ове сумње Европа би, управо на основи тих искази- вања од стране самих Румуна, требала да припозна, да заиста Бугари имају тамо *етнографско првенство*.

Шта више ово погрешно упућивање Аромуна, у бугарофилском правцу, иде на то — паравно несве- сно — да се Бугарима да једна особена *економска* важност. Ну не би требало губити из вида, бар с исте тачке економског гледишта, оно поступање Хемијског Друштва у Софији противу румунског петролеума. И заиста, у листу „*Românul de la Pind*“ од 11 јула 1904, налазимо (на страни 4) вест, „да су Аромунци у Би- тољу предузели једну „*похвалну меру*“ која „*дејствује повољно*“, тј. да су издали један распис, у коме се „сваки *добар* Румун обвезује, да купује само код Ру- муна. Ако те робе не би било код трговца Румуна, онда да је *купује код Бугарина*, Турчина, Јеврејина или ма које друге народности, само не код гркомана.“

Тако дакле, то је једна „похвална мера“ (која се паравно из Битоља може распрострајети и на целу Ма- кедонију), да се да прилика Бугарима, да се они обогате и да им се тако створи и „економска“ превласт?!

У ствари дакле, ми сами, Румунци и Аромунци, упућујемо на овакав *бугарофилски* начин наш рад у Македонији: управо сами потпомажемо, суделујемо и радимо на томе, да *Бугари дођу тамо до надмоћно- сти*. Радећи тако ми сами доприносимо да Европа дође до уверења, да и ми сами признајемо Бугарима, да они заиста имају у Македонији *етнографску надмоћ- ност по броју* наспрам Грка, Срба и Арбанаса, пошто ми сами велимо, да су тамошњи Словени Бугари а не Срби: да имају *црквену надмоћност* пошто се ми ста- вљамо под окриље Екзархата и бугарских општина: да имају такођер и *по.штитку надмоћност*, пошто се и

¹⁰⁶ Нпр. „*Românul de la Pind*“ од 11 јула 1904, страна 1.

сами Аромунни боре под бугарском заставом у тамошњем њиховом устанку и најзад можда ћемо им сутра прекосутра признати и саму *економску надмоћност* ако би се онакви расписи, као онај у Битољу, појавили још и на другим местима по Македонији, позивајући Аромуне да ништа не купују код гркомана.

Ако дакле цела овакова радња наша буде имала за неминовну последицу то, да се истакне важност Бугара и да се утврди њихова надмоћност, по себи се разуме да ће та последица повући за собом другу последицу, а наиме ту, да ће Европа доделити Македонију Бугарима, тј. Бугарској, ако би аустријска политика „*Drang nach Osten*“ (навала на исток) однела победу. А ако пак Аустрија не би однела победу; ако се Македонији не буде дала ни аутономија, пошто ни овакво решење Македонског Питања не би било у стању да учини крај садашњим борбама, — онда ће се зацело, да би се једном стало на пут непрекидним метежима у Македонији, она доделити **не** онима за које се буде мислило да су у мањини, тј. Србима, Грцима или Арбанасима, него онима за које се буде мислило да су у *надмоћности*, то јест — Бугарима. Ово никако не треба да заборавимо, нарочито сада, јер је приликом новог бугарског зајма у Француској због наоружања, у исто време изашла у Паризу (октобра 1904) једна брошура под насловом: „*Turcs et Grecs contre Bulgares en Macedoine*.“ Ту је брошуру написао неки безимени писац, али је исти без сумње Бугарин, јер се као такав и сам одаје на страни 5-ој те брошуре. Предговор пак за ту брошуру написао је познати професор словенских језика Луји Меже. У тој се брошури на страни 1-ој вели: „да су Бугари најмногобројнији у Македонији; да представљају најкомпактнију (најгушћу) масу и *најважнију* у целој Европској Турској.“

Ето дакле како ми — пошто смо ненажљиви — нашим делањем у бугарофилском правцу и сами радимо на томе, да увећамо моћ и силу оних, који ће нас сутра, када се докопају Македоније, дрско позвати да им предамо и Добруцу.

А ову грешку чинимо прво с тога, што нам они који не познају право стање ствари, или они, који су, заинтересовани у томе, умели да обманом увере свет — тврде да међу Словенима у Македонији Срба има најмање а да су Бугари најмногобројнији; друго с тога, што мислимо да наше делање и делање македонских Румуна у Македонији треба да буде упућено онако како се то данас упућује, тј. *само у просветном правцу* исто као и у Трансилванији (Ердељу), а никако *у политичком правцу*.

Ну по нашем скромном мишљењу, основаном на горњем разлагању, питање македонско-румунско не треба посматрати као истоветно с нашим питањем у Трансилванији, то не треба чинити из простог разлога што ни прилике нису подједнаке. Друкчије ствари стоје у Македонији а друкчије у Трансилванији. И заиста, у *Трансилванији* румунско се делање креће само *у просветном правцу* и то с тога, што тамо немамо никаквих противника, који би тежили да крње целокупност наше државе; *у Македонији пак*, — и то тврдимо насупрот свима и свакоме, — улога Румуније треба да је обратна и да се *не ограничава само на просветном пољу*, него да се *прошири и на политичком* с тога, што у Македонији имамо посла с Бугарима који, циљајући на њено присаједињење, траже да нам повреду и саму територију наше краљевине, тј. да нам отму Добруцу.

С тога мислимо да докле се ердељско питање може сматрати како од стране Румуна из саме Краљевине Румуније, тако исто и од стране самих ердељских Румуна као *чисто локално питање*, само с румунскога просветног гледишта; питање пак македонских Румуна — од кога не треба да одвајамо борбу између Бугара и Срба — треба да посматрамо и ми из краљевине као и Аромуни из Македоније *с две тачке гледишта*, које, како би се то рекло у математици, стоје у међусобној вези. Ово питање дакле треба посматрати с гледишта *месних просветних* интереса Аромуна, ну поред тога и с *оштрих* и **политичких** интереса *румунизма*, који данас засецају у жи-

војне интересе снажења и најбрџка Краљевине Румуније. Пошто дакле у Македонији имамо посла с бугарским тежњама за проширење у правцу ка Добруци, онда, по нашем мишљењу, треба да упутимо рад тамошњих македонских Румуна, не само према њиховим *месним интересима*, просветним и економским, него нарочито према *ојштим* интересима румунизма и интересима *Краљевине Румуније која стоји с тим у вези.*

У осталом, као и увек, просветни рад македонских Румуна треба да буде упућен и руковођен према *политичким* потребама Румуније, пошто само једна целокупна и моћна Румунија може бити у стању да дâ стварног и трајног бића тежњама македонских Румуна.

С тога дакле и ако би *месни, просветно-национални, интереси* Аромуна захтевали, да се удружимо с Бугарима или да их помажемо у борби њиховој коју они још од 1860 године, па и после установљења бугарског Ексархата у год. 1871, воде с Грцима, ипак *ојшти интереси румунизма*, усредсређени у сили и моћи Краљевине Румуније, *ради њеног ојштанка и најбрџка*, уче нас, да ни у чему не потпомажемо Бугаре и да никако не радимо у смислу њихових тежња, *иа ни онда када би се морали уздржавати од сувише ваљреног и бујног делања противу Грка и морали бити помирљивији насирам њих.* Иначе ма и најмањи наш рад у смислу бугарском имаће само те последице, да увећа моћ Бугара у Македонији и да у истој ускори њихово првенство и њихову надмоћност, ако не и само присаједињење, у случају ако би се Македонско Питање репавало на други који начин а не с гледишта с кога се то питање данас посматра. А надмоћност Бугара у Македонији неминовно би их подстакла на делање ради остваривања и оне друге тачке њихових тежња, тј. да нам отму нашу Добруцу.

Пошто би дакле бугарофилство било за нас штетно, то би нам према томе било потребно да радимо у супротном правцу, те да ослабимо моћ Бугара да себи поставе темеље (отпмањем Македоније), јер ће

после тога тражити да наерну и на саму садашњу целокупност Краљевине Румуније и на само биће њено, па тиме и на целу румунску народност. По себи се разуме да бисмо тада и ми (као и Турци) требали да тражимо да се политички користимо борбом која се сада води између Срба и Бугара због Македоније, и да радимо на томе, да *Србе за се придобијемо и да их све више ујућујемо у правцу оних тежња за проширењем, које Бугари испољавају, тежња, које су и иначе, као што то и сами Срби признају, и за њих ишло тако објасне* као и за нас. И то можемо радити с мирном савешћу, пошто смо, као што смо то и показали, на путу правде и правичности, *јер су Срби а не Бугари они Словени, који су староседеоци највећег дела Македоније.*

Шта више, наше је уверење, да и кад бисмо тиме — с етнографског гледишта — учинили какву неправду у Македонији, ометајући у савезу са Србима Бугаре, и када Срби, које ми хоћемо да помажемо противу Бугара, и не би тамо имали никаквог права, ми Румуни из краљевине и Аромуни, ипак бисмо требали да *измислимо једно такво право*, само како би тиме Србе ставили насупротив бугарским тежњама за проширењем, које иде на нашу штету и да тиме Бугаре ометемо.

И ово бисмо могли да радимо с потпуно мирном савешћу, јер је у месецу августу 1904 год. бугарски лист „Вечерња Пошта“, пошто је претходно истакао да су односи између Бугарске, Србије и Румуније задовољавајући, изјавио даље ово: „да би ипак Срби и Румуни требали да одустану од својих тежња за Македонијом и да место тога помажу планове Кнежевине Бугарске. А у накнаду за то — вели тај бугарски лист,¹⁰⁷ Бугари би помагали тежње Срба у Босни и Херцеговини и тежње Румуна у Трансилванији. На тим основама могао би се, вели даље тај бугарски

¹⁰⁷ () овоме чланку говорила је цела наша — румунска штампа. Испреди *Universul, Cronica* од 24 августа 1904, итд.

лист, остварити савез између Србије, Бугарске и Румуније; иначе *пријатељство би се лако могло претворити у непријатељство.*“

Таква пак наша акција наспрам Бугара у Македонији донела би собом и већу наклоност и потпомагање¹⁰⁸ од стране отоманске владе и отоманских власти наспрам македонских Румуна и као последицу тога признање језика и цркве румунске тамо и од стране самих Грка; пошто једино наше делање тамо у истом правцу с Бугарима — крвним непријатељима Турака, а не „руски дипломатски макијавелизам“¹⁰⁹ нити „немар Турака“,¹¹⁰ као што се то мисли — доприноси те Турци одлажу остварење просветних аспирација Аромуна.

Ето тако мислимо ми да би требало упутити наше негативно делање наспрам Бугара и Срба, — не с намером да стварамо непријатељство и мржњу између тих наших суседа, нити да првима нашкодимо, него само да, сасвим природно, себи очувамо нашу народну индивидуалност, нашу целокупност и нашу моћ, ради напретка Румуније и румунског народа.

Сем тога *та политика зближавања са Србима, за коју се ми овде тако заузимамо, налази свога ослоња не само у садашњим интересима Румуније и румунизма, него и свога корена у далекој историјској прошлости, у нашим старим економним и душевним везама, нарочито са Србима.*

Ово ћемо у осталом и доказати у одељку за овим, тј. да су, почев од XIV па до XVII века, наше обе кнежевине имале најживљих и најтешњих веза не с Бугарима, као што се то до сада погрешно мислило, него са Србима.

¹⁰⁸ Због недостатка овога жали се сада не само „Românul de la Pind“ него и „Le Courrier des Balkans“ као што то сведочи чланак од 19 септ. 1904 под насловом: „Notre profession de foi.“

¹⁰⁹ Тако се изразио лист „Adevărul“ од 15 септ. 1904, у својем чланку под насловом: „Rusia în politica Românilor Macedoneni.“

¹¹⁰ У листу „Universul“ од 30 нов. 1904.

ОДНОСИ РУМУНСКИХ КНЕЖЕВИНА

СА

СРБИМА И БУГАРИМА

ОД

XIV—XVII ВЕКА

I

КРАТАК ИСТОРИЈСКИ ПРЕГЛЕД

Језик, данашња народна веровања, као и старински историјски остаци словенског народа настањеног и давно убаштињеног у Македонији, *представљају, у своме веома великом делу, српске етнографске и језичне особине*. Па ипак, поред свега тога, из узрока других околности које су се временом изродиле, и на основи неких појединости које се могу оспоравати, данашња наука великим делом тврди и труди се да докаже, да је језик македонских Словена као и народ који га говори — бугарски а не српски.

Шта више, та наука хоће да докаже, да су они македонски Словени, који говоре тај словенски језик и који сами себе називају Србима а не Бугарима, то име, као и српску народну свест, узели тек у наше време, услед српске народне пропаганде, пошто стварност тобоже показује, да би они требали да се називају Бугарима, јер је њихов језик и душа њихова — бугарска, а не српска.

Та научна струја, подстицана и потпомогнута и одушевљењем од људи зналаца језика и књижевности

старо-словенске Кирила и Методија и који су, како изгледа, делали у јужној Македонији, пренела је тај свој начин расуђивања и на оно што се односи на облик и на утицај словенизма код нас Румуна с ове стране Дунава. Они наиме тврде, да се још од онда, од када је у нас била уведена ћирилица и словенски црквени језик, да се, велимо, још од тада укорењено у нас бугарски утицај, који је *преоблађивао* у нашем друштвеном и душевном животу, за све време словенске нам периоде, тј. до краја XVII или до почетка XVIII века. Сем тога та научна струја, подстицана тим истим својим рацијим предуверењем односно моћи и утицаја бугаризма иде, и у погледу саме наше прошлости, тако далеко да тврди, да је србизам имао код нас веома мали број својих представника у поређењу с бугаризмом тако, да и онда, када нам наши стари извори говоре о Србима, они под тим именом подразумевају Бугаре. То исто дакле што се сада тврди за Словене из Македоније.

Тако на пример професор К. Јиречек, говорећи о језику румунско-словенском, изражава се у смислу те опште струје кад вели: „У Влашкој наилазимо искључиво на текстове бугарске редакције, а у Молдавији укрштају се утицаји бугарски и руски: редакција пак српска употребљавана је само *у малој мери* у Подунавским Кнежевинама“. ¹¹¹

Ово мишљење Јиречково односи се само на књижевни румунско-словенски језик; по други иду још и даље у оцењивању облика словенизма у нас.

Тако на пример професор Л. Милетић, који то исто каже за румунско-словенски језик, и пошто је још изјавио да у својим старим изворима Румуни веома ретко и само у изузетним случајима називају Бугаре тим именом него их обично називају „Словени“ и „Шкеји,“ додаје: „значајно је *да је од XVII века на овамо име „Србин“ почело код Румуна да означаје и „Бугарин.“* Нису нам, вели даље Милетић, доста

¹¹¹ *Archiv für slavische Philologie* XV, 845.

јасни узроци тој замени. Могуће је да је то потекло услед односа између Срба и Румуна у Угарској. У једној повељи коју је војвода Јеремија Могила издао у Јашу године 1603 (Arch. Ist. 117) налази се име „Србин“, пу држимо да се оно подразумева у ономе општем значењу што смо горе поменули: „дати смо овај лист господства ми оцу и молабнику нашем угуману св. манастира Побрата и старешинама села Валени, и ко год буде дозван у то село: био Рус или Молдавац, био Маџар или *Србин*, или Влах, или ма које пародности био“.¹¹²

Тако дакле за Милетића не само да наш словенски језик нема ничега српског сем нешто српскога правописа¹¹³ (па и то опет посредством бугарског по аналогији), него да је тај наш словенски језик искључиво бугарски у свој својој целини. Па не само то, него *да су и сами словенски насељеници били искључиво Бугари* и ако су их у повељама и другим документима називали Србима.

Исто тако, тј. према општој струји, мисли и професор Ј. Богдан. Говорећи о једном ставу у коме хроничар Урекија прича о неком „*српском* летопису калуђера Азарија“, додаје ово: „назив *српски* употребљен је овде, као и на другим местима, како од стране Евстратија логофета тако и од стране других хроничара, у смислу *словенски* (тј. *средњо-бугарски*). На другоме опет месту, говорећи о писму за које хроничар Урекија вели, да га је Јелена, супруга Рареш-Воде (војводе Рареша) послала на *српском* језику султану Солиману, Ј. Богдан вели: „ако је то писмо заиста постојало, оно је морало бити написано или на руском или на бугарском језику.“ Тако дакле никако на српском језику, као што то дотични хроничар тврди, јер, вели даље Ј. Богдан, под називом „српски језик“ може се подразумевати само језик *словенски, тј. бугарски* с тога, ...„што у XIV, XV и XVI веку, када је *преоблађивао*

¹¹² Милетић, *Сборн. Минист.* IX, 272 и *Нови влахо-българ. грамоти.*

¹¹³ Милетић, *Нови влахо-български грамоти.*, стр. 101.

бугаризам, није ни могло бити друкчије“, а још и с тога „што је тада српски утицај био сасвим незнатан и што се ограничавао само на Влашку“. ¹¹⁴

Исто тако као и Милетић, и млади руски научник А. Ј. Јацимирски, тежећи да докаже да је бивши митрополит Молдавије, Григорије Цамблак, био бугарскога порекла а не српског, као што то тврде неки извори, понавља, да се под именом Србин подразумева бугарска народност. ¹¹⁵

Ма да сам још у години 1899 ¹¹⁶ показао, да српски утицај није био „у малој мери“ код нас у XIV—XVII века, него напротив у веома великој, и ма да нисам усвојио гледиште као остали, да су били пореклом Бугари они, које наши стари извори називају Србима, ипак сам се с тога, што нисам доказао противно, у свима својим досадашњим радовима придржавао само опште научне струје, и, што се тиче особине румунско-словенског језика, нисам казао, као наши хроничари, да је он био српски, него сам казао онако као што то данашња струја вели, тј. да је он био бугарски.

Тако дакле, што се тиче одређивања језика, којој народности исти припада, као и у погледу словенског становништва у Македонији, поред оне опште струје која га обележава као бугарско, појавила се још и једна друга струја која тврди обратнo, тј. да није бугарско већ српско. У погледу пак облика словенизма у нас, све до овога нашега рада, нико друкчије не вели него према општој струји, тј. да словенизам у нас посп обележје бугарско како у језику румунско-словенском тако и у погледу највећег дела оних Словена, који су долазили к нама или који су се код нас настањивали.

Ну ми, на основи опширнијега проучавања овога питања, имамо сада смелости да још одмах у почетку изјавимо, што ћемо у осталом мало даље и доказати,

¹¹⁴ J. Bogdan, *Vechile Cronice*, стр. 250, 38; од кога и када су Румуни позајмили ћирилицу азбуку, посвећено: *Tutuy Majorescu*, стр. 586; „Documente și Regeste“, стр. XXIX; „Românii și Bulgarii.“

¹¹⁵ Јацимирскиј, *Григориј Цамблакъ*, С.-Петербургъ 1904, стр. 21.

¹¹⁶ Ilie Bărbulescu, *Fonetika cirilske azbuke*, Agram 1899.

Слободан је и Сведрићу Македонија
 језиком је српски, словенски
 Гробице су бугарски

да стари извори ипсу погрешно називали Србе и Бугаре, него да су само наше филолошке и наше данашње националне теорије тражиле да извршу изворе, само да би били у сагласности с тим (теоријама) стародревним и истинитим историјским податцима. Из наших ће се дакле података увидети, да ми данас, према сувременој филолошкој науци, називамо у опште а и хоћемо да назовемо Бугарином оно, што се у прошлим вековима *осећало и само себе називало Србином и то не само у Румунским Кнежевинама него и у самој Македонији.*

Ми ћемо дакле покушати да докажемо једну тезу сасвим противну оној која је до данас важила, тј. да је у нас, почев од XIII или XIV' па до XVII века за-кључно, *преоблађивао србизам* а не бугаризам. Хоћемо да докажемо, да се језик румунско-словенски називао *српски*, пошто се у документима исти *изговарао* српски и да је исти унесен из Македоније, чији се језик — пре данашњих филолошких теорија — називао српски и од самих тамошњих Словена. Хоћемо најзад да докажемо, да су они Срби, које су хроничари као такве називали и о којима, као таквим, говоре стари документи, — заиста и били прави Срби, или да су бар тако сами себе називали, а не Бугари, као што би то хтеле да представе данашње теорије.

II

ПРЕОБЛАЂИВАЊЕ БУГАРИЗМА КОД РУМУНА

САМО ДО XIII ВЕКА

У XII веку, када је свежом силом постало друго Румунско-бугарско Царство или можда још и од оног времена када је његов настапак био тек у своје развићу, бугарска експанзивна снага раширила се и код Румуна с ове стране Дунава, који су тада живели у војводинама или омањим кнежевинама. Онда кад нас је просветна моћ бугарска, која је већ имала за

собом своју прошлост од скоро два века, навела или кад нам је наметнула да се служимо књижевним бугарским језиком, тј. језиком Тирила и Методија, али не у његовом првобитном облику, него у бугарско-словенском, тј. протканим многим елементима тадашњег живог језика бугарског или средње-бугарског како се исти у науци назива. Тадашњи књижевни остаци што су у нас писани нису нам се очували, али присуство, у румунском језику, многих словенских речи са средње-бугарским двогласником *ea*, као на пример: *leat, bleasc, pleavă, treabă*, као да нам показује, да то занста и потиче *из правога бугарског језика, тј. оног источно од реке Искра и југоисточно од Македоније*, коме се у осталом много и не оспорава да није бугарски. Отуда је к нама и дошао највећи утицај словенизма, јер само он има и дан дањи као своју особину тај двогласник, док међутим језик о коме се води спор, тј. онај западно од Искра и осталог дела Македоније, нема тога двогласника, него уместо тога има у опште *e*, као што то има српски језик.

Ово нам даље показује још и то, да нам је опет под истим тим обликом, који је неоспорно особина *бугарскога* језика, био унесен и књижевни словенски језик, наметнут или службено поступно уведен, па после одржаван и обрађиван под тим обликом од стране *бугарских* досељеника, који су нам, прилагођавајући се нама, оставили у наслеђе оне словенске речи, у којима се налази двогласник *ea*. Сем тога, оно што још више доказује, да су нам из предела неоспорно бугарског источно од Искра дошли први досељеници а и први утицај словенства, то је ћириловска азбука, која нам је у исто време са словенским језиком у XII веку¹¹⁷ донесена или натурена и која (азбука), исто тако као и оне словенске речи, у румунском језику, има слово *ѣ* које одговара двогласнику *ea*, — што је и тада па и доцније могло бити само у правом и неоспорно бугарском језику, источно од Искра и на југоистоку Македоније.

¹¹⁷ Ilie Bărbulescu, „Fonetica alfabetului cirilic în textele române“, Bucureștii 1904, стр. 14.

Кад бисмо данас имали остатке докумената тога румунско-словенског језика из XII века, па и једнога дела XIII века, тј. из онога доба када је румунско-бугарско царство било моћно и силно, зацело би и тај језик имао особине правога бугарског језика. Када бисмо опет имали тадашње изворе, у којима би се о томе говорило, јамачно би се он називао бугарским језиком, исто тако као што би се бугарском називала и ћириловска азбука, као што би се Бугарима називали они словенски досељеници, који су к нама дошли, собом донели и у румунско-словенском језику оставили речи с двогласником *ea*.

Ну просветна *моћ* Бугара над нама и њихова експанзивна снага с ове (леве) стране Дунава трајала је само док не слава румунско-словенског царства, тј. најдаље до смрти цара Јована Асена II године 1241. Од тога доба па на овамо, заједно с опадањем и распадањем, у просветном погледу, Асенове царевине, непрестано је опадала и важност Бугара овамо код нас, што је имало за последицу све ређе и ређе досељавање међу Румуне, — неоспорно правих Бугара.

III

ПРЕОБЛАЂИВАЊЕ СРБИЗМА А НЕ БУГАРИЗМА

И У САМОЈ БУГАРСКОЈ

У XIII ВЕКУ

У XIII веку када је бугарска просвета била већ скоро сасвим пропала,¹¹⁸ како у политичкој тако и у просветној заједници балканских народа, тада су се Срби већ увеликѐ уздизали.

У оно доба кад се румунски народ у својим војводинама и кнежевинама, као што беху на пример оне Ђутовоја и Сенеслава, тек почео да буди за нови живот који је, уз припомоћ угарских краљева, имао да им доцније донесе уједињење Влашке и Молда-

¹¹⁸ К. Јиречек, „Dejiny národa bulharského.“ Јиречек вели у овоме свом делу на страни 230 да је бугарски народ био у то доба већ скоро подивљао.

вије; у оно доба велимо, када је старо бугарско царство већ било ослабљено, распарчано, а у погледу просвете већ подивљало, онда су Срби већ увелике имали својих знаменитих политичких владалаца.

Тако Стеван Немања (1169—1196) први покушава да под своју власт уједини све балканске Србе као и оне у правцу ка Босни. Он је успео да облада не само у деловима према правој Бугарској Нишем, него и у Македонији Скопљем.

Силу и моћ коју је Немања засновао, продужује је и још је увећава син његов Стеван, који се 1220 године крунише за првога српског краља, пошто је успео да у политичком погледу створи од Србије на Балканском Полуострву важну чињеницу, коју је као такву признавао и сам папа и за чије се пријатељство отимао. Његови следбеници још више ојачавају и шире Србију. Међу њима Стеван Урош I године 1257 допире у Македонији до Прилепа. Стеван Урош II (Милутин) узима од Грка Скопље, Зметово, Пијанац, Кичево, Пореч и Дебар у Македонији год. 1282—84, тако да је Милутин добио превласт на Балканском Полуострву. За њим долази Стеван Урош III (Дечански) који, пошто је победио бугарскога цара Михаила у битки на Велбужду (1330) и пошто је то исто урадио и с Византинцима, рашири још и више силу и моћ Краљевине Србије у Македонији, узев и Велес, Просек, Штип, Цреште итд. Његов опет наследник Стеван Душан (1331—1355), највећи српски освајач, још је и више подигао и проширио моћ и силу своје државе, освајајући све до Солуна.¹¹⁹ Па и после саме Косовске Битке у години 1389, и ако су Срби потпали под Турке као и Бугари — ипак Срби имају много већи значај.

Ова политичка величина Срба, нарочито између XII до XIV века, стоји у вези и с једним важним књижевним покретом у тадашњем православном свету.

¹¹⁹ Види кратко политичку историју Срба од П. Ј. Шафарика, *Geschichte des serbischen Schriftthums*, стр. 19—31.

Већ под Стеваном Немањом и Стеваном Првовенчаним краљем српским, — син Немањин, Свети Сава, не само да уређује српску цркву, којој је и био архиепископ независан од грчког патријарха, него још он сам покреће српску књижевност. Свети Сава не само да је сам писао типике за манастире, него је описао још и живот свога оца Немање, који се у последње време беше покалуђерио под именом Симеун. Исто је тако писао и Стеван Првовенчани краљ српски између 1215 и 1220 године. Ну сем тога има још и других одличних српских писаца како у XIII тако и у XIV веку, — и то под оним истим српским краљевима које споменусмо и који су имали политичке превласти на Балканском Полуострву, тј. Милутином, Дечанским, Душаном итд. У XV веку пак чувен је у словенском духовном покрету Константин Философ, који је живео на двору српскога деспота Стевана Лазаревића.¹²⁰

Као што се дакле види ова политичка и књижевна величина Срба пада управо у оно доба, када бугарска држава беше сасвим пропала не само у политичком него и у самом просветном погледу. Па и ако се, за једно магновење, тамо још говори о Јовану Асену II, ипак после њега само Срби показују живота на Балканском Полуострву, освајајући земље и градове под њиховим великим жупанима и краљевима све до Душана Силног.

У просветном погледу пак, док Бугари не показују ничега што би скретало пажњу, сем нешто мало рада од трновског патријарха Јевтимија (XIV век), чиј је рад, како изгледа, имао одјека тек онда, пошто је узео на себе српски облик, тј. онај Константина Философа из XV века, у то доба велимо, Срби су напротив имали својих књижевника и писаца и из самих породица њихових краљева. Шта више српска књижевност и српски језик доспели су до такве моћи и силе, да је српски књижевни језик већином потиснуо, и у чисто бугарским деловима,

¹²⁰ P. J. Šafarik, *Geschichte des serbischen Schriftthums*.

па и у Бугарској, тамошњи старији језик бугарски и заузео његово место. Тако, благодарећи политичкој превласти Краљевине Србије, бугарски књижевни језик (или бугарско-словенски као што се још назива) веома се мало употребљавао за писање и у оним правим и неоспорно бугарским деловима на истоку Искра; пошто видимо да се, почев од XIV^г па до XVII^г века, пише српским књижевним језиком (или као што се још назива српско-словенски) не само у околини Видина за време владавине Срацимирове и не само у Софији, него и у самој манастиру Рилу, где се до тада кретала најјача бугарска књижевност. То исто видимо чисто, јасно и неоспорно и у самој Македонији у просветним средиштима, Охриду и Кратову.¹²¹

Ну не само да у Бугарској Срби и Српство долазе до тако великог значаја, него шта више прелазе и у саму турску државу као и у Угарску, у крајеве где влада православље.

IV

СРБИ А НЕ БУГАРИ ПРЕОБЛАЂУЈУ У ЦАРИГРАДУ

Када се у Турској о Бугарима пије већ више ништа ни говорило, српски је живаљ доспео до тако велике важности, да је давао и сам правац у спољашњој и шта више и у самој унутрашњој политици Турске Царевине.

Нарочито у XVI^г веку, када се савет султанских везира састојао скоро из самих Словена, ти Словени беху скоро све сами Срби, наравно потурчени. Од Бугара се помиње само велики везир Мехмед, при крају XVI^г века, ну велико је питање још да ли је он био заиста бугарскога порекла.¹²² Иначе скоро сви велики

¹²¹ Испор. П. А. Сырку, *Очерки изъ Истор. литератур. сношеній Болгаръ и Сербовъ въ XIV—XVII вѣкахъ*, стр. LXXVI, CLVI. У XVII веку и Словени католичке вере из Чипровца, Павлићани итд. у Бугарској, пишу српским језиком (Ферменциј, *Acta Bulgariae*, стр. 43, 44, 189, 245) исто као и они у Новом Врду.

¹²² К. Јиреџек, „*Dějiny národa bulharského*“, стр. 404.

везири и везири беху потурчени Срби, који су увек у души својој хранили осећаје за свој род, одакле им је и порекло. Тако је био Србин велики везир Ахмед-Херцег-оглу-паша, силян и моћан у времену од 1480—1515 године. Исто тако беху Срби и везири Мустафа-паша и Ахмед-Заде. Прва законита жена султана Сулејмана била је Српкиња. Србин је био и велики везир Али-паша (1561 год.), који је имао неограниченог утицаја у Царевини. Исто тако био је Србин и Мехмед Соколовић зет султанов и који је радио да се обнови српска Пећска Патријаршија. Гласовити Спаш-паша такође је био Србин исто као и други везири од утицаја у Цариграду. Ови су шта више давали словенофилски правац спољној политици Турске Царевине.¹²³

Види се дакле да је утицај Срба у Цариграду био велики, бугарски пак никакав. То се види још и по томе што су се српским језиком служили не само у јањичарским ордијама, него се њиме, а не бугарским, служили у својим пословима и сами султани.¹²⁴ Тако је писмо султана Селима, које је он послао рускоме цару Василију Ивановичу у XV веку,¹²⁵ било написано српским језиком.

У години 1430 и 1442 султан Мурат II даје Дубровчанима привилегије, повељама писаним на српскоме језику.¹²⁶

СРБИ А НЕ БУГАРИ ПРЕОБЛАЂУЈУ БРОЈНО У УГАРСКОЈ

У Угарској и то у крајевима где влада православље и где су живели и Румуни, у XV веку, од када се почело више говорити о Словенима, веома

¹²³ Чед. Мијатовић, *Пре триста година*. Гласник Српскога Ученог Друштва XXXVI, стр. 168, 169, 176. Испр. Јегећек, „Dejiny,” стр. 404.

¹²⁴ *Ibidem*, стр. 173.

¹²⁵ Ние Barbulescu, „Cercetari istorico-filologice“ (Истраживања историјско-филошка), стр. 49.

¹²⁶ *Monumenta Serbica*, стр. 362, 409.

→ Двеј је био Српски, а не бугарски. Св. Савео, не Бугарски.

се мало говорило о Бугарима. Ове последње налазимо под њиховим правим именом само у Брашову, Рж-нову и Чергеду, што показује да су тамо морали не-када доћи какви бугарски досељеници и настати се. Сем тога и сами латински извори из тадашњег доба¹²⁷ називаху тај језик бугарским. (У Брашову пак називаху те Бугаре још и Шкејима (Словенима) и тај се назив и до данас одржао).

Све нам дакле ово показује, да је у Трансилванији постојао појам о Бугарима.

Иначе у целој Трансилванији (Ердељу), па и у целој Банату, указују нам се само Срби као нај-многобројнији живаљ који преоблађује, а српски језик као прави словенски књижевни и црквени језик не само њихов, него и самих Румуна. Ово с тога, што су углед и превласт Срба на Балканском Полуострву имали одјека и у овим деловима Угарске, где они беху добро примљени и где су имали и повластица. И зајета док Бугари беху само у Брашову и Чергеду, Срби се као земљорадници настањиваху по целој Срему, Банату и Ердељу. Под ерпском владалачком породицом Бранковићима, као и под осталим њиховим војводама, они почеше прелазити у Банат и у Ердељ још од године 1389, тј. после Косовске Битке; други опет онда, када Турци 1459 освојивше Србију и на послетку под вођством ерпскога пећког патријарха Црнојевића у години 1689 и 1691. Сем тога још из XV века Срби се налазе настањени по селима у румунској Равници (Ипјанул), у саскоме Себешу, Тан-краму, Ширији, Халмашу и у оштите у комитатима Зарандском и Арадском.

Најва, коју је угарска држава указивала тим Србима, била је тако велика, да су у XV веку они имали права да имају и својих цркава и својих ерпских свештеника. Нарочито им је Матија Корвин давао неких политичких и верских права, која тада ипсу имали нити их раније имађаху други некатолички

¹²⁷ Испор. Милетичъ, *Сборникъ Министр.* IX, стр. 272.

народи Краљевине Угарске.¹²⁸ Исто тако беху Срби уважавани и сматрани као важна чињеница и у XVI веку када их је, нарочито због њиховога војничког духа (јунаштва), хвалио и сам пољски писац Бјелски.¹²⁹ У XVII пак веку они се, опет као важна чињеница, помињу као *Срби* и називају тим именом, исто тако као и у документима православних митрополита у XV и XVI веку; а у војсци цара Леополда Срби беху веома цењени.

Ти Срби из ових румунских предела (да и не говоримо о онима Србима који се још у XII веку почеше да селе у Хрватску, Дубровник итд.) заузимали су скоро цео Банат и Ердељ и од Баната предео у правцу до самога Мармароша. Не само да се њихова црква називаше српском него и сам њихов књижевни језик називаше се тако, што се на пример види и из дела једнога неправославног свештеника Адалберта, који је године 1546 писао из Бистрице ердељске.¹³⁰ А да је то заиста тако и било доказ нам је и то, што су нека писма, која су се очувала код католика у Сибињу а била упућена папству, заиста писана на српском језику.¹³¹ Сем тога истим су језиком, а не бугарским, писале у XV веку и повеље, којима краљ угарски Жигмунд¹³² као и Јован Хуњадија¹³³ дају повластице мапастирима Тисмани и Водици у Влашкој. Исто тако на српскоме језику пише у години 1537 и Јован Запоља Турчину Мехмед-бегу, „господару српске земље“.¹³⁴

Тако дакле име Бугарин и језик бугарски помиње се у XVI веку само местимце у Брашову и Чергеду, док се међутим Срби и српски језик помињу у целоме Ердељу, у Банату, у Срему итд. и то непрекидно почев још од XV века па све до у сами

¹²⁸ Испореди Dr Augustin Bunea, „Jerarhia Românilor din Ardeal și Ungaria“, стр. 234—239, 133, 122—162, 177 итд.

¹²⁹ „Archiva Istorică“, 1, 2, стр. 164, 169. Испореди P. J. Safarik, *Geschichte des serbischen Schriftthums*, стр. 26—27.

¹³⁰ I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliogr. român.* 1, 22.

¹³¹ Ферменцин, *Acta Bulgariae*, стр. 316.

¹³² Венеличъ, *Влахо-българ. грамоты*, 36—59

¹³³ Чед. Мајатовић, *Летопис Матице Српске*, гл. 187, стр. 27.

¹³⁴ *Monumenta Serbica*, стр. 553—555.

XVII век. Не може дакле више бити ни најмањег спора о томе, да ти Срби нису заиста били Срби већ тобоже Бугари под именом Срба: не може бити спора тим пре, што се зна, да су се Срби досељавали у Угарску увек под вођством својих — српских — знаменитих и чувених војвода, као што беху Брацковићи, Црнојевић итд. *Зобити, Бабићи и други*

Тако дакле Срби, а не Бугари, беху они Словени који сами себе тако називаху: Срби дакле беху тај најмногобројнији живаљ и најважнија чиньеница својим књижевним језиком и у самој Бугарској у XIV—XV века: Срби беху ти, који својим језиком, својом политичком способношћу и својим војничким духом беху важна чиньеница и у самоме — Стамболу; Срби дакле беху то и у самој Угарској а нарочито у Банату и Ердељу, који, услед тих својих особина, па и својим материјалним стањем, имађаху превласт.

Та нарочита пажљивост коју су указивали Србима и била је узрок те су се скоро све сами Срби, а не Бугари, досељавали у Угарску, па се ту и службе примали. Због тога истог угледа и уважаења што су га имали и давате су им тамо тако велике грађанске и црквене повластице. Наравно да су услед такве пажње Срби и доспели да и у самоме Цариграду играју тако важне улоге као султански везири.

Види се да је околним народима и државама ово велико поверење улевала српска експанзивна снага и моћ, као и њихов полет који задобише и увећаше, нарочито од XII—XIV века, под Немањинима и Душаном Силним!

VI

СРБИ А НЕ БУГАРИ ПРЕОБЛАЂУЈУ У РУМУНСКИМ КНЕЖЕВИНАМА

Ако, без поменутога предуверења савремене филологије, проучимо изворе, почев од XIV па све до у сами XVII век, односно Влашке и Молдавије, онда ви-

димо да и код нас Бугари и Срби, кад се једни и други упореде, заузимају исте положаје као и у Цариграду и у Угарској. То јест, док се у кнежевинама нашим из онога доба о Бугарима веома ретко говори, дотле се напротив Срби веома често помињу и скоро у свима грамама радности.

Било би погрешно и помислити да Бугаре нису код нас под тим њиховим именом помињали само с тога, што се — као што веле — то име није код нас уопште ни употребљавало. Погрешно би било у то веровати с тога, што је име Бугарин у нас исто тако познато као и име Србин. За доказ томе да наведемо као пример то, што митрополит Молдавије Цамблак у XV веку, у својој апологији упућеној бугарском патријарху Јевтимију у Трнову, говори о његовоме „*бугарском језику*“.¹³⁵ Исто тако у првој половини XV века, Влад војвода Влашке, пише платиарима у Брашову, да је неки Негоје, пошто је покрао неке новце, побегао из земље к неком Михи *Бугарину* у Ржново.¹³⁶ Сем тога у летопису манастира Путне у XVI веку опет се говори о неком *бугарском* месту код Серета.¹³⁷ У једном рукопису писаном у манастиру Путни 1510—1515 године опет се говори о неком правилу у „*бугарском језику*“.¹³⁸ Једна повеља Антиоха молдавског војводе, дата манастиру Капријану у Бесарабији, писана у 1698 години, говори о „светим и часним оцима Србима, *Бугарима*“.¹³⁹ Наши хроничари из XVII века — управо они за које се данас тврди да су Бугаре мешали са Србима — знају и употребљавају име *Бугарин* и *бугарски језик* исто онако као и спатар Милеску, који пише: „Словене сачињавају Срби, *Бугари*, Босанци итд.“¹⁴⁰

¹³⁵ Kalužniacki, *Aus der panegirischen Litteratur*, Wien 1901, стр. 49.

¹³⁶ Милетић, *Нови влахо-бугарски грамошти*, стр. 64.

¹³⁷ Jon Bogdan, „Vechile Cronice Moldovenesci“, стр. 147, 265.

¹³⁸ Kalužniacki, *Beiträge zur älteren Geheimsschrift der Slaven*, Wien 1883, стр. 6.

¹³⁹ *Записки Одесскаго Общества* I, 350.

¹⁴⁰ Cogălniceanu, „Letopisește“ I, 100. Испореди: Милетић, *Сборникъ Министр.* IX, 270.

Страпци пак који су путовали кроз наше земље, и они су (наравно онако како су о томе били извештавани од самих урођеника мештана) помињали и Бугаре и Србе. Тако на пример Сас Рајхерсдорф, који је у 1541 год. путовао кроз Молдавију, пише да у њој има „разних секата и разних вероисповеди и разних народа, као на пример Малоруса, Сармата, *Срба*, Јермена, *Бугара* и Татара“.¹⁴¹

Тако исто и Креквиц,¹⁴² родом из Ердеља, говори о Молдавији у години 1685 засебно помиње *Србе* а засебно *Бугаре*.

Исто тако поред имена „Бугарин“, код нас се у XVII веку помиње још и име „Шкјаји“ (Şchiai), у истоме смислу као и прво име, ну увек ретко као што то на пример сведоче радови хроничара Урекије.¹⁴³ То име „Шкјау“, под којим се подразумевао „Бугарин“, налазимо и код Арбанаса под називом „Шћау“, а у ствари то долази од имена *Sclavus* = *Slavus* (Словенин), те се с тога и говорило — као што видимо мало горе — да се под изразом „Slovean“ (Словенин) или „limba slovenească“ подразумевао, „Бугарин“, тј. „Шкјау“ и „бугарски језик.“

Ну у ствари није баш тако.

Тако може бити да су у нас као и у Арбанаса под именом „Шкјаји“ подразумевали нарочито Бугаре. Ну ипак под изразом „Slovean“ (Словенин) није се — ни у нас ни пак у самих Словена — подразумевао искључиво Бугарин. Тај израз означаје или онај прасловенски народ од кога, као што мишљаху, произлазе сви остали словенски народи: Руси, Бугари, Срби, Хрвати итд., или народ под тим именом ну који је био сродан с данашњим словенским народима. То је у осталом био један појам, који је имао и својих поборника у филологији у са-

¹⁴¹ A. Papiu Ilarianul, *Tesaur de Monum.* III, 137. Испор. Ilie Barbulescu, „Fonetica Alfabetului Cirilic“, стр. 67.

¹⁴² G. Kreckwitz, *Beschreibung des ganzen Königreichs Ungarn*, Frankfurt 1685.

¹⁴³ Испор. Милетић, *Сборникъ Министр.* IX, 271. Насдеу, „Strat și Substrat“, стр. 23.

моме почетку XIX века. С тога саобразно с истим, пољски хроничар Кромер у XVI веку, а по његову казивању и наш хроничар Милеску рекоше: „да од *Словена* произлазе *Срби, Бугари, Босанци, Леси (Пољаци), Руси Чеси, Московити, Хрвати* итд.“¹⁴⁴ — правећи разлику између Словена и Бугара. Изгледа да се опет из истих разлога али више у оном другом смислу, — тј. да су Словени и словенски језик браћа (род) с осталим садашњим словенским народима, — налазе по који пут рукописи где словенски језик нису сматрали као бугарски, него као језик другога ког народа словенског. Тако на пример у збирци рукописа Шафарика у Прагу, налази се један српски рукопис „Свѣти дагованиом“ из XVI или XVII века, где налазимо напомену да има разних црквених књига: од којих су једне писане „*словенским*, друге *српским* а неке *бугарским* и грчким језиком“.¹⁴⁵

Ну, тај словенски језик, који се у XVII веку није у опште ни сматрао као бугарски него као други неки особени језик, био је језик којим су писали словенски апостоли Тирило и Методије. Тај се језик тако мало сматрао као бугарски, да је Србин Константин Философ, који је живео у почетку XV века на двору српскога деспота Стевана Лазаревића, рекао, да је тај словенски језик у суштини својој био руски језик. „Апостоли Тирило и Методије, вели Константин Философ, изабрали су најотменији и најтеши језик, тј. руски, коме су додали делове из *српског, бугарског, босанског, словенског, чешког и хрватског* језика“.¹⁴⁶

Ну у опште је тај словенски језик већ поодавна био постао мртав језик како за Србе, тако и за Бугаре, Русе итд. тако да и они сами, ма да се усиљаваху да га изуче у старом његовом облику, нису у томе успевали, него су у исти мешали речи, облике и изговор својих властитих језика. С тога и видимо да су неки Срби и Србо-

¹⁴⁴ Cogălniceanu, „Letopisețe“ I, 100.

¹⁴⁵ „Ово словенски и ино српски и другаа бугарски и грчски ихже не удоволише се прѣложити на руски.“ Види и друге примере професора Васе Ђерића, *О српском имену у Старој Србији и Македонији*, Београд 1904, стр. 39.

¹⁴⁶ В. Јагић, *Разсужденіе у Изсѣдков. по русск. яз.* I, стр. 396.

Хрвати мислили и говорили да је словенски језик — српски језик; други опет, Бугари, држали су да је то бугарски, а Руси да је то руски језик. Из тих разлога нпр. и видимо да дубровачки извори онај језик, којим се често пута писало у Дубровнику и околини, називају „словенским језиком,“ ма да га по који пут обележавају и као „српски језик“,¹⁴⁷ исто као што и руски рукописи називају њихов језик час „словенски“ а час „руски,“ а бугарски га пак извори називају бугарским језиком.

Остаје дакле утврђено, да у старим изворима реч „Словенин“ не значи „Бугарин“, него „неки словенски народ у опште.“ Остаје утврђено да „словенски језик“ није био искључиво бугарски него и руски, српско-хрватски.¹⁴⁸

С тога дакле када се у нас каже: словенски језик, да би се знало да ли је исти био сматран као бугарски или као српски, морамо пре свега да видимо како су га још називали сем именом „словенски“ — тј. да ли су га још звали и — „бугарским језиком“ или и — „српским језиком“?

О овоме проговоримо мало даље.

Тако дакле према свему што смо овде изнели остаје утврђено, да су у нашим кнежевинама *нарочито* за Бугаре употребљавали име *Бугарин* које се име, као што смо то и показали, употребљавало почев од XIV па све до у сами XVII век, а поменуто име *Шкјау* употребљавали су само у XVII веку.

Кад су дакле нашим *писцима* та имена била позната, и када су они употребљавали не само име *Србин* него и име *Бугарин*, — како у XV тако и у XVI и XVII веку — тврдити онда противно томе и казати, да су ти писци бркали смисао тих имена и под именом *Србин* подразумевали Бугарина, јасно је да се то с научнога гледишта може схватити само као тенденција, да се по сваку цену стари извори подчине нашим новим, данашњим филолошким теоријама, а не да се

¹⁴⁷ Види нпр. Jireček, *Archiv für slav. Phil.* XXVI, 181, 182, 184, 202.

¹⁴⁸ Види доказе проф. Јагића, исто тако и Константин Порфирогенит подразумева и Србе и Бугаре под именом „Словени“, *Archiv für slav. Philologie* XVII, 47—87.

изведу теорије из старих извора, као што би то и требало да буде.

Да би се та лажна теорија могла подржавати, тврдили су још и то, како ми тобоже још и дан дањи Бугаре, настањене у Румунији, називамо Србима. Ну ово је само донекле тачно а ево из којих разлога. Они, за које ми по који пут мислимо — подстакнути лажним теоријама — да говоре бугарски, махом су сви дошли као радници и градинари (баштоваци) из Македоније и себе називају „Македонцима“ а не „Бугарима.“ Ако дакле наш народ, а по који пут и наша интелигенција, каткад називају „Србима“ оне, који се осећају као Бугари и себе тако и називају, то нам је још јачи доказ да наша данашња пометња потиче из непаметње прошлих времена и да данас када наш свет не зна ни најмање српски ни бугарски, а по предањима зна поодавно за Србе, може наравно врло лако погрешити и мешати Бугаре са Србима и обратно. Ну то је била ствар апсолутне немогућности за време словенског периода од XIV до XVII века, тј. када су писали па шта више и говорили словенски, не само великаши него и свештеници па и остали мањи; *тада* наши *писци* који су у сваком случају знали словенски, који су знали разликовати Србина од Бугарина и који су знали разликовати српски језик од бугарскога језика, *тада*, велимо, наши писци нису могли правити такве грешке.

Ну и да претпоставимо тај случај да су, и поред наведених доказа, заиста Бугари а не Срби у оно доба преоблађивали код нас, питамо се онда, како би се могао објаснити факат, да су Бугаре противно томе, обухватили под називом „Срби“? Јасно је дакле као дан, да би то у таквом случају требало да буде савим обратно, тј. да стари наши извори називају „Србе“ Бугарима.

Ну сем тога имамо ми и стварних доказа да су се они, које наши старински извори, од XIV—XVII века, називаху Србима, заиста као такви и осећали и сами себе тако и називали.

С тога ћемо и видети код нас Србе:

убаштињене заједно с урођеницима и где играју велике социјалне улоге:

у свештенству и где негују српски књижевни језик:

у економним односима с нама;
у војним односима с нама: и видећемо,
да су то били Срби а не Бугари, који у нашем народу оставише за собом трагове, који се и дан данњи осећају.

а) Срби убаштињени и који играју велике улоге у друштву

Види се да наше најстарије везе са Србима почињу од прилике при свршетку XIII века, тј. у оно доба кад је бугарска држава почела да се парча и да опада у културном погледу, а српска обратно, тј. да се уздиже међу Балканским Државама и да заузима владајући положај.

Године 1274, тј. кад се оне две румунске кнежевине нису још почеле ни да учвршћују, војвода Олтеније Ђутовој, удаје своју кћер за Стевана Милутина краља **Србије**, оног Милутина, који је кроз кратко време имао да распростре своју владавину над Босном и Македонијом све до Скопља.¹⁴⁹

Доцније Александар Басараба, господар Влашке, удаје своју ћерку за Вукашина будућег краља *Србије* и оца гласовитог историјског јунака српског, Краљевића Марка,¹⁵⁰ оцваног у српским народним песмама.

У години 1381 Раду-Негру, син Александра Басарабе, узима себи за жену ћерку или унуку *српскога* цара Лазара, оног Лазара којег је у Битки Косовској противу Турака помагао румунском војском господар Влашке Мирча Велики.¹⁵¹

¹⁴⁹ В. Р. Hasdeu, „Negru-Voda“, страна CX, CXVI. Види напред о томе у овом списку стр. 83

¹⁵⁰ Hasdeu, „Negru-Voda“, стр. CCII, CCVIII, CXXIX. Испор. А. Д. Xenopol, Istor. Român. II.

¹⁵¹ *Ibidem*, стр. CCXLIII и CCL.

Види се да су и Мирча Велики и његов отац имали неко поверење у Србима и да су их уважавали. Једна српска народна песма из Херцеговине вели нам да је човек од поверења и бранилац оца Мирчиног био неки *Вук* који је био по пореклу *Србин*.¹⁵²

Барбул бан Крајове, у последњој деценији XV века, имао је за жену *Срикињу* именовану Негославу, која је живела час у Олтенији а час у Србији.¹⁵³

У години пак 1504-тој Радул Велики, господар Влашке жени свога синовца, опет једног Крајовљанина, Првула, ћерком *Србина* Јакшића из српске властеоске породице, онога Јакшића који доцније убија Михну војводу у Сибињу.¹⁵⁴

Гласовити утемељач манастира Арцеша, Негое Басараба, у почетку XVI века узима себи за жену *Срикињу* Деспину, ћерку деспота српског Јована Бранковића.¹⁵⁵

У једној повељи којом Михаило ^{Хресто} ~~Витез~~ у години 1592, даје извесне повластице неком Николи у Влашкој, видимо међу бољарима (бојерима) у Дивану (Државном Савету) и једнога „жупана именован *Србул* (Sârbul),¹⁵⁶ великог столника,“ чије име, и ако не би означивало његову тадашњу народност, ипак показује његово српско порекло или српско порекло његове породице.

У једноме запису у Мехединцима из године 1595, тј. опет за време Михаила ~~Витеза~~, видимо да је у то време живео у Чернецу један Србин: „*Србул* столник из Чернеца, именован Станило“.¹⁵⁷

Србин је био и Ђорђе Рац, бивши бан Крајове за време Михаила Витеза.¹⁵⁸

¹⁵² „Col. lui Traian“ Mai 1877, стр 255. Испореди: Hasdeu, „Negru-Voda.“ стр. CCL.

¹⁵³ „Condica Bistriței“ I, fila 7, „Archiva Statului“. Испор. Ionescu-Gion, *Sima Stolniceasa*, стр. 7.

¹⁵⁴ Испореди: N. Iorga, „Pretendenți“, стр. 15.

¹⁵⁵ N. Iorga. Geschichte d. rumänisch. Volkes I, 368.

¹⁵⁶ Један препис (једне песме с оригинала и који је својина једнога приватног лица) налази се одштампан у „Archiva Statului.“

¹⁵⁷ *Cuvinte* I, 88.

¹⁵⁸ „Col. lui Traian“ 1876, стр. 164. Испореди: N. Iorga: „Documente asupra lui Petre Schiopul și Mihai Viteazul“, стр. 36.

У једном писму једнога бољара у Влашкој, Василија, упућеном логофету Параскеви, видимо да је Василијев човек од поверења био опет један *Србин*. Василије, који је био човек од поверења Теона војводе, противу кога су се побунили неки бољари, вели у томе своме писму из год. 1630 том логофету Параскеви: „Хтео сам лично доћи с писмима те да кажем шта сам све видео и чуо и шта сам све писао и дворнику и кнежевом капетану и бољарима и каква су све зла почињена: пу размишљао сам како да дођем и како да напустим своју дужност. С тога шаљем ове људе с једним *Србином* с писмима, те ће они и усмено казати шта су све чули и видели и како се све разбегло“ итд.¹⁵⁹

Нешто мало касније, за време Матеје Басарабе који доводи Србе из Босне и из других места те да раде на сређивању словенских црквених књига,¹⁶⁰ видимо у Дивану (Државном Савету) опет једног Србина. Овај се у једном документу из год. 1641 сам назива: „*Србин* Вучина, велики часник“,¹⁶¹ а у другим документима опет само се назива „Вучина“, без додатка „Србин“.¹⁶²

У Молдавији видимо то исто, ма да о томе немамо тако много података као у Влашкој, али их ипак има неколико.

Питање је сад међу научницима, да ли је митрополит Григорије Цамблак из XV века био *Србин*:¹⁶³ зна се ипак да је он живео и радио у српским манастирима у Србији.

Жена Петра Рареша, Јелена (о којој нам вели наш хроничар Урекија, да је на српском језику писала писмо султану Сочиману), била је *Српкиња* из *српске* деспотске породице *Ераклиди*.¹⁶⁴

¹⁵⁹ N. Iorga, „Studii și Documente“ IV, 20.

¹⁶⁰ I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliographia român. veche*, II.

¹⁶¹ Док. у „Arhiva Statului.“ акта манастира „Radu-Voda“, фасцикула 10, бр. 12. Испор. Ilie Bărbulescu: „Câte-va Contribuții în Revista pentru Istorie, Arheol. și Filolog.“ свеска јуни — октобар. 1902. Види овакво име и у старим српским споменицима, *Гласник Срп. Уч. Друштва* XLII, стр. 54.

¹⁶² На пример у документу из године 1635 жупан Vucina велики постелењик („Arhiva Statului“. Епископија Арпеш, фасцикула 3, бр. 14).

¹⁶³ Испор. Яцимарский: *Григор. Цамблакъ*, стр. 14.

¹⁶⁴ A. D. Xenopol, *Istoria Român. II*, 580. *Archiva Istorica* I, 1, стр. 90.

Жена Александра војводе Молдавије, госпођа Роксаида, била је *Српкиња*.¹⁶⁵ Она с Александром у години 1567 израђује *небо* за манастир Милешево у Србији.¹⁶⁶

Жена Јована Могиле, владаноца Молдавије, изгледа да је била из *српске* деспотске породице.¹⁶⁷

Није ми познат узрок зашто је, него свакојако није без интереса констатовати, да је молдавски бољар Стеван Боул, велики дворник Доње Земље, имао на своме печату урезан год. 1655 назив *Србин*.¹⁶⁸

Уважење које су Срби успели да задобију у румунским земљама имало је за последицу не само ово сродњавање и користи које су потицале из великих положаја што Срби заузимаху и у поверењу што га уживаху, него је имало још и једну другу последицу а наиме, -- њима су много пута поверавани дипломатски послови и мисије од великог значаја и достојанства.

Да је то занета тако, видимо, као што рекосмо, где отац Мирче Великог, у својим односима с бугарским царем, има као свога поверљивог човека Србина Вучу (Вука).

Видимо где је Србин Никодим, игуман манастира Тиемане, био човек од поверења Александра Басарабе, Радула, Дана и Мирче Великог. Петри је Никодим био доведен да нам уреди наше цркве, а сумње нема да су га употребљавали и за државне послове у односима с угарским краљем Јигмундом. Познато је пак да је Јигмундо, због нарочитог уважења и поштовања које је имао према Никодиму, и дао повластице манастирима Тиеману и Водници, којима је био старешина тај игуман Никодим.¹⁶⁹

Видимо дакле где наши владаноци и наше војводе удају своје кћери за Србе или жене своје синове Српкињама.

¹⁶⁵ *Archiva Istor.* I, 1, стр. 99.

¹⁶⁶ Љуб. Стојановић, *Стари српски записи и написи* I, 208.

¹⁶⁷ N. Iorga, „*Studii și Doc.*“ VI, део 2, стр. 638.

¹⁶⁸ N. Iorga, *На истоим месту*, IV, 45.

¹⁶⁹ Венелин, *Влахо-болг. грам.* стр. 55--59.

Ну и после тога видимо где у XVI веку Радул Велики — онај који за свога синовца Првула узима Сркињу, ћерку Јакшића — поставља за митрополита не једног Румуна него *Србина Максима*, који је тада и доведен из српске земље. Шта више и у дипломатским пословима употребљава Радул Велики овога, „међу Србима веома мудрим људима и добрим организаторима.“ И опет је њега, а не каквога Румуна, послао Богдану, владаоцу Молдавије, с којим је Радул ратовао, те да га моли за мир.¹⁷⁰

Доцијје пак почетком XVI века ни Михна војвода, — за чије су време дошли Срби из Србије као типографи словенских књига, није нашао ни једнога Румуна довољно вештог, него опет и он шаље тога истог *Србина митрополита Максима* у једној дипломатској мисији краљу угареком, те да га моли за мир.¹⁷¹

Године 1530 Мојсије војвода нише грађанима Брашова, да им упућује свога слугу *Србина* ради неке куповине.¹⁷²

Доцијје 1619 године опет је један Србин био послат од стране Влашке, као изасланик, да је приступа на црквеном сабору који је био у српскоме манастиру Грачаница.¹⁷³

Видели смо како бољар Василије, опет једноме Србину, поклања своје поверење и преко њега шаље логофету Параскеви неке поверљиве вести односно кретања бунтовника противу Теона војводе.

Ево дакле толиких случајева, из којих се јасно види и где се фактима, односно документима доказује, да су занета били Срби они који су имали везе с владаоцима и бољарима нашим. Зна се пак да су од те народности били и Јакшићи и Брашковићи. Ако пак односно Вучине, члана Државног Савета за време владавине Матеје Басарабе, или односно легендарног Вуче, човека од поверења оца Мирче Великог, нисмо

¹⁷⁰ Cogalniceanu, „Letopisețe,” стр. 181. Истоп. „Archiva Istorică“ II, 67.

¹⁷¹ *Гласник Српскога Уч. Друштва* XXI, стр. 271. „Archiva Istorică“ II, стр. 68.

¹⁷² I. Bogdan, „Documente și Regeste,” стр. 274.

¹⁷³ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и нађисци* I, 296.

у стању да докажемо, да су били из српских породица, ипак имамо доказа да су они заиста били Срби. Имамо доказ не само у називу: *Србин*, који им дају наши извори, него и у оним *многобројним* другим неоспорним случајима, где су Срби били од великог утицаја. Осим тога доказ нам лежи и на самоме српском облику њихових имена, јер оно *у* у имену Вуча, Вучина, то је вокализам *нарочито* српски, који потиче из старијих речи Влѣчша, Влѣче, што значи: вук.

Што се пак тиче случаја са Србином Станилом, столником из Чернеца, да је он могао бити само Србин, као што то веле наши извори, а не друге које народности, доказ су нам с једне стране оне његове многобројне везе са Србима, а с друге стране сазнање што га сад имамо, тј. да је име Бугарин било у нас познато и да су га наши писци употребљавали још и у XV веку.

Као још један доказ нека се узме у призрење и то, да у оно доба словенизма *није било могуће* да они наши писци, који су писали такве документе и који су тада и сами имали *словенску* културу (образовање), ипак били у стању да разликују Бугарина од Србина и да прве називају именом оних других.

Ну важно је скренути пажњу на ту околност, да ако би се, у оно доба кад су Срби имали тако многобројне везе с нама и тако велики утицај код нас, ако би се у то доба, велимо, и могло говорити о нашим нешто мало ближњим везама с правим Бугарима, могло би се навести тек само два-три примера. Могло би се говорити о госпођи Кларц, жени Александра Басарабе у XIV веку, која изгледа да је била Бугарка, католичке вере, или о њеној кћери коју је удала за бугарског цара Срацимира.¹⁷⁴ Затим би се могло говорити о савезу Румуна с Михаилом царем бугарским, противу Стевана Уроша краља Србије, оца Душановог, у битки код Велбужда у години 1330, као и о заузимању Добруце од стране Мирче Великог. Осим дакле

¹⁷⁴ Испореди А. D. Xenopol: *Istoria Românilor* II.

овога што наведосмо, за све остало видимо да имађасмо везе само са Србима.

Ну и мимо тога имамо још два факта који нам потврђују да су они људи које поменуемо били Срби а не Бугари. Имамо дакле факта, који ће нам то објаснити и потврдити и за остале личности, које помињу српски извори и о чему ћемо говорити у следећим тачкама. Ти су факти: прво *дипломатске улоге, људи пунџи искуства и мудри организатори*, а видесмо да то беху Срби, који су те улоге код нас имали и високе положаје заузимали. То одговара оним улогама које су Срби имали тада и у Цариграду а донекле и у самој Угарској; и друго, *шежње наших народних наљивих прича* (анегдота) да Србина себи представимо *сасвим обрашно*, тј. као *простака*.

Запета, ако узмемо у обзир и саме случаје е оним Србима што их поменуемо, видимо да су они постављани на положаје, где се тражи велика бистрина ума и способност. У *дипломатским* и *поверљивим* пословима видимо: митрополита Максима, па Никодима из Тисмане; па изасланика на црквеном сабору у манастиру Грачаници. Видимо Србина Вучу као човека од поверења оца Мирче Великог. Видимо једног Србина као човека пуног искуства и од поверења логофета Параскеве и друге. Кад треба *организовати* цркву видимо Никодима из Тисмане, митрополита Максима и још друге, које ћемо даље поменути у одељку у коме говоримо о свештенству. Видесмо пак да су исте такве положаје, за које се тражи искуство, умешност и бистрина ума, опет Срби заузимали, нарочито у Цариграду — а не Бугари. Што су Србе претпостављали и давали им првенство доказ је да је и код нас то долазило због *искуства* које су Срби имали, а *нарочито због њихове даровитости*, којом су они умели да себи придобију важност у високим друштвеним и владајућим круговима нашим. — Такву важност и уважање Срба налазимо шта више и документирано, тј. потврђено написмено, при крају самога XVII века, тј. и онда када словенофилска струја, непрестано потнекивана од румунске струје,

беше много изгубила од своје старе силе и друштвеног утицаја. Наиме, у години 1698 Антиох војвода Молдавије, једним својим актом писаним на словенском језику, уступа манастир Капријан у Бесарабији, као метох манастиру Зографу у Светој Гори. Пошто Антиох говори да су пре њега и други владооци чинили такве дарове манастиру Зографу, вели мало даље у истоме акту и ово: „Тако смо дакле учинили то и ми са манастиром Капријаном и то с тога, што су жители свете обитељи Зографа у Светој Гори, свети и часни оци Срби, Бугари, и с тога што су шумни, јеромонаси, јерођакони и монаси *ошуда амо упућени, Срби, веома мудри и добри управитељи свете цркве*“.¹⁷⁵

Ето вам дакле тајне онога огромног утицаја који су Срби имали код нас, а можда исто тако као и у Цариграду и у Угарској, тј. важна политичка улога и њихов отмен књижевни покрет, који они почињу да стварају још у XII веку и који је све више и више напредовао, и насупрот томе незнатна слична улога Бугара, допринело је, те су Бугари остали неонажени, док су међутим Срби — „сматрани као веома мудри и добри управитељи“ — били тражени од суседних држава, које су сматрале за част да имају везе с њима.

Сем тога и онај други факат који смо споменули: наиме: тежња наших народних анегдота да Србина себи представимо као обичног, простога човека, још више нам показује да је то морало имати код нас — наравно у добу словенофилства — управо противну *тежњу*, тј. „веома бистар.“ „веома mudar.“ Занета у прошлим временима, почев од XII века, Срби су се одликовали, бар међу балканским светом, било у погледу просвете, према тадашњем добу, било у политичком или у војничком погледу њихове државе. То нам показује историја, а већ и из самога оног што смо до сад овде навели може се то запазити и осетити. С тога су Срби и уживали велике повластице у Угарској, Банату

¹⁷⁵ Записки Одесског Общества I, 350.

и Ердељу, као што су из неких разлога заузимали тако важне положаје у врховној управи султанске државе, тј. Туреке Царевине. **Сем тога српски народ није у свету никада био сматран као такав, нити је ко икада могао добити утисак да је Србин заиста прост човек.**

Па ипак и поред свега тога је код Румуна као *тип простака Србин Деда-Иван*, јер „ко је икада видео зеленога коња и *паметног Србина*“, каже једна народна пословица.¹⁷⁶ *Ово је речено због неправде државних Срба*

Ну такво мишљење о Србима заостало је у *нашем* народу из онога доба када су Срби, потпомогнути тадашњом словенофилском струјом, плавили земљу; јер већ само на неколико година доцније, после онога писма Антиоха војводе из године 1698, када су (за време словенофилске струје) Срби били обележени као „врло мудри,“ налазимо један законик, писан на румунском језику, од прилике у години 1705, у коме се вели:

„Бог је дао силу и *простоћу Србима*“.¹⁷⁷

Кад дакле Срби нису никад могли бити такви простаци, те да би та пословица и те наше народне анегдоте могле наћи свога оправдања у стварности, очевидно је онда, да је то могло потећи само из великог негодовања или боље рећи из *прештеране реакције* противу тога гласа, који су Срби уживали као „врло мудри,“ и услед којег су и досињали до најбољих и највећих положаја у друштву и држави, у румунским кнежевинама, и тиме потнекивали домородце. Румунска пак струја, која је можда већ од XIV или XV века¹⁷⁸ била почела да потнекује словенску струју, оличену у ербизму — у љутини своје борбе, *прештеривала је у обратном правцу* оно, што је словенофилска струја можда претеривала у повољном правцу у погледу Срба.

С једне стране дакле ово претеривање народних пословица и наших народних изрека и анегдота, од којих ћемо неке навести и у целини у овоме а и у пдућим чланцима, а с друге стране изнесена факта као и

¹⁷⁶ I. Zane, *Proverbele Românilor* (румунске пословице).

¹⁷⁷ Gaster, „Literatura populara română,“ стр. 456.

¹⁷⁸ Види Ilie Barbulescu: „Studii“, стр. 111--184.

докуменат из године 1698, у коме се помињу „Срби врло мудри,“ показује нам, да су то били *не* Бугари, него опет Срби, и сви они, који се у нашим изворима помињу као „Срби,“ о чијем пореклу немамо других података осим тога њиховог назива; Срби то беху већ и с тога, што они заузимаху такође положаје, који заиста и одговараху називу „врло мудри.“

Све нам то пак још сада — што ћемо у осталом у следећем чланку и боље потврдити — доказује, да нисмо, као што се то веровало, били у XIV, XV и XVI веку у добу када је *преоблађивао бугаризам*, него да је обратно у то доба *преоблађивао србизам*.

Реакција службена и народна противу виђених Срба

Ну таково првенство давати неким странцима — дошљацима, као што се тада изражаваху, — морало је имати за последицу то, да су Румуни домородци били потискивани с оних положаја које су Срби заузимали.

По себи се разуме да наши бољари, бар понеки, нису могли равнодушно посматрати како се владалачке породице срођавају не с њима него са Србима и жене се из Србије или удају своје кћери и своје рођаке за Србе. Очевидно је дакле да су ти бољари са завидљивошћу и мржњом у срцу гледали на оне Србе који, доведени испреко Дунава, заузимаху њихова места, митрополитске положаје или друга каква звања, нарочито у црквеној хијерархији, државној служби и у јавним друштвеним пословима у опште. Додајмо још томе, да су се они Срби, који су већ једном дошли, трудили — што се по себи разуме — да доведу и друге своје рођаке и земљаке и да их понаменштају по другим омањим положајима и службама. Ово су, разуме се, чинили с тога, што су они, који су већ једном били доспели до високих положаја, могли имати вере и поуздања само у своје сународнике, да им они буду потпора, како би се могли одржати у задобивеним звањима. На домородце нису се могли ослоњити у томе погледу.

Све ово, као и велики глас који Срби код нас задобише, морало је, наравно, да изазове противнички покрет оних домородаца, који се у својој рођеној земљи видеше потиснути од неких странаца — дошљака. То потискивање домородаца, односно уклањање њихово нарочито с државних положаја, морало је изазвати *друштвено анти-српско мишљење*.

Заиста, отуда у првome реду и потиче она румунска струја, коју, поред словенофилске, видимо да постоји бар у XV веку, и да се бори противу великог словенофилског утицаја.¹⁷⁹ На продирању пак и на учвршћивању румунске католикофилске струје, противу словенофилске, радила је наравно и католичка црква, која тежи да нас одстрани од православља, улевајући у душе наше мржњу противу Словена.

Друштвени покрет противу странаца, противу Словена у опште, а на по се противу Срба, с тога што је највећи део Срба и доспео до највећих утицаја, морао је изазвати потребу да се и *службеним* путем предузму мере противу тога, а нарочито од када анти-словенска струја постаде једна важна чињеница, постаде *сила у друштву*. То је било од прилике у XV веку. Од тада видимо да и сам господар Молдавије Александар Добри, у години 1407, уређујући једним трговачким актом извоз, увоз и провоз, с трговцима из Галиције и Подолије, када је била реч о каквом настањивању њиховом у Молдавији, решава: „да је слободно становницима града Лавова, да у граду Сучави имају својих домова. Ну забрањује им да у истима крчме или варе пиво или медовицу: у тим домовима не смеју бити касапнице нити хлебарнице: у противном случају настојник дома биће протеран“.¹⁸⁰

Већ из овога се види да су ти грађани Лавова, или ако не они сами а оно да су можда други странци, држали овакве радње у Молдавији, и да је већ тада господар земље, можда услед негодовања јавнога земаљског мишљења, био принуђен да привремено

¹⁷⁹ Испореди Ilie Barbulescu: „Studii“, стр. 130.

¹⁸⁰ „Archiva Istorica“ I. 1, стр. 132.

предузима потребне *службене* мере противу тих странаца, како се исти не би могли више настањивати у земљи.

Ну не само то него у години 1526 Стеван Млади војвода Молдавије, и он по свој прилици принуђен од стране све јачег негодовања јавнога мишљења румунске анти-словенске струје, поново предузима *службене* мере противу странаца на југу Молдавије:

„Странцу није допуштено да у нашој земљи Молдавији држи радње, јер нема допуштења од старих владалаца и баштиника, *који су ову земљу крвљу својом бранили* и који су је чували да *остане њихову роду и племену довеки*, јер они нису пролевали крв своју за странце, који нису ништа жртвовали за ову земљу, коју ми и данас бранимо нашом сабљом и нашим животом. Ти странци Јермени, Јевреји и Грци, откад се донесе закон за Лехе (Пољаке) и Русе, Мађаре и Бугаре, који дођоше својевољно у нашу земљу да служе у војсци, да се настане, и да држе куће и имања која би могли *добити под заштитом од баштиника* — такође би хтели да се то исто и њима допусти“.¹⁸¹

То је, као што видимо, протест управо целе земље противу странаца, који су својом навалом и потискивањем домородаца од многих јавних послова изазвали — њиховом економно-друштвеном такмичом — једно друштвено питање, наперено противу странаца у опште, а противу Срба понаособ. Тај протест и пристајање уз румунску струју, коју су подржавали и сами поједини владари, видимо и у покрету Михне Злог, војводе влашког, противу Првуловића, који су браковима били сродњени са Србима Јакшићима. Зна се из старих извора да се тај владар светио Првуловићима, и то не само њима лично, тукући их, него и калуђерима — махом Србима — који се налажаху на њиховим имањима (пољским добрима), јер им је секао посове.¹⁸²

Као што видимо ту службену реакцију противу

¹⁸¹ „Archiva Istorică“ I, 1, стр. 58. Иенор. Ilie Barbulescu: „Vechile relații ale Principatelor Române cu Croația.“ стр. 34, nota 1.

¹⁸² „Arch. Istorică“ I, 141.

странаца у опште, а противу Срба понаособ, а не само противу Грка, исто је тако видимо и у покрету противу странаца за време Леона војводе у год. 1631.

Првенство које је давано Србима, за време словенофилске струје, која тада преоблађиваше у обеа румунским кнежевинама, а створено на основи приче о њиховој великој мудрости, проевећености и искуству, морало је изазвати непријатељство и мржњу домородаца противу њих, исто тако као што видимо, мало касније, борбу домородаца противу превласти грцизма, која је наступила пошто је словенизам био савладан; исто тако као што се и данас поједини труде, да изазову у нас друштвено питање противу најезде и превласти Румуна из Трансилваније; или као што се, нпр. покреће сада у Бугарској друштвено питање противу навале неких Словена из Македоније, и противу превласти, коју су они умели да задобију у Бугарској, потискујући домородце из јавних друштвених послова у земљи.

По себи се разуме да се противу превласти Срба код нас, за време словенске струје у XVI и XVII веку, радило с једне стране опет отпорним средствима, која су потицала од самога јавног мишљења, тј. друштва — као што су нпр. они протести за време Стевана Младог војводе и за време Леона војводе — а с друге стране истискивањем из јавнога саобраћаја словенског језика, који су тадашњи људи сматрали да је такође српски језик. У то доба наши су се борили противу Срба и противу гласа о њиховој мудрости и једним најподеснијим, природним средством, које лежи већ у самоме веселом духу румунског народа, наиме: *про-нијом*, исмевањем. Отуда и потичу толике шалтве и заједљиве народне *анегдоте*, које су Румуни испрели само да би омаловажили интелигенцију Срба. Услед тога Срби нису више ни могли да дођу до превласти у цркви и на дворовима румунских кнежевина.

Тако нам нпр. прича народ односно „српске мудрости,“ да је био један Србин, који је у једноме бунару сназио месец који сијаше на небу и огледаше

се у бунару, спустио уже с једном куком на врху, те да извади месец. Тако је ето — вели шaljиви Румун — био Србин паметан!

Друга једна прича, опет у циљу да би омаловажила мудрост и бистрину ума Србинова, вели нам, како је један Србин оставио на своме дворишту један лонац с мекињама. Једно теле, наишав на то, завуче своју главу у лонац, ну када је појело храну, није више могло да извуче главу из лонца. Теле поче да трчи по дворишту с патакнутим лонцем на глави. Србин се поплаши, наже бежати и отрча попу. Позва попа и још неке мудраце из села, те да држе савет како да извуку телету главу из лонца. Поп и неки старац Добра рекоше да се то не може друкчије извести, него треба одсећи врат телету.

— На добро, бре, одговори Србин, ако му одсечем врат, опет му глава остаје у лонцу.

— Ух, баја-Иване, како си ти глуп човек, рече му сeоски мудрац Добра: на пошто му одсечеш врат, разбиј онда лонац и извуци му главу напоље.¹⁸³

Као што нам дакле румунске народне пословице велe: „да је Бог дао Србима простоту,“ исто нам тако и народне анегдоте описују Србе као простаке. Да су пак те пословице и анегдоте обухватале историјску истину, тј. да је ту била реч о Србима а не о Бугарима, то нам доказују имена и отмени друштвени положаји толиких Срба, а не Бугара, као што смо већ све то раније изнели.

Да видимо сада:

б) Србе у нашем свештенству и који негују писани језик назван српски језик

а) Срби у свештенству

Онај отмени (особени) политички положај српске државе, која је све више и више добијала надмоћност на Балкану — почев од XII века, откада Бугарска

¹⁸³ Види: *Corniceu satelor*, Букурешт 1870, стр. 10.

почиње да опада — по свој прилици исто је тако морао отворити пут утисају епископске цркве и епископског свештенства у Румунским Кнежевинама. Томе је допринело, у осталом, још и само уређење и делатност епископских црквених великодостојника и знатних краљева епископских. По свој прилици да је велики глас црквеног организатора, који је стекао Србим Свети Сава син Немањин, за тим њихови побожни краљеви, који су продужили његово дело организације, као Урош, Душан и други допринели су, да су у оно доба и целу словенску православну цркву прозвали: „Српска Црква“.¹⁸⁴ Шта више, установљење Српске Пећке Патријаршије још и јаче подиже тај углед и власт Српске Цркве и епископског свештенства, како према Бугарима тако и према Румунима. Светог Саву, основаоца Српске Цркве, и Александар војвода (XVI век), муж Српкиње Роксанде, назива: „Сава Србин, отац *наш*“;¹⁸⁵ а наша света Винери, под епископским именом *Петка*, још се и у XVII веку помиње у нашој румунској цркви.¹⁸⁶ Сем тога видели смо већ како Антиох војвода Молдавије, у својој повељи у XVII веку, назива Србе: „веома мудри и добри *управитељи* свете цркве.“

Тај њихов глас и углед допринео је те им је био отворен пут да к нама дођу да нас просвете и да нам уреде цркву, и били су нарочито позивани и довођени од наших владалаца.

У времену када је један Србин Вуча био мирски повереник Мирче Старог и његова оца, доведен је био за игумана манастира Тисмане Србим из Прилепа Никодим; он је имао задатак да уреди нашу цркву, а то је било почев од краја XIV па до почетка XV века. За Никодима се пак зна да је он био прави Србин, а не Бугарин под именом Србина, као што су у осталом били сви Срби и они калуђери „монаси и јеромонаси.“ за које предање народно околине Тисмане тврди, да

¹⁸⁴ П. С. Срећковић, *Преглед историјских извора о Кнезу Лазару Краљевићу Марку, у Споменику XXXVI*, стр. 23. Београд.

¹⁸⁵ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и написи* I, 208.

¹⁸⁶ *Записки Одесског Общества* II, 486.

Бугаре не видимо у цркви влашкој у тадашње доба. Онај пак свештеник, изасланик на сабору грађаничком (1619), протопоп из Кратова, као и сам Никодим старешина манастира Тисмане, који су били у нижим чиновима од митрополита Срба Макарија и Максима, све нам то показује, да су поменути митрополити довели још многе друге свештенике епископе у службу влашке цркве, по да их ми не познајемо с тога, што се исти можда помињу у којим другим непознатим нам изворима, а друго с тога, што нису били тако важне чиненице, те их савременици нису у својим списима ни помињали.

Да су пак многи епископски свештеници били доведени к нама, види се из извора који говоре о Молдавији. Како у Молдавији тако исто и у Влашкој видимо Србе на површини.

Међу научницима расправља се питање¹⁹¹ да ли је митрополит Григорије Цамблак, који је живео за време владавине Александра Доброг, био Србин или не.

Сем тога вели летописе, да је митрополита Теоктиста у доба Александра Доброг, „хиротописао (рукоположио) Никодим из епископе земље за владавине благоверног кнеза Ђорђа Деспота“¹⁹² дакле у Пећској Патријаршији.

Као што нам у остатом вели наши летописи, Александар Добри послао је у Охрид изасланике своје, да се донесу књиге и доведу *српски свештеници* за цркву молдавеку.¹⁹³

Сем тога манастиру Њеамцу у Молдавији основали су неки калуђери *Срби*, из школе Никодима из Тисмане.¹⁹⁴

Александар војвода и његова жена Роксанда, у чијој околини налазимо у години 1566, *Србина* Драгомира, где пише кнезу дубровачком¹⁹⁵ и шаље му један скупоцено израђени ваздух за манастир Милешево

¹⁹¹ А. Яцимирский, *Григор. Цамблакъ*, стр. 20. Исп. стр. 97. ове књиге.

¹⁹² Испореди Ilie Bărbulescu: „Vechile relații ale Principatelor Române cu Croația.“ стр. 10.

¹⁹³ Испореди Cogălniceanu: „Letopisețele“ I, 140, 136.

¹⁹⁴ Испор. N. Iorga, „Studii și documente“ VII, стр. X.

¹⁹⁵ *Споменик*: XI, стр. 91, Miklosich Mon. Serb. 557.

у Србији, као дар Александра и Роксанде, за српскога Светог Саву, којег они називају „*наш отац*“.¹⁹⁶

У години 1558. за време владавине Александра Јањушиана, вели се у једном рукопису, да су млађише из Лавова слали у Молдавију, ради изучавања „грчког и *српског* црквеног појања“.¹⁹⁷

Из повеље пак Антиха војводе видели смо да у манастирима Молдавије беху многи *Срби* „веома мудри и добри управитељи свете цркве.“ као што се то у тој повељи вели.

У у самоме Ердељу (Трансилванији), чија је црква била независна од цркве влашке, опет највише на *Србе* и на цркву уређену у *српскоме дугу*, на коју су они одавна и утицали. Видесмо напред (стр. 87.) како се велики број Срба настану у Банату и Трансилванији, почев још од свршетка XIV па до почетка XV века.

У *Србин* Никодим, игуман манастира Тисмане, прешао је у Влашку, оснива у Трансилванији, у XV веку, манастир Ирцелон.

У Влашке пак Румуне из Трансилваније и Маргарита мисли се да су, око 1479 године, били поданици српскоме београдском митрополиту (Винса: Дискурсии, стр. 303).

У Православне румунске владике у Ердељу (год. 1472-1585) бивале су рукополагане у Пеџи, дакле у српској земљи. Исто је тако био тамо рукоположен и владика Јефтимије, а извесно и друге владике после њега, као владика Данило и Генације I.¹⁹⁸

Црквена историја Словена из Брашова, вели нам да је, у години 1572, „и Миха син поца Добре, вратио с науке из *српске* земље“ и да је затим постао попов у Брашову.¹⁹⁹

У Када је Михаил Витез освојио Ердељ, поставио је за тамошњег владика Вадулског, *Србина* Јована Цр-

¹⁹⁶ Љ. Стојановић, *Сџари српски списци и пишаници* I, 208.

¹⁹⁷ Непореди Ние Barbulescu: „Cercetari istorico-filologice“, стр. 80.

¹⁹⁸ Dr. Aug. Bunca, „Discursuri“, стр. 315.

¹⁹⁹ Stinghe, „Istoria Bisericii Scheilor“, стр. 3.

паја. „Joanes Chyernay, Episcopi *Rhasciani* certarum Ecclesiarum Valachalium“, вели се у дотичној граматичкој.²⁰⁰
 Године 1605, после пада Михаила Биткоша, Стеван Боткај поставља за владiku у Липови *Србина* Саву, као старешину како над српским тако и над румунским црквама.²⁰¹

Опекима од ових поменутих румунских црквених великодостојника, као што су Никодим, Макем, Макарије итд. зна се да су *српскога* порекла. За оне друге пак, за које нам наши извори дају само назив *Србин* (*Sârb*) или *српски* (*sârbesc*), није могућно порећи им њихово српско порекло. Није могућно прво е тога, што смо у претходном па и у овом одељку доказали, да они нису били Бугари, него Срби, као и сав онај велики остали свет мирски и немирски, који је код нас имао великог утицаја: друго е тога, што је име „Бугарин“ било добро познато код нас у свима временима, те према томе, — а нарочито у тадашњем, у пуном јеку словенскога доба, — није било могућно да се није знала разлика између Бугарина и Србина, и да су погрешно именом Србин обележавали Бугарина, тј. човека бугарске народности.

β) Језик назван у Кнежевинама српски језик

Оно пак, што нам још и у јачој мери потврђује српску особину односно словенског утицаја па цркву нашу, у времену словенизма, то је особена *врста језика* романо-словенског, којим су се служили за писање докумената, и *назив* који су томе језику давали како странци тако и наши урођеници.

Занета словенски језик код нас наши извори из тадашњег доба називају или *словенским* или *српским*, а само у веома ретким случајима називају га „бугарским“ језиком у Брашову, Ржнову и Чергеду у Трансилванији.

²⁰⁰ Dr. Aug. Bunea, „Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria,“ Blaj, 1904, стр. 31, 299.

²⁰¹ Dr. Aug. Bunea, „Discursuri“, стр. 339.

у Србији, као дар Александра и Роксанде, за српскога Светог Саву, којег они називају „*наш отац*“.¹⁹⁶

У години 1558. за време владавине Александра Лапушеана, вели се у једном рукопису, да су младиће из Лавова слали у Молдавију, ради изучавања „грчког и *српског* црквеног појања“.¹⁹⁷

Из повеље пак Апистоха војводе видели смо да у манастирима Молдавије беху многи *Срби* „веома мудри и добри управитељи свете цркве,“ као што се то у тој повељи вели.

У у самоме Ердељу (Трансилванији), чија је црква била независна од цркве влашке, опет наглазимо на *Србе* и на цркву уређену у *српскоме духу*, на коју су они одавна и утицали. Видесмо напред (стр. 87.) како се велики број Срба настанио у Банату и Трансилванији, почев још од свршетка XIV па до почетка XV века.

У *Србин* Никодим, игуман манастира Тисмане, пре него што је прешао у Влашку, оснива у Трансилванији, у XIV веку, манастир Прислон.

У За неке пак Румуне из Трансилваније и Мармароша мисли се да су, око 1479 године, били подчињени српскоме београдском митрополиту (Bunea: Discursuri, стр. 303).

У Православне румунске владике у Ердељу (год. 1572-1585) бивале су рукополагане у Пећи, дакле у српској земљи. Исто је тако био тамо рукоположен и владика Јефтимије, а извесно и друге владике после њега, као владика Данило и Генадије I.¹⁹⁸

Црквена историја Словена из Брашова, вели нам: да се, у години 1572, „и Миха син попа Добре, вратио с науке из *српске* земље“ и да је затим постао поп у Брашову.¹⁹⁹

У Када је Михаил Витез освојио Ердељ, поставио је за тамошњег владика Вадулског, *Србина* Јована Цр-

¹⁹⁶ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и наћици* I, 208.

¹⁹⁷ Испоредил Ilie Barbulescu: „Cercetări istorico-filologice,“ стр. 80.

¹⁹⁸ Dr. Aug. Bunea, „Discursuri“, стр. 315.

¹⁹⁹ Stinghe, „Istoria Bisericei Șcheilor“, стр. 3.

наја. „Ioanes Chyernay, Episcopi *Rhasciani* certarum Ecclesiarum Valachalium“, вели се у дотичној граматич.²⁰⁰

Године 1605, после пада Михаила ^{Улађа} Витеза, Стеван Бочкај поставља за владнику у Липови *Србина* Саву, као старешину како над српским тако и над румунским црквама.²⁰¹

О некима од ових поменутих румунских црквених великодостојника, као што су Никодим, Макарем, Макарије итд. зна се да су *српскога* порекла. За оне друге пак, за које нам наши извори дају само назив *Србин* (*Sârb*) или *српски* (*sârbesc*), није могућно порећи им њихово српско порекло. Није могућно прво с тога, што смо у претходном па и у овом одељку доказали, да они нису били Бугари, него Срби, као и сав онај саван остали свет мирски и немирски, који је код нас имао великог утицаја; друго с тога, што је име „Бугарин“ било добро познато код нас у свима временима, те према томе, — а нарочито у тадашњем, у пуном јеку словенскога доба, — није било могућно да се није знала разлика између Бугарина и Србина, и да су погрешно именом Србин обележавали Бугарина, тј. човека бугарске народности.

β) Језик назван у Кнежевинама српски језик

Оно пак, што нам још и у јачој мери потврђује српску особину односно словенског утицаја на цркву нашу, у времену словенизма, то је особена *врста језика* романо-словенског, којим су се служили за писање докумената, и *назив* који су томе језику давали како странци тако и наши урођеници.

Занета словенски језик код нас наши извори из тадашњег доба називају или *словенским* или *српским*, а само у веома ретким случајима називају га „бугарским“ језиком у Брашову, Ржнову и Чергеду у Трансилванији.

²⁰⁰ Dr. Aug. Bunea, „Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria,“ Блаз 1904, стр. 31, 299.

²⁰¹ Dr. Aug. Bunea, „Discursuri“, стр. 339.

Један неправославни свештеник именом Адалберт, у години 1546, пише из Биетрице (Ердељ) на латинском језику и вели: „овде има пека особита врета нашега свештеничког сталежа, особита не само по обичајима, него и по језику и по вери, и које ми овде називамо Румунима (Walachos).... Они читају Јеванђеље и Посланице апостола Павла, не на њихову језику којим говоре, него на некоме другом страном језику, који овде називамо *српски језик* (Die Raczische Sprach),... Катихизис преведен је на румунски језик, али с неким особитим *словима*, која овде зову *српска слова* (characteribus, ut vocant Rascianis)“.²⁰²

Француски научник именом Јаков Бонгарено, који је у години 1585 пропутовао кроз Влашку за Цариград, вели: да су му у Букурешту издали пасош на *српском језику*, како би могао прећи преко Дунава, и да се „Власи у својим јавним грађанским и црквеним документима служе *српским* словима и *српским* језиком“.²⁰³

По свој прилици имајући у виду исту ствар, тј. да се код нас чита српски, католички владика из Нина препоручује једном мислионару којег шаље у Влашку ради пропаганде, да се грађанима представља с неким владичиним шемима, која су писана на *босанском језику* (in lingua Bosna), а тај босански језик није ништа друго него српски језик.²⁰⁴

У времену пак између године 1650 до 1660, вели нам Павле од Алена, који је био дошао у Молдавију и у Влашку, да је све до Матије Басарабе, који је грчке књиге штампао на румунском језику, „народ (румунски) читао, молитве само на *српском језику*“.²⁰⁵

²⁰² I. Bianu și N. Hodos, *Bibliografia româna, veche* I, 22. Исто тако и у Великом Халмашу, неки свештеник Симон, у г 1450, за време владавине Јована Корвина, пише једно словенско тетрајеванђеље по бугарском правошћу с оба јуса: Љ. Стојановић, *Катихолог рукописа*, стр. 11. Писар. и докум. без јусова, по српској редакцији, којима Корвин даје повластице манастирима Тиемани и Војници, као и повељу краља Жигмунда упућену истим манастирима.

²⁰³ *Archiv für slavische Phil.* XIX, 602.

²⁰⁴ Ilio Barbulescu, „Fonetica alfabeticului cirilic“, стр. 59.

²⁰⁵ *Archiva Istorică* I, 2, стр. 67.

Видимо да су и сами наши домородци давали српскоме језику исти назив, тј. *српски*.

Наравно да су и код нас (као и у иностранству), црквено-словенском језику давали назив: „словенски језик,“ по обичају језик којим су се служили, којим су писали, а нарочито документа, звали су општим именом српски језик; назив, који је по који пут давао и оном језику којим су биле писане црквене књиге, а то извесно *с тога што се изговарао као српски језик*.

У години 1588 вели нам Александар Лапушнеану, да су у оно доба долазили у Молдавију младићи из Галиције да се науче: „појању грчком и *српском*“.²⁰⁶

Ђакон Корези, који нам често пута вели: „да пише књиге из *српског* на румунски језик,“ потврђује нам још једном, да је црквени језик код нас био сматран као српски језик, јер вели: „каква је корист отуда када пош служи службу на језику страном Румунима, тј. на језику *српском*, који Румуни не разумеју“.²⁰⁷

Миросл Костин, у своме сневу, вели јам. да иза-станици кнеза Александра Доброг „беху — у граду Охриду — по обичају рукоположени на *српском језику*, који се употребљава и у цркви и у јавним исправама (службеним документима)“: ма да он сам замишља „Охрид као бугарску варош“.²⁰⁸ Миросл је дакле знао за израз „бугарски“ и служио се њиме.

Митрополит Џоситеј исто тако назива словенски језик којим су се служили у земљи: то нам вели у Псалтиру словенско-румунском од године 1680. У делу пак „Живот Светих“ од године 1682 вели: „морали смо да с грчког и са *српског* преведемо на румунски, како бисмо сви могли разумети“.²⁰⁹

²⁰⁶ Ilie Barbulescu, „Cercetari istorico-filologice,“ стр. 80.

²⁰⁷ Испореди моје: *Fonetica alfabet. cirilic*, стр. 57.

²⁰⁸ „Archiva Istor.“ I, 1, 168. Испор. како је у год. 1503 Висарлион, ученик митрополита Теоктиста, за време владавине Александра Доброг, писао у манастиру Зографу „из српског извода“ „једно тумачење о књизи Јов.“ (А. Яцмирский, *Слв. рукописи немецкаго манастиря въ Румини*, стр. 21), и да је тај митрополит Теоктист био рукоположен од стране Николы патријарха из *српске* земље, (Ilie Barbulescu, „Vechile relatii cu Croatia“).

²⁰⁹ Види ово и у *Bibliogr. român. vechi* III, стр. 226, 230, 224. Испореди: Acsente Crisarul, који у почетку XVIII века преводи „са *српског* на румунски“ (Iorga: „Studii și Doc.“ VI, par. 2, стр. 57). Исто тако још један у Т. Жају (Al. Stefulescu, *Incercare as. ist. T-Jul.* стр. 61).

У Трансильванији опет у години 1675 митрополит Сава II Бранковић, на сабору који је сазвао у Столици Београд, решава: „да се свештеници који знају румунски, а не знају *српски*..... не поше“.²¹⁰

Тако дакле и странци (Болгарско, архиепископ пински, Адалберт Вурмлох, Павле од Алепа), исто као и наши домородци, називају *српски* језик, којим су се код нас служили не само у цркви, него и у пасошима, јавним исправама, писмима итд. То доказује дакле сасвим природно, да то није био бугарски, него *српски* језик, у чијем се облику, почев од XIII или XIV века, јављао словенизам међу Румунима. То потврђује дакле да је било истинито казивање Мирона Костина: „велики број *Срба* поче да долази у Влашку истовремено с одступањем Раду-Негра, који догађај он замишља у XIII веку“.²¹¹

Тако су дакле словенски језик код нас у многим изворима називали: „словенским“ (slavonească); у *врло многим* називали су га: „српским“; а само у *понеким* изворима називали су га: „бугарским.“

Раније смо већ казали да назив: „словенски“ никако не обележава „бугарску“ особину поменутог језика, него да се под тим називом подразумева онај језик, којим су писали Кирило и Методије. Тај пак језик замишљао се као бугарски *само онда када се изговарао* на бугарски начин; исто тако тај се словенски језик замишљао да је „српски“, *онда* када се изговарао на српски начин, или руски, *онда када се изговарао* на руски начин, тј. по изговору руског језика.

У случајима пак у пределима Брашова словенски је језик био „бугарски“ с тога, што су га тамошњи Шкеји изговарали на бугарски начин.

У већини случајева а нарочито у *Кнежевинама Румунским* словенски је језик био сматран као прави „српски“ језик, пошто се овде *изговарао по начину српскога језика*. То исто важи и за црквени језик, када га називају српским.

²¹⁰ Испореди моје: „Cercetari istorice filologice,“ стр. 97.

²¹¹ *Archiva Istorica* I, 1, стр. 168.

Српском изговарању тога језика као и називу његовом: „српски“ наши су се људи учили како од оних многобројних Срба који долажаху к нама, као и из саме црквене књижевности, која се развијала у *Охриду* и *Пећи*, од чијих је патријараха и зависила наша румунска црква. Занста, неки свештеник Димитрије из *Крашова* коме је, у XV веку, митрополит охридски Доротеј, издао био налог, да напише један Номоканон за цркве охридске епархије, вели: да је то написао на *српском језику*,²¹² ма да језик на коме је то био написао није био други него „словенски“ језик Тирила и Методија, само измешан, на понеким местима, фонетичким особинама српскога језика. Исто тако свештеник Гаврило из *Крашова*, који је у год. 1567 написао један словенски Служабник за тамошње цркве, вели: да је то превео из грчких књига на *српски језик*,²¹³ ма да је тај језик на коме је он то написао био онај, звани: „словенски“ језик, само измешан с особинама српскога језика.

Да је пак заиста језик, којим се тада па и доцније писало не само у *Кратову* и *Охриду*, него у опште и у другим крајевима Македоније, имао управо српску а не бугарску особину, доказ су нам не само онај Номоканон и онај Служабник, него и они остали силни словенски текстови, који су нам се из Македоније очували од XIV до XVII века, и који скоро сви скупа носе на себи обележје особина српскога језика.²¹⁴ Шта више, у вези с нама, то нам потврђује још и писмо онога митрополита охридског Доротеја, упућено Стевану Великом владаоцу Молдавије, које је написано неоспорно у српскоме облику словенскога језика.²¹⁵

То пак називање „српски“, онога словенског језика којим се писало у Македонији, долази не отуда што је тобоже тај језик *унесен* тамо као књижевни

²¹² *Starine* XII, 255.

²¹³ П. А. Сырку: *Очерки*, стр. ССII.

²¹⁴ Као што то доказују и Сырку у: *Очерки* и V. Oblak у *Archiv für slav. Philologie* XVII, 456, и други.

²¹⁵ Види: *Starine* XII, 253.

језик из саме Србије, него поглавито отуда, што је словенски живаљ у Македонији *сматрао како себе тако и језик којим је говорио као српски* а не као бугарски језик; исто тако као што је тада Македонија била сматрана као права *српска*, а не као бугарска земља.

Доказ су нам о томе и сами тадашњи извори. Тако, заиста, и видимо у јединоме патпису из год. 1229-30, где бугарски цар Асен назива Македонију између Једрена и Драча у Албанији: *српском земљом*. У години 1318 архиепископ српски Никодим назива *Српском земљом* и *Србима* свештенике и калуђере из предела Македоније, где се налази: Скопље, Кончул, Хтетово, Гостивар, Нагорич. Српски цар Стеван Душан који је освојио целу Македонију, не говори у своме Законику о другом каквом словенском народу који би живео у његовој царевини па према томе и у Македонији, него говори једино о *Србима* а нигде не говори о Бугарима. Исто тако само о *Србима* говори да су живели у околини манастира поред реке Пчиње (између Кратова и Куманова). У години 1370 српски краљ Вукашин из Македоније, отац Краљевића Марка, назива себе: *Господарем српских земаља*. Сам Цариградски Синод називао је војводу Угљешу из Македоније *Господарем Србије*. Један бугарски летописац у почетку XV века назива: *Господарима Срба* Уроша, Угљешу и Вукашина; шта више, вели да су ова два последња, који су владали у Македонији, *скупили њихову српску војску*. Па и други извори из XV века, као напр. Византинца Димитрије Кантакузен назива: *Србима* онај словенски живаљ под Угљешом и Вукашином. Други пак извори македонски и српски из XVI и XVII века називају *српском земљом* Македонију а народ у Кратову, Скопљу, *Охриду*, Костуру, Призрену, Кичеву, Пећи итд. називају: *српски*.²¹⁶ Кад се ови подаци ставе уз оно казивање ђакона Димитрија, који вели: да за цркву и за патријарха *Ох-*

²¹⁶ Види све ово и богате податке које је прикупио професор Београдског Универзитета Васил Ђурић у своме знаменитом делу под насловом: *О српском имену у Сјетриј Србији и Македонији*. Београд 1904.

ридског пише на *српском језику*; кад се узме у обзир и тврђење, бар почев од онога писма поменутог патријарха Охридског, који вели: да се у Македонији пише само српским језиком, — онда нам све то доказује, да је заиста, између XIV и XVII века, Македонија била сматрана као *српска земља*, и да је тамошњи словенски живаљ сматрао себе као *Србе*, који говоре и пишу *српским језиком*.

Тако дакле, пошто су у оно доба Румунске Кнежевине као и Трансилванија стајале у тесним црквеним и књижевним везама с патријаршијама Охридском и Пећком, по себи се разуме да се и код нас, место старог бугарског *изговарања* морао унети *српско изговарање* и да се наравно и код нас, *исти као у Охриду* и Пећи, сматрао као српски а не као бугарски наш словенски књижевни језик. Све нам то дакле доказује, да једино ми сами данас грешимо кад друкчије мислимо. Наши пак књижевници Корези, Урекија, Костин и сви остали, који језик у нашим *црквеним* словенским књигама из XVI и XVII века називају *српским*, пису на погрешном путу кад га називају српским језиком, као што је занета као такав и био сматран (према народном схватању Словена од којих смо га и узели, а не према нашој данашњој филологији) у Охриду, Пећи, Кратову и у опште не само у правој Србији него и у целој Македонији.

Сем тога све нам ово потврђује још и то, да наши стари писци нису грешили из незнања, када су: *српским* називали језик којим су биле писане наше словенске *црквене* књиге, које су или преписивали или их преводили на румунски; него нису грешили ни онда, када су *српским* (као напр. Француз Бонгарено) називали језик, на ком су издавани *писоши* или којим су писана *писма* (као на пример оно кнегиње Јелене, жене Петра Рареша, упућено султану). Говорили су дакле оно што је у ствари и било и сматрали су тај језик онако, као што су га тада сви сматрали, јер је на српскоме (али књижевном) језику било писано и оно писмо Стевана Великог (XV века), упућено па-

тријарху Доротеју у Охриду.²¹⁷ Исто је тако на српском језику (књижевном) било писано и писмо кнезу дубровачком од стране Александра, владара Молдавије (XVI век);²¹⁸ српским језиком (књижевним) било је писано и писмо католичког архиепископа Бандуловића из Бакау, што је он упутио својој тамошњој цастви, као и оно писмо католичких трговаца из Крајове и оних из Оланеша (Олапешти?) из Влашке; исто као што је било писано на српском језику и писмо католика из Спбиња (Трансилванија) — све из XVII века.²¹⁹

Ну не само језик црквених књига, путних исправа и писама, називају наши старински извори српским језиком, пошто је исто тако био сматран и у самој Охриду, него су и сам онај језик, на ком су издавана документа из писарница (канцеларија) наших владара, сматрали као *српски*, пошто су га тако исто сматрали и сами они Словени, који су нам тај језик и довели или од којих смо га ми узели, *и који су, по свој прилици, морали бити махом из Македоније.*

Језик докумената румунско-словенских био је македонски а не прави бугарски језик

Ако проучавамо језик докумената румунско-словенских, видимо *да је исти највећим делом* морао бити само онај језик, којим је народ *говорио* тада као и сада, *не у пределима неоспорно бугарским* на истоку реке Нискра, *него у оним на западу исте, тј. у северној и средњој Македонији.*

Ево једнога новог факта који до данас нису још проучавали: изгледа, шта више, да о њему нису ни сумњали, ну чије би констатовање било од веома велике важности ради познавања наше старе историје и наших односа које смо имали с Балканским Словенима. Сви филолози, обманути можда *погрешним* веровањем, да словенски језик наших докумената садржи можда

²¹⁷ *Starine* XII, 254.

²¹⁸ *Споменик* XI, 91.

²¹⁹ Fermentžin, *Acta Bulgariae*, стр. 180, 149, 313, 316.

у целини својој двогласник *ea* или бар у општим потезима мислили су да нам је тај језик, у ономе облику који нам показују рукописи (документи) из XIV—XVII века, дошао из Бугарске. Тако нам то вели нпр. Милетић²²⁰ и као што је он казао, ето тако смо то и ми сви до сада говорили. Бечки пак филолог В. Облак отворено тврди, да румунско-словенски језик није никакав македонски дијалекат (*wohl kein macedonischer Dialekt*).²²¹

Није овде место да се расправља ово и сувише специјално филолошко питање; с тога ћу се ограничити да само наведем разлоге, на које се ослањам да тврдим, управо обратном оном што се до данас тврдило, тј. да тврдим: *да је језик докумената румунско-словенских онај из Македоније*

Ево тих разлога:

а) У језику неоспорно бугарском, ван Македоније, налази се тачно одређен и систематски свуда распрострањен позадни члан, исто као и у румунском језику. У словенском пак језику у Македонији тај се члан налази данас много ређе и не употребљава се систематски; у старим пак рукописима из тих предела тај се члан налази још и много ређе. (Упореди стр. 27.).

У рукописима (документима) румунско-словенским из XIV па све до у саму XVII век тај се позадни члан налази веома ретко, тако рећи у изузетним случајима, од прилике исто као и у словенском језику из Македоније.

Та реткост, управо рећи тај изузетак позадног члана и његово неупотребљавање на систематски и општи начин, као што је то случај у правом бугарском језику, доказује нам, да је у томе погледу језик наших словенских докумената онај из Македоније а не онај из саме Бугарске.

Ово нам још потврђује и други један факт, наиме, у правој Бугарској и у пределима где влада неоспорно прави бугарски језик, налази се као позадни члан само *ш*; а у Македонији пак налазе се

²²⁰ Нови влахо-българ. грамoтн. стр. 4, 10.

²²¹ Archiv für slav. Phil. XVII, 456.

поред тога још и чланови *в* и *н*. У рукописима пак румунско-словенским када се налази члан, налази се у истој мери и члан *ш*, али се налази и *в*, *н*.²²²

б) У правом бугарском језику дакле, ван средње и северне Македоније, налазе се двогласници *ea* и *ja* (који у извесним местима прелазе обично у *e*).

Ну садашњи словенски језик у северној и средњој Македонији, узев у опште, нема те двогласнике, него уместо тога има *e*

Језик докумената румунско-словенских у његовим општим потезима нема, као што се то погрешно замисља, двогласнике *ca* и *ja*, него има скоро свуда *e*.²²³ То нам показује да тај њихов језик и у томе погледу није онај из неоспорно чисто бугарских предела, него онај из Македоније.

в) У правом бугарском језику дакле, ван средње и северне Македоније, налази се глас *ъ* (ређе *a* и *o*) на местима у којима се у старом језику Тирилта и Методија налази глас *ѡ*.

Ну у садашњем словенском језику у Македонији, као и у ономе у старим текстовима, налази се веома ретко глас *ъ* (*a*, *o*) ну уместо тога налази се по правилу *y*. (Испореди 29. страну ове књиге).

Језик докумената румунско-словенских има, као и у Македонији, обично глас *y* а веома ретко, тако рећи изузетно, *ъ* (*a*, *o*).

Тако дакле и у томе погледу словенски језик наших докумената није онај из предела неоспорно чисто бугарских, него је из Македоније.

г) У правом бугарском језику, дакле ван средње и северне Македоније, налазе се сугласници *шш* и *жд*, али никако место ових гласови: *ћ*, *ђ* или *ч*, *џ*.

²²² Милетић, *Нови в. л. а. о. б. љ. г. а. р. г. р. а. м. о. њ. и.*, стр. 132. Leskien, *Archiv für slav. Phil.* III, 522. Jagić, *Archiv für slav. Phil.* VII, 321-4. Лавров, *Обзоръ*, 189, 185.

²²³ Само тек у два или три рукописа румунско-словенска налази се двогласник *ea* или *ja*, што показује порекло њихових писаца или боље рећи њихове словенске књижевности: било то из јужне Македоније или из предела неоспорно бугарских с истока реке Пекра. Види те рукописе *ea*, *ja* у делу Ilie Barbulescu, „Fonetica alfabetului cirilic în textele române din veacul XVI și XVII,“ стр. 129. Иначе, у свима осталим рукописима меша се *ъ* са *e* што доказује да се *ъ* не изговара више *ea* или *ja* него се изговара *e*.

Ну језик наших докумената на многим местима има сугласнике *шш, жд*, а има у исто време и веома много и гласове: *ћ, ђ* или *ч, ц* (представљене као и код Срба гласовима *к, г*). Данашњи пак словенски језик у Македонији, *исто као и код нас*, има и *шш, жд*, али веома много и *ћ, ђ*. (Испореди стр. 29. ове књиге).

У томе погледу дакле језик је наших докумената из Македоније, а *не* из предела неоспорно чисто бугарских.

д) У правом бугарском језику, дакле ван Македоније, не налази се неодређени начин, него облик садашњег времена, који замењује неодређени начин. Језик пак наших докумената има веома ретко, у изузетним случајима, облик садашњег времена уместо неодређеног начина, а као правило има управо неодређени начин. Данашњи пак словенски језик у Македонији, *исто као и код нас*, ретко има облик садашњег времена, него по правилу има неодређени начин. Тако, дакле, у овоме погледу, језик наших докумената је језик из Македоније, а не из праве Бугарске.

ђ) У чисто бугарском језику, дакле ван Македоније, нема данас епентетичног *л*, а у језику наших докумената, поред тога што нема то *л*, *много га пута и има*. Садашњи пак словенски језик у Македонији, *исто као код нас*, поред облика *без тога л*, често *пута има* и то *л*. Тако дакле у томе погледу језик наших докумената то је онај језик из Македоније, а не онај из предела чисто бугарских.

е) Исто се тако не налази у чисто бугарском пределу, а налази се у рукописима румунско-словенским, исто као и у Македонији, заменица *га*, глаголски наставци *м* и *мо* и други облици које смо навели као чисто македонске (на страни 30-31).

Могли бисмо навести још и других доказа из којих би се могло видети, да је језик, којим су писани наши рукописи, онај живи језик из Македоније а не онај из праве Бугарске; него да пређемо сада преко тога, претпостављајући да оно што смо већ досада изнели довољно потврђује нашу нову тезу.

Све те особине, а нарочито оне с *позадним чланом* и с двогласницима *ea* и *ja*, потврђују нам, да суштина језика наших румунско-словенских рукописа није била, као што се мислило, из саме Бугарске, него је била из Македоније. Да је у осталом тај језик унесен к нама из Македоније доказ су нам још и други лингвистички и антропогеографски факти, што су их, последњих година, због других неких питања, изнела ова два професора из Београда: А. Велић и Ј. Цвијић.

Велић, наиме, проучавајући словенски језик на југу и на истоку Србије почев од Мораве, Тимока, па до реке Искра, одакле почиње језик чисто бугарски, дошао је до закључка, да је тај језик један старији облик српскога језика; да је исти ту унесен, од прилике у току XI или почетком XII века, од емиграција *Срба*, из предела око Кратова, Куманова и Призрена из Македоније. До тога пак закључка довео га је факат, што се исте те особине старог српског језика налазе и у дијалектима почев од Мораве и Тимока па до реке Искра, исто као и у горепомнутим пределима и у опште у пределима северне Македоније.²²⁴

Цвијић пак, проучавајући географски положај и етнографску прошлост народа у тим пределима Мораве и Тимока, потврђује ову ствар. Он, наиме, вели, да се велика емиграција Балканских Словена креће из Македоније ка северу. Један се део, вели, упућује у Босну и у пределе Хрватске, а други део у Србију и Бугарску. Цвијић удара нарочито гласом на то да су, у погледу емиграционе силе, Србија и Бугарска биле државе *пасивне*, тј. оне су само примале емиграцију из Македоније и других предела, а одашиљале су само веома гезнати део својега живља; док је међутим Македонија била увек *активна* у погледу одашиљања свога живља у друге пределе.²²⁵

Ова тврђења Цвијићева, допуњена Белићевим филолошким, као и нашим горенаведеним, показују нам,

²²⁴ А. Велић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, у *Српском Књижев. Гласнику* од 17 септ. 1903, стр. 134, и од 16 нов. 1903.

²²⁵ Ј. Цвијић: *Антропогеографски проблеми Балканскога Полуострва*, у *Српском етнографском Зборнику*, књига I, Београд 1902, стр. CLXV, CLXX, CLXXXII, CCIX-X.

да се емиграциона струја Македонских Словена, који су се, полазећи одакле, настањивали око Мораве и Тимока идући ка реци Искру, тј. у правцу наше Олтеније, није иду заустављала, него је ишла и даље преко Дунава: у Банат и преко Олтеније у Влашку, ширећи се згитим даље ка истоку све до и у саму Молдавију.

У осталом према старинским изворима примећује се не само једна тесна географска веза, него и, како изгледа, једна особита привлачна снага између наших кнежевина и Македоније. Заиста, тамо, и у *шакозваној* Старој Србији, била је чисто српска Пећска Патријаршија, где су се, као што смо видели, рукополагали и учили наши свештеници, владике и митрополити, не само из Влашке, него и из Молдавије, па шта више и из Трансилваније. Тамо је био Охрид под који су такође потпадале наше цркве и где се писало на српском језику. Вукашин, који је узео себи за жену ћерку Александра Басарабе, био је краљ српски у Македонији а и син његов, Краљевић Марко, владао је тамо. Опет из Македоније а напиме из Прилепа, био је и игуман Никодим из Тисмане, који је дошао к нама преко Северина што лежи према српском Кладову. Из Кратова, дакле опет из Македоније, био је и прота Јован који се, за време Михне војводе, код нас настанно и у Крајови писао словенске црквене књиге. Из манастира Високих Дечана у Македонији, (овај манастир пије у Македонији него у северозападном делу Старе Србије — Преводилац), био је и Србин Мојсеј, који је у Трговишту, год. 1545, штампано један словенски Молитвеник. Радун из Маничешти, који је у год. 1574 писао румунски манускрипт, што се налази у Британском Музеуму, када је побегао из Рџши-де-Веде преко Дунава, вели: да је отишао даље у „земљу Македонију“.²²⁶ Неки од оних, који су штампали књиге за време Матије Басарабе, били су такође из Македоније; тако нпр. „Мелетије Македонац“ и „Стеван из Охрида“.²²⁷

²²⁶ Hasdeu, „Col lui Traian“, 1—5.

²²⁷ Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliogr. rom.* II, 104.

Пошто су, дакле, нарочито посредством цркве, Румунске Кнежевине стајале у тесној вези с Македонијом; пошто је овде настањени народ сам себе називао *Србима* а свој живи језик па и онај књижевни називао *српским*; пошто је потицала велика *емиграциона струја из Македоније* и упућивала се ка Морави и Тимоку; и пошто, најзад, језик наших докумената има особину словенског језика из Македоније а *не* из саме Бугарске, очевидно је онда, да код нас наши стари извори нису учинили никакву пометњу, када су српским језиком називали онај тадашњи наш словенски језик, него су га називали исто онако, како га је називао и сâм словенски народ у *Македонији*, који се, услед велике тамошње емиграционе струје, распрострфо и даље преко Олтеније.

Сви нам ови разлози потврђују у исто време још и то: да су и они свештеници, о којима смо у овоме одељку говорили, али нисмо тачно показали њихово порекло, такође називали себе Србима, као што то у осталом и наши извори тврде. ✓

Реакција службена и народна противу свештенства и противу језика названог српски

Та непријатељска струја у румунским земљама, наперена противу једног тако великог броја Срба, који су, место урођеника, заузимају положаје митрополита, католџера, игумана, протопопа и свештеника: а с друге стране старање ових, да њиховоме словенском језику прибаве надмоћност над румунским језиком, који су сви у земљи разумевали, морала је изазвати покрет урођеника противу словенизма у опште, а противу србизма понаособ. С једне стране, дакле, потискивање домородаца, у свима скоро јавним црквеним земаљским пословима, од стране Срба странаца, а с друге стране подстицање католичке пропаганде, морало је изазвати и у овоме погледу *једно анти-српско друштвено мишљење* неку врсту реакције становника домородаца.

То се у почетку и десило и тако је и отпочела румунска анти-словенска струја, којој се, по свој при-

лици, доцније морао придружити и један део Румуна словенофила, те се тако постепено та струја и повећала.

Тадашњи извори не дају нам тачне податке о тој реакцији домородаца противу српскога свештеничког сталезја и противу језика који су они подржавали насупрот румунскоме. Ну ипак се то може приметити из неких података које данас имамо и из којих се види *реакција самих службених кругова противу србизма, црквеног и књижевног*

Зна се да је Михна Зли, који је много пагњиао католицизму, имао у земљи једну непрцијатељску странку бесарапских Првуловића из Олтеније. Та је странка, по свој прилици, морала бити она коју смо раније поменули као анти-словенску или романофилску и католикофилску.²²⁸

С друге пак стране — као што смо у овој дисертацији мало час видели — Првуловићи не само да су ступали у брак са Српкињама, него су на високе земаљске црквене положаје постављали и подржавали опет Србе, или оне који су имали српске осећаје и словенске у опште, као што беше митрополит, пореклом из Далмације, Нифон и Србин митрополит Максим; осим других свештеника нижих чинова, које су, савним природно, доводили у земљу и давали им црквене положаје, било да су то чинили поменути митрополити или сами Првуловићи и владалац Негоје Басараба, који је такође био ожењен Српкињом.

У борби, дакле, између Првуловића и Михне војводе, мислим да нам се доста јасно испољава анти-словенска реакција Михнине странке. Као доказ томе нека послужи још и то, што доцније Негоје војвода у својим саветима, упућеним његову сину Теодосију, поучава овога: „да буде правичан наспрам сваког, да подједнако љуби све и сироте и оне који к њему долазе, као и *странце*“.²²⁹ Од прилике опет у то доба биограф митрополита Далматинца Нифона, вели: да Михна војвода и његова странка не само убија велики број Првуловића, него „и *мнастире* њихове, што

²²⁹ У мојим: „*Studii*“, стр. 132.

²²⁸ *Arch. Istorica* I, 2, стр. 126.

су они подигли на реци Бистрици, руше им из темеља: свештеницима пак по њиховим селима свима су одсекли носове на поругу цркве и договараху се још да спале све *игумане* по свима манастирима“. ²³⁰ Не треба при томе изгубити из вида, да су тај манастир подигли сами Првуловићи с игумнима и ерпским свештеницима. Исто тако не треба заборавити да је Михлу војводу убио Србин Јакшић, таст једнога од Првуловића. Није извесно, али је сасвим могућно, да је доцнији народни покрет, услед којег је у години 1631 Леон војвода протеривао из манастира грчке калуђере, ²³¹ био паперен и противу ерпских калуђера: исто је тако велико питање, да ли жалбе народа противу калуђера манастира Арцеша, као да су им ови бешчастили њихове жене, нису биле проста клевета реакционе анти-словенске струје, паперене противу Срба или противу Румуна ербофила из тога манастира. Изгледа да је тако, судећи по једном документу ²³² из године 1649 у коме Матеја Басараба укорава тамошњи народ

Сем тога опет је једна таква, више службена, реакција морала бити и она митрополита румунске земље Теодосија. Исти је штампао црквене књиге и по свој прилици водио рачуна о анти-ерпским тенденцијама румунске струје, која у то доба беше постала притично велика друштвена сила. Тај митрополит у уводу своје „Итургије“, коју је 1630 године штампао у Букурешту, вели: „да је он ту књигу превео с грчког на румунски, ради црквене потребе свештеника, који не разумеју стране књиге, а нарочито због незнања и неразумевања онога језика, који на жалост значајно ишжавање и тлачење од стране ситнијих нашега племена, које је до данас важило као снажно племе, а које је сад тако подчињено и понижено, да ни науке, ни знања, ни оружја, ни обичаја нема, да би му се румунско име спомињало, него се као неки

²³⁰ *Arch. Istorica* I, 141.

²³¹ Види: и fac-similui documentului în: „Buletinul Fundațiunei *Urechia*,” 1901, стр. 28.

²³² *Archiva Istorica*.

слепац несрећник окреће као у неком обору окружен *странцима* и *варварима* и душманима свога рода, *штражи* и *узајмљује* од њих и књигу, и језик, и науку. Тежак и жалостан положај.“

„Странци“ и „варвари“ не беху зацело Грци, пошто још не беху почели да нас плаве својим књигама, а и најжешћи противници Грка нису ове сматрали као „варваре.“ То су дакле били Словени, а нарочито Срби, када се узме у обзир да је анти-словенска струја већ поодавно била отпочела проповедати, да Срби у ствари нису „веома мудри и добри управитељи,“ као што их је хвалила словенофилска струја.

Једну такву службену реакцију, наперену противу свемоћи Срба у цркви, видимо такође и у Трансилванији за време митрополита Саве II Бранковића. Румунска и анти-словенска струја, потпомагана наизменце и од стране калвинских кнежева Ђорђа Ракоција (1640) и Михаила Апафија (1662), и која је у ердељској цркви постала друштвена сила, зацело је нагнала Саву II Бранковића, пореклом Србина, да предузме мере ради уклањања словенског језика (који се зове српски) из цркве. С тога и видимо где тај митрополит на сабору у (ердељском) Београду, године 1675, ради оно што митрополит румунске земље Теодосије и румунска струја нису смели и сувише да испољавају, јер не беху потпомогнути од стране владалаца. Митрополит пак Сава решава: „да се они свештеници који се не служе румунским језиком *него само српским* — **не смеју рукополагати**“.²³³

У осталом, такође као једну појаву реакције противу србизма у цркви, треба сматрати и *књижевни покрет румунскога језика*, који почиње у XV и од тада постепено расте у XVI и XVII веку, потискујући све више словенски језик (односно српски језик као што га тада називаху) из цркве па и из других грађанских послова. Та реакција постепеног увођења румунскога језика место словенског, и ако се не може

²³³ Т. Cipariu, „Acte și Fragmente,“ стр. 149—150.

сматрати као службена, ипак се може сматрати као полуслужбена и то у толико, у колико митрополити и виђенији државници румунских кнежевина узимаху учешћа у штампању књига, а извесно је да је, на основи тога, митрополит Теодосије и писао противу узајмљивања књига од „странаца“ и „варвара.“

Но та службена реакција могла се, као што видесмо, тек доцније испољавати, па и онда беше још веома слаба и неодређена с ове стране Карпата, пошто је словенофилска струја, која се још — а у Молдавији и при крају XVII века — хваљаше са: „Србима веома мудрим и добрим црквеним управитељима,“ била и код нас доста јака па и у Трансилванији за време митрополита Бранковића. Пошто дакле та румунска анти-српска струја није могла да удара на Србе владалачким указима, то се она светила у свакидашњем животу *исмевањем* свештеника и словенскога језика.

Реакција румунске струје противу друштвене такмице Срба којима су у цркви у свему уступали првенство, све на основи доброга им гласа који уживаху као: „врло мудри,“ реакција те струје, велимо, да би их још јаче нападала, претеривала је не само причајући како је Бог још од рођења доделио Србима простоту, него у Олтенији налази, да је представник (тип) простоте сам *свештеник* Србин деда-Иван. Да би пак терали шегу са Србима, који су удаљили из цркве скоро све што беше румунско и што се румунски осећало, то када је свештеник читао „Оченаш“ на језику који су, као што видесмо, називали српским, тада га је наш свет, од оних који беху присталице анти-српске струје, смевао помињући при томе и лакомост свештеничку речима: „Оче нашка ташка да буна-и будашка.“

Или, кад је какав свештеник, један од оних „Срба веома мудрих и добрих управитеља,“ певао на језику званом „српски“: „јакo добра в мученицјех, стратотериче Георгије,“ онда је народ из анти-словенске струје, да би смејао тога „Србина веома мудрог“ и његов језик, којим су Срби потисли домо-

родце са свију положаја, онда је те речи тумачио наопачке: „јака Добра ку папучи галбени, стрнце-о н браце Георгије ши-о сарута ши-и да друмул са се дука“. ²³⁴

Тако дакле и наше народне анегдоте, исто као и наши стари извори, које говоре опет о Србима а не о Бугарима у цркви, и те нам дакле анегдоте још једном потврђују истину наших старих извора, а све скупа тврди нам да, између XIV—XVII века, ни у самој цркви „није преоблађивао бугаризам“ него је, као и у самоме Цариграду, у Угарској па и у самој Бугарској — преоблађивао србизам.

Но да видимо сада Србе и у

в) Економским односима с румунским кнежевинама

а) Срби тежаци

Већина оних Срба првака који, благодарени њиховој репутацији „веома мудри и добри управитељи цркве“, беху доведени и пригрљени од земаљских господара, од бољара првака и од стране цркве, морала је, на основи признате социолошке појаве, повући за собом и друге Србе од мањег значаја. Без сумње да Првуловићи и други велики бољари или владоаци, који су доводили Србе као свештенике у цркви, под утицајем ових давали су првенства и другим Србима насељеницима, као што су, опет услед утицаја ових, указивали разне потпоре не само онима који су се код нас насељавали, него и самим српским манастирима. Нагињање ка Србима а не ка Бугарима и у овом погледу јасно се види из наших старих извора. У њима се помињу изречно Срби (а не Бугари) као *насељеници тежаци* и разна села с називом „Срби,“ „Србешти“ „српски,“ а не „Бугарин,“ па ни „Шкеји.“ Ако је то где и поменуто, то је било у веома ретким случајима.

²³⁴ Episcopul Melchisedec, în „Revista p. Istorie, Archeologie și Filologie“ III, 54.

Исто нам тако стари наши извори показују, да су наши људи давали *и новчане помоћи; соли, црквене уџвари* не манастирима у самој Бугарској или бугарским, него манастирима српским у српским земљама и у Македонији. То нам још једном показује да је о „Србима“ а не о „Бугарима“ била реч у нашим старим изворима, када се вели: „Срби“, и да смо ми са *Србима* а не с Бугарима стајали у тесним везама још од самога постанка наших кнежевина.

У доба, кад нам је „веома мудри“ Србин Никодим, који је из Тисмане управљао манастирима нашим у Олтенији; у доба, када су нам Првуловићи (напојени српским духом, чији су представници тамо били не само њихове жене, него и сама њихова тазбина, као нпр. Јакшићи) пушкли, као и сам Негоје Басараба, цркве наше српским свештеницима и калуђерима; у то доба, дакле, кад су нам и страшне турске хорде, упадима својим, пустошиле села и пољане, пљачкајући и убијајући наш сеоски народ; онда су: српски кнез-Лазар и потомак његов Стеван Лазаревић, који је умро у години 1427, даривали наше манастире у Олтенији, Тисману и Водицу а у почаст Никодима, и поклонили су им десет села у Србији.²³⁵

То нам показује да треба да претпоставимо, да су ради управљања тим селима били слати од стране Никодима његови људи из Олтеније, који су или у тим селима радили или управљали радовима на њима и прикупљали приходе од истих, да их или односе или шаљу у Тисману. То је била тако рећи нека врста економске везе са самом Србијом.

Сем тога и сам Никодим управља манастирима што стоје под његовом управом, развијајући у њима не само просветни рад, читањем и писањем словенских књига, него и обделавајући имања што их је имао у земљи, као што то видимо из старих докумената.²³⁶

Пошто је земља била доста пушта а и непрестано је, у току злих времена, опустошавана, те није тада, као и сада, било довољно радне снаге, да се само

²³⁵ *Archiva Istor.* I, 1, стр. 17.

²³⁶ Al. Ștefulescu. „Mănăstirea Tismana.“

помоћу Румуна обделавају манастирска имања, то су, по свој прилици, Никодим, Првуловићи, Јакшићи и други, позивали на своја имања Србе. Они, који су код нас имали своје покровитеље било Србе или пријатеље Срба (србофиле), имали су одважности да се досељавају, нарочито после пада на Косову, када су Турци уништили независност српске државе. Долазили су к нама, можда тим пре, јер их видимо где прелазе у Трансилванију и Банат, где нису политички владали Румуни, него православни као и они.²³⁷ Од тих Срба, који су долазили или били довођени, једни су се можда настањивали код нас а други су можда одржавали везе са Србијом и српским крајевима из којих су долазили; ако ништа више а оно бар шаљући један део своје зараде коју су овде код нас имали.

Ето и то, било у једном или у другом случају, сачињавало је нашу економску везу са Србијом.

С тога видимо где се у старим нашим документима многа наша села помињу односно називају именом тих наших суседа, а не именом Бугара.

Тако у години 1444-ој помиње се село именовано *Србшор* код Тисмане.²³⁸

Опет у тој околини, у години 1495-ој било је село *Србеишти*, које је Барбу Првуловић (Првулеску), бан Крајове, даровао манастиру Тисмани.²³⁹

С ове стране реке Олте налазимо у години 1575-ој једну насеобину *Срба* у селу Облучици. Ево у румунском преводу садржине тога документа, који је писан на словенском језику и који је непознат нашој историји, но који је акт ипак занимљив, посматрајући га с правне тачке гледишта:

„Милошћу Господа Бога, Ја, Александар војвода и господин свој земљи Угро-Влахијској, син великог и предоброг Мирче војводе и господара. Господство ми издаје ову наредбу господства ми Ђорђу из Негреаске и синовима његовим колико му их Го-

²³⁷ Испоред *Archiva Istor.* стр. 103—104.

²³⁸ Чед. Мјјатовић, loc. cit. у *Лешоу. Матрице Српске*, стр. 28.

²³⁹ „*Condica Bistriței*“ I, 7, у *Archiva Statului*.

спод буде подарио: поклања им део Драгомире и њених синова. укупан, или колико се буде с њива, пољана и од свуда прикупило; с тога што је то купио Ђорђе од Драгомире и њеног сина Стајка за 1209 аспара. Јер је Драгомира имала два сина: Косту и поменутог Стајка, а Коста је украо неке новце, наиме 9000 аспара, од неких *Срба из Облучице*, који су Срби ухватили Косту и Стајка и *Косту су обесили*, а Стајку су главу поклонили, с тим да им плати тих 9000 аспара. И Стајко и његова мати Драгомира продали су сву храну: краве и овце, и коње, и све што су имали; и продали су оно поменуто имање Ђорђево, у присуству свију околних сељана и у присуству свију варошана и старих људи: јер је сам Стајко викао, а мати му Драгомира, наред трга у Бузеу: ко хоће да купи ово поменуто имање, те да се исплати глава оним Србима, и нико није хтео да купи, него је сам Ђорђе купио и исплатио главу Стајкову. С тога и господство ми даје Ђорђу, те да поменуто имање (очевина) остане својина његова и његових синова, унука и праунука, ни од кога недарнуто, према наредби господства ми. Ево и сведока које је господство ми наименовало: жупан Ивашко велики дворник и жупан Негоје велики логофет и Стан спатар и Митре вистијар, и Братул комис, и Баде столник и Гонце пехарник и Стојко вел. постељник и исправник Негоје вел. логофет. Писао Дан. месеца јула 9-ог у граду Букурешту, године 7083 (1575).

Ја, Александар војвода, милошћу Господа Бога, господар“.²⁴⁰

У год. 1585-ој господар Влашке Михна, син Александра војводе, поклања митрополиту Серафиму „повливицу села званог *Срби*“.²⁴¹

У почетку XVII века Радул војвода, господар Влашке, подиже друго село, наместо старог села званог Маротин, које је било опустошено од Ту-

²⁴⁰ Оригинал овога документа налази се у „Archiva Statului,“ episcopria Vuzai, свежањ 33, бр. 4.

²⁴¹ Вевелинъ, *Влахо-болгар. грамоты*, стр. 219,

рака за време владавине Михаила ^{Урсевића} Витеза, и позва у ту нову насеобину „*Србе* и друге странце из других земаља,“ као што се то види из дотичног акта, писаног на словенском језику.²⁴²

У години 1625-ој Александар војвода, господар Влашке, додељује манастиру Свете Тројице, у доњем дѣлу града Букурешта, једно земљиште поред манастира које му је био поклонио његов прадед Александар војвода, и вели у томе своје словенском документу: „да то поклања с тим, да сваки који буде живео на тој баштини, било то суседи, било то Грци, било то *Срби*, или Арбанаси, ма ко дакле био, не плаћа никаквих дажбина ни у сѣну, ни у меду, ни у воску, нити да даје коње ни волове: никакву дажбину у опште нити господарску (држави), нити бољарима итд.: за све време док буду живели у земљама господства ми“.²⁴³

Године 1641 Матеја Басараба поклања дворнику Хризи село *Србени*, и још к томе 9 јутара земље за винограде на брегу Србени.²⁴⁴

Ђорђе Гика, господар Влашке, поклања кључару Петрашку имање Сфентешти у округу Олт. Међу другим селима у околини Сфентешта помиње се у дотичном акту даривања и село *Срби*.²⁴⁵

Но било ма како та нам имена, у најмању руку, показују то, да је некада морало бити много *Срба* по тим селима, ако не и то, да су они сами и оснивали та села. Но све су то само остатци, за које смо досад могли дознати, а морало их је бити још много више, која се помињу у разним документима још неиспитаним, као и многа друга села која нису носила називе „*Срб*“, а која су такође била насељена Србима или су у току времена заменила своје називе „*Срб*“ другим каквим именом. (Испр. стр.137.).

Та села и та посматрања показују нам да има места претпоставци, да су се многи Срби земљорад-

²⁴² „Archiva Statului,“ mănăst. Radu-Vodă, свеска 25, бр. 10.

²⁴³ „Archiva Statului,“ mănăst. Radu-Vodă, свеска 31, бр. 4.

²⁴⁴ „Archiva Statului,“ mănăst. Radu-Vodă, свеска 10, бр. 12.

²⁴⁵ Ibid., mănăst. Brancoveanu, свеска 2, бр. 1.

ници, исто као у Банату и Трансилванији, настањивали по селима у Влашкој у XIV—XVII века. Сем тога с називом „Срб“, „Срби“ итд., а не „Булгар“, или Шкјау, осим напред наведених места у старим рукописима, налазимо још и данас на многа села, засеоке, лугове итд., у многим окрузима Влашке.

Тако нпр. назив „Шкеј“ или „Шкјау“, што значи „Бугарин“, налази се свега четири пута у округу Арцешу, двапут у округу Дџмбовици, по једанпут у окрузима Мусчелу и Прахову, као називи села, шума и манастира. Назив „Булгар“, налази се само по једанпут у окрузима Илфову, Бузау и Телеорману. Називе пак *Србени*, *Србеаска*, *Србешти*, *Срби*, *Србин*, налазимо у окрузима Влашка, Горж, Романец, Телеорман, Вл'чеа, Бузау.²⁴⁶

Тако дакле и данас, исто као и у прошлим вековима, позната су имена Булгар, Шкјау и Срб. Исто тако дакле, као и у прошлим вековима, и данас налазимо највише на име Срб, а не на име Булгар или Шкјау, што још једном потврђује да нема места претпоставци, да се није знала разлика између једног и другог.

Сем тога опет нам исто тако стари наши извори говоре нарочито о Србима, а не о Бугарима, као о насељеницима у Молдавији.

Сас Рајхерсдорф, који описује ту земљу, вели нам у своме делу из године 1541, да у њој живе разне стране народности, међу којима се налазе и *Срби*.²⁴⁷

У години 1575-ој вели нам Пољак Стриковски, да су у оно време живели у Бесарабији или источној Молдавији многи *Срби*. У своме делу поменути писац вели: „Пошто сам желео да видим и друге пределе, одох у Турску а ни тамо нисам престао да служим својој отаџбини: прођох грчке земље и грчка острва: прођох Пелопонез, Бугарску, Србију, Тракију; прођох

²⁴⁶ Frunzescu, „Dicționarul topografic.“ Испореди и: „Marele Dicționar Geografic al României.“

²⁴⁷ *Tesaur de monumente* III. 137.

пределе Влашке и Молдавије, покрајину Бесарабију богату стадима оваца; видех тамо одсечену главу витеза Јована војводе, заједно с главом Драку-војводе; видех тамо Влахе, Србе, Грке, Цигане, Талијане, где сви живе у једноме месту“. ²⁴⁸

Тако дакле и он види код нас само Србе, ма да говори и о Бугарској.

У години 1603 Јеремија Могила, господар Молдавије, даје допуст да се образује једна насеобина, у коју је био позвао и Србе. Његов акт о томе овако гласи:

„Ја Јеремија Могила... издајем ову повељу Господства Ми, нашем оцу и молитељу игуману светог манастира Побрата и старешинама села Валени, предела Кицечула, да они, колико буду хтели, позову у то село, било Руса, или Молдавца, или Маџара или *Србина* или Влаха, било ма које народности у опште и да сваки од њих буде од стране Господства Ми ослобођен, за три године дана, од сваког рада и кулука, од плаћања сваке дажбине, ни 50 аспри: нити дажбине у овци ни свињи ни рогатој марви“. ²⁴⁹

У години 1685-ој вели нам Ердељац Креквиц, да су тада у Молдавији живели страни становници разних народности, међу којима и *Срби* и Бугари. ²⁵⁰

С тога налазимо да су у прошлим вековима називи села, а и имена људи, били српски а не бугарски. Тако нпр. село у Округу Јашком, звано Хабашешти, у XVII и XVIII веку звало се „Срби“. ²⁵¹

У години пак 1603-ој налазимо на село „Србени“, близу Брлада. ²⁵²

²⁴⁸ *Archiva Istorica* II, 5.

²⁴⁹ *Archiva Istorica* I, 117. Милетић у Зборнику Минист. св. IX, стр. 272, вели: да овде реч *Србин* значи Бугарин, можда из разлога што одмах стоји и реч Влах, те га је то навело да мисли, да то значи *Србин*. Но греша Милетић из разлога што често пута реч *Влах* значи и „*gumân*“ тј. „*sârac*“, или у неким рукописима румунско-словенским „*спрак*“ (= *сиромах*). Тако нпр. у једноме документу из године 1481, Стевана Великог: „од звих кнезова и свих Влаха.“ (Испореди: Ј. Богдан, „*Despre Snejii Români*“, стр. 22. Испор. стр. 163, doc. у год. 1625).

²⁵⁰ Kreckwitz: *Beschreibung des ganzen Königreichs Ungarn*, Франкфурт 1685.

²⁵¹ N. Jorga, „*Studii și Doc.*“ VI, 2, стр. 97.

²⁵² *Cuvente* I, 132.

Један записник о продаји из године 1635, писан језиком молдавско-словенским, вели нам: да су неки „Ипатије Србин и брат његов и синовици његови“, продали право своје очевине, трећи део половине села Балешешти.²⁵³ Ти називи и та имена показују нам, наравно, ако не то да су та села била тада српска и ти људи били Срби, а оно, у најмању руку, да су она то била у самоме своме постанку, или да је доцније у тим местима преоблађивала надмоћност српска а не бугарска.

То нам, у осталом, потврђују и имена пољопривредних насеобина, која се и *дан дањи* налазе у Молдавији, но која нас врло мало подсећају на Бугаре. И заиста налази се само један јаз с називом Јаз *Булгарулуј* (бугарски) у Округу Јашком; једно место звано *Булгарија* (Бугарска), и неке градине за поврћа (баштованџинице) истог имена у Округу Сучава, што уједно показује то, да је познато и да се и дан дањи — исто као и у прошлости — употребљава име Булгар (Бугарин). Међутим налази се много више распрострањених назива, који опомињу на Србе. Тако налазимо село *Србешти* и место звано *Градина Србулуј* у Округу Римник-Сарат: село *Срби* које и данас постоји још од пре 1603 године у Округу Тутова; станица *Србешти* у Округу Ковурлуј; село *Срби* које постоји још од пре 1734 године, као и друго село *Срби* у Округу Текучи: село *Срби* које лежи у месту званом *Србилор*, и друго село опет *Срби* у Округу Бакау; два села с називима *Срби* од којих једно постоји још од пре 1734 год. у Округу Сучава: два села *Срби* од којих се једно налази на пољском једном имању (мошија) званом *Срби* и које постоји још од 1786 год.²⁵⁴

В) Даривање српских манастира

Тај доста велики број Срба — од којих неки беху већ настањени а други одржавајући и даље, бар у првим временима, везе са својим сународницима који

²⁵³ Сб. М. IX, 388.

²⁵⁴ „Marele Dictionar Geografic al României.“

осташе у Србији — без сумње је утицао на духове у румунским земљама, тако, да су ови, услед својих симпатија и наклоности, давали разне помоћи у новцу и другим нашим производима Србима у српским земљама.

С тога видимо Негоја Басарабу, где новцем пот-помаже српске манастире у Срему и Далмацији,²⁵⁵ где је неко време био владика и сам бивши наш митрополит, Србин из породице Бранковића, Максим. Међу ктиторима, утемељачима српског манастира Св. Николе у Опову (Срем), налази се и: Стеван војвода молдавски, војвода Евстатије као и неки бољари Драгуцул и Барбул.²⁵⁶ У години 1567 Александар господар Молдавије, заједно са својом супругом госпођом Роксандом, поклања један „ваздух“ манастиру Милешеву у Србији, где је храм „*нашег* оца Саве Србина“, вели тако напис на „ваздуху“.²⁵⁷

У години 1567 пише један пентикостар „ђак Радул и поп Живко“ у српскоме манастиру Мркшина Црква.²⁵⁸

Један поменик манастира Леснова у Србији (сад у Македонији) сазиданог у XIV веку, помиње и „ктиторе Угро-Влахије и Молдавије и Богданије“.²⁵⁹

У поменику манастира Крушедола у Срему, где је био наш митрополит Србин из породице Бранковића, Максим, такође се помињу као ктитори и господари Угро-Влахије и Молдавије.²⁶⁰

У поменику пшњског манастира у Србији (сад у Македонији) записани су као дародавци „Јован Влад војвода и жена његова Марија,“ „Јован Радул војвода и жена његова Каталена,“ бољар „Брајан, слуга војводе влашке земље Владислав“ и „раб Господњи жупан Радул“.²⁶¹

Овај је поменик отпочет у XV веку и непрекидно је продужавано завођење, односно записивање, нових

²⁵⁵ *Arch. Istorica* I, 147.

²⁵⁶ Hasdeu, „In Traian“ I, стр. 56.

²⁵⁷ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи* I, 208.

²⁵⁸ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, стр. 204—205.

²⁵⁹ *Гласник Срп. Уч. Друштва* XLII, стр. 11.

²⁶⁰ *Гласник Срп. Уч. Друштва* XLII, стр. 20 и XXI стр. 271—3.

²⁶¹ *Споменик Срп. Краљ. Академије* XXIX, стр. 8—10.

и нових дародаваца све до XIX века. У год. 1501-ој браћа Првуловићи, бан Барбул, жупан Првул дворник, жупан Данчул комис и жупан Радул постелењик поклањају 2000 аспри српскоме манастиру Св. Павла на Атону,²⁶² с тим да се помињу они, њихове породице и Негоје постелењик. У румунским летописима писаним између 1690 и 1730 године налазимо записано: „Повеља издата једноме владици именом Нектарије Србу, да дође сваке треће године и да прими милостињу... новаца 6000 а за путнике 1800. Ова је хрисовуља издана у месецу јануару 8, у току године 7210:“ а „лета 7214 нов. 6, хрисовуља манастиру који се зове Милешево, храм Вазнесења Господа и Спаситеља нашег Исуса Христа, где почива свето тело Светог Саве, новаца 10.000 а путницима 1000:“ „лета 7214. хрисовуља манастиру Студеници српске земље, новаца 6000, путницима 500“.²⁶³

Поменик српског манастира Сопоћана помиње међу својим дародавцима и наше владоце: „Помени, Господи, Јоана Петра војводу Молдавске и госпођу Јелену,“ „Помени, Господи, Радула војводу угро-влашке земље“ и „Помени, Господи, Матеју војводу и госпођу Јелену“.²⁶⁴

Матеја Басараба, онај који је поменут у поменику манастира Сопоћана, који је даровао у новцу, дарује и српскоме манастиру Хиландару у Светој Гори, једну скупоцену икону уметнички израђену у сребру и злату и емаљу плавом и црном.²⁶⁵

Исто тако Матеја Басараба, који је даровао српски манастир у Требињу²⁶⁶ (Херцеговина), дарује у години 1645 и српски манастир Папраћу, као ктитор, сваком манастиру по 4000 аспри а калуђерима путницима 200.²⁶⁷

У години 1644 Матеја Басараба дарује „манастиру званом Студеница, који се налази у српској земљи,

²⁶² *Споменик* Српске Краљ. Академије III, стр. 53.

²⁶³ „*Biserica Ortodoxa*“ 1887, бр. 7, стр. 626.

²⁶⁴ *Споменик* III, 177.

²⁶⁵ *Споменик* XXXIII, 3.

²⁶⁶ Препис акта даровања налази се у архиви Академије у Загребу.

²⁶⁷ P. J. Šafarik, *Památky drevn. pisemn. jichoslav.*, стр. 115.

под турском владавином, 6000 аспри оброк сваке године и братији путницима 600 ради путнога трошка“.²⁶⁸

У години 1662 Глигорије Гика, господар румунске земље, даје „манастиру Студеници у српској земљи,“ као „помоћ сваке године 6000 аспри а братији путницима 600 аспри ради путног трошка, као што је то имао тај манастир и у ранија времена од других старих владалаца, као што је то Господство Ми видело из хрисовуље Матеје Басарабе војводе, издате за गरेпоменути оброк“.²⁶⁹

Василије Лупу, господар Молдавије, који у год. 1650 дарује 5000 аспри православноме манастиру у Лепавини у Хрватској,²⁷⁰ где су живели и Срби, дарује у години 1643 манастиру „Милешеву у српској земљи, да има од Нас из године у годину по 13.000 аспри а братији путницима по 1000 аспри ради путног трошка“.²⁷¹

У години 1665 Радул војвода, господар влашке земље, дарује истом манастиру Милешеву „сваке године оброк од по 10.000 аспри а братији путницима 1000 аспри ради трошка, као што су то давали и ранији господари као што је — вели се у поменутоме акту даровања — Господство Ми видело у хрисовуљи блаженопочившег Јоана Шербана војводе из године 7112 и хрисовуљи из године 7141 Јована Матеје војводе и из хрисовуље даровања других старих владалаца“.²⁷²

Приликом мога путовања ради студија у Београду у месецу августу 1903 године, узео сам препис, према једноме препису који се налази у тамошњој Народној Библиотеци, једнога рукописа, чиј се оригинал налази у Карловцима (у Срему) и који је издао Шербан Кантакузен. Овај интересантан акт, који обелодањује неку нову врсту економских веза са Србијом, написан је у своме уводу на словенском језику а остало на румунском; у томе се акту вели: „Ја Шербан Кан-

²⁶⁸ J. Вујан, *Пушешествије по Србији*, у Будиму 1828, стр. 117—119.

²⁶⁹ J. Вујан, *Пушешествије по Србији*, у Будиму 1828, стр. 119—121.

²⁷⁰ Ilie Bărbulescu, „Vechile relații ale Principat. Române cu Croația.“

²⁷¹ P. J. Šafarik, *Památky*, стр. 113.

²⁷² *Ibidem*, стр. 117.

такузино Басараба, војвода целе земље Угро-Влахије“ да и он хоће — као и ранији владаоци пре њега — „да обнови и утемељи манастир Господњи *Раваницу*, који лежи на Дунаву идући доле ка Београду:“ и „Господство Ми дарује томе манастиру *мертиж* (део) *соли из Великих Окана* годишње по сто великих крушаца, те да оци тога светог манастира *сваке године* примају овај део соли, и то почев од месеца августа, када се издаје сѐ и другим манастирима. Да им је допуштено да ту сѐ узму из окна и да је носе куда им драго; да је извезу *без царине* и без икаквих трошкова, и да је однесу у свети манастир или *да је продаду*; пошто се тај манастир налази у српској земљи и пошто је и *раније уживао милости и од других старих Господара пре Нас*, годишње по 8000 *аспри*, и пошто су сваке године долазили свештеници из тога манастира и узимали ту милостињу од 8000 аспри, које горе помињем, и док су амо дошли, док су примили, док су се вратили у свој манастир, скоро су све били потрошили и мало од те милостиње оста као помоћ за тај свети манастир.

„С тога је Господство Ми рачунало, да за тих 8000 аспри што је раније издавано, и што је у име милостиње и Господство Ми издавало томе светом манастиру који се горе помиње, да му се уместо тога издаје тај мертик соли 100 великих крушаца, те да за свети манастир буде помоћ и потпора а калуђерима за храну и одело, а Господству Моме пак, и упокојеним родитељима Господства Ми, да буде вечни помен, пошто Господство Ми мисли, да ће бити од веће користи и веће помоћи светоме манастиру 100 великих крушаца соли, него ли оних 8000 аспри. На основи тога Господство Ми издаје ову хрисовуљу томе светом манастиру, који се горе помиње, да може узимати ову сѐ годишње потпунице: па и после владавине Господства Ми, онај кога Господ буде изабрао да буде владалац и Господар земље ове, било из породице Господства Ми, или од другог рода, молим га у име Господа да и даље утврди ово што је писано и да бди над тим ради покоја и ради среће

душе своје на овоме свету.“ Следују затим потписи сведока бољара и потпис Јована Шербана војводе и његовога великог логофета Константина Бранкована.

Овај нам докуменат показује, дакле, да се из Влашке уносила у Србију сѐ, ствар за коју се досад мислило односно сумњало но коју ни српска²⁷³ ни наша историја нису били у стању да докажу.

Та пак многобројна даровања, учињена *српским манастирима а никако бугарским*,²⁷⁴ још нам једном потврђују, да су симпатије у нас биле јаче за Србе, и ако је србизам а не бугаризам преоблађивао код нас. То нам такође још једном потврђује, да су стари извори наши називали Србима оне Словене, што су код нас живели с тога, што су и они сами себе сматрали за праве Србе, јер ни за један се од ових манастира не може рећи, да нису били српски већ бугарски.

Реакција службена и народна противу Срба

Странци у опште, према томе и Срби, који су били позивани и примани у наше крајеве, бивали су обично ослобођавани од многих уобичајених дажбина државних и за владалаца. Тако видесмо (с. 137) где Јеремија Могила ослобађа за време од 3 године, рок који се могао и продужити, од аргатовања, десетине итд. Србе и друге странце, који су требали доћи и настанити се у селу Валени хатара Кицечул. Те олакшице давате су свима местима где су Срби били настањени. Но сва та даровања и још многа друга, која су наши владоци чинили српским манастирима, видесмо где тешко падају на терет домородцима, пошто су ови морали то давати држави и господару. Тако, када су домородци аргатовали за порезу и друге

²⁷³ Тако нпр. сумњао је Чед. Мијатовић, *Студије за историју српске трговине XIII и XIV века*, у *Гласнику Срп. Учен. Друштва XXXVIII*, 95. Исто тако и К. Костић, *Стара српска трговина и индустрија*, Београд 1904, стр. 53.

²⁷⁴ Не знам да ли је у опште био један ил два манастира бугарска који су били даривани од наше стране од XIV—XVII века.

дажбине, Срби су тада радили за своју рођену корнет, били су спокојни и имали су можда и зараде од свога труда. По себи се онда разуме да су Срби и у *економном* погледу правили велико *такмачење* мештанима, тј. нашим сељанима домородцима. Наравно да је такво стање ствари морало изазвати једно *друштвено питање* односно опстанка Срба пољопривредника код нас. Један такав анти-српски покрет треба да уочимо, ма и површно, у редовима румунске и анти-словенске струје, која је избила на површину, као што видесмо, у XV веку. О тој струји морали су водити рачуна и сами владоци и да по који пут предузимају службене мере противу настањивања, на пољским имањима, странаца у опште, према томе и противу Срба у XVI веку, када је та румунска струја дошла до јакога друштвеног покрета. Заиста, као што видесмо горе, у години 1525-ој Стеван војвода Млади, господар Молдавије, решава на Дивану (у Министарском Савету): „Странци немају права на старе законе и повластице: занатлије, крчмари и бурегије, немају права да купују куће и имања, пошто немају старинско право на то у пашој земљи Молдавији.“ У Влашкој пак, Леон војвода решава на Дивану то исто у години 1631-ој (стр. 105—107 ове књиге).

Но те службене мере могао је примењивати само по који пут, по неки од одважнијих господара, или онај који је, у даноме тренутку, много полагао на тај румунски друштвени покрет, јер, почев од XIV па све до у сами XVII век, словенофилска струја била је друштвена снага од великог значаја, и задавала је велики страх, како својим јаким материјалним стањем, тако, без сумње, и великим бројем својих присталица.

Но ако се наши домородци нису могли службеним путем ослободити од тога српског такмачења, они су се бар у своме јавном и приватном друштвеном положају светили, исмевајући „веома мудре“ Србе. Без сумње да су ови успели, да и у другим гранама пољопривреде и народне економије у опште дођу до надмоћнијег положаја — „врло бистри“ — према нашим домородцима, тако, да је наш народ у својој

мржњи противу тих такмаца, које је много потпомагао и само јавно мишљење, претеривао у обрнутом правцу, обележавајући Србина као простака и на самој пољу народне економије.

С тога је наш народ, који је знао да Срби немају ни соли у својој земљи, него је добивају из милости од нас (стр. 141.), испредао отуда приче, да су Срби толико прости те мисле да се и сѐ сеје.

Тако има једна румунска прича, да су се неки Срби, кад су видели у Влашкој како се вади сѐ из земље, вратили у Србију те да посеју сѐ; јер у глупости својој — вели румунска прича — нису појмили да Румуни не сеју сѐ. Заиста, кад су се вратили у своју отаџбину, Срби купише неколико јутара земље, узораше је плугом и посејаше ону сѐ, коју су од нас собом били донели. Чекаше затим Срби да дође јесен и да им роди сѐ. Разуме се да је у току године било и кише, која је истопила сву ону сѐ што је они беху посејали. Тада Срби помислише, да им је неко покрао оно што они беху посејали. Реше се с тога да још једном посеју, и с пушком у руци чували су од лопова оно што бејашу посејали, спремни да лопове побију. Чувајући тако семе, видеше где се одједном спусти велики број скакаваца и један скакавац скочи на груди једноме од Срба чувара. Ха бре, ево лопова, повика један Србин. Други одмах напери пушку на најближег скакавца који беше скочио на груди једноме од Срба, опали у груди свог друга и на месту га убије.

Аха, ево паде један наш, али и од ваших паде један, повикаше остали Срби, задовољни што убише једног лопова што им краде сѐ, једног скакавца.²⁷⁵

У другој једној причи, коју ћемо изнети у целини у идућем одељку „о војсци“ (стр. 73.), наш народ описује Србина да је толико глуп, да не зна шта је вино, него мисли да је вода.

Тако нам дакле Румун представља Србина и у пољопривреди. Но пошто се и у тим причама опет

²⁷⁵ Види ову причу и у *Cronica Satelor*, Букурешт 1875, стр. 7.

говори само о Србима а не о Бугарима, онда се по себи разуме да нам и то још једном потврђује наводе наших поменутих старих историјских извора, да су ти људи заиста сами себе називали Србима а не Бугарима, тј. сви они које помињу ти наши извори. Исто нам тако то доказује да и у погледу пољопривреде, у XIV и XV^и веку, није код нас преоблаћивала надмоћност бугаризма него надмоћност србизма као и у Цариграду и у Угарској.

Него да видимо сада Србе и у

г) Односима војеним с кнежевинама

Друштвено уређење и идеје још из доба пре Мирче Старог допринели су, те су прво Драгоши и Мушешти почели стварати — што је изгледало сасвим природно и као добра ствар — пољске насеобине са странцима које су позивали и доводили преко границе, да би се на тај начин створила што већа војска од странаца.

С једне стране пронесени глас: „врло мудри и добри управитељи,“ који су Срби уживали код нас: с друге пак стране њихови победоносни успеси у ратовању под Немањом и Душаном допринели су, те су Срби стекли гласа и као добри и искусни војници. Тај њихов добар глас налазимо у осталом потврђен око половине XVI века односно Срба досељеника из Србије и настањених у Крајови. Пољски летописац Бјелски, наиме, вели: „Срби из Хрватске, који беху доведени у крајеве Подолије, а за време владавине краљева пољско-угарских Лудвика и Владислава, за време Лудвика када је војевао противу Литванске, за време Владислава када је војевао противу Татара, — поучавали су нас Пољаке у вештини јахања и борења копљем и штитом. Када су пак после Пољаци отпустили Србе због њиховога пљачкања, тада су Пољаци усвојили у свему тај њихов начин и напустили су своје старинско оружје.“²⁷⁶

²⁷⁶ *Archiva Historica* I, 2, стр. 164, 169. Испор. исто тако добар глас о Хрватима (који су становали заједно са Србима у Хрватској), који су се

Ма да смо по који пут стицајем прилика долазили и у непријатељске односе са самом српском државом, на пример као противници њихови у битки код Велбужда (године 1330), или као противници Стевана Душана, за којег један српски летопис вели да је нападао на нашу Олтенију,²⁷⁷ ипак они осећају наклоности и оно уважавање, које је према њима гажила она велика словенофилска струја код нас, увек је скоро доприносило да и у војеном погледу деламо са Србима у пријатељском духу, и то у много јачој мери него ли с Бугарима.

С тога видимо да је још у 1293 години Дан, војвода Влашке, слао свога војсковођу Мајлата с војском у помоћ српскоме краљу Стевану Милутину противу Татара, који беху напали на српску краљевину.²⁷⁸

Доцније, у години 1366 Раду-Негру сини Владислава Басарабе, савезник Срба и Грка, прелази преко Дунава противу Шинмана, цара бугарског у Трнову, догађај о коме нам, сем старинских, прилично нејасних, извора наших, говори још јужно-словенска народна поезија.²⁷⁹

У години 1389 Мирча Велики, господар Влашке,²⁸⁰ указује помоћ српскоме кнезу Лазару, с којим је био у савезу у битки на Косову противу Турака.

Свршетком XVI века историк Михаила Витеза вели: да су Срби слали своје изасланике Михаилу и позивали га да пређе преко Дунава, јер у Кладову стоје око десет хиљада *Срба*, који су вољни душом и телом да му притекну у помоћ.²⁸¹

У години 1673-ој Стеван Петричејку, господар Молдавије, и Глигорије Гика (онај који је даривао српске манастире), господар Влашке, пишу заједно

налазили у војсци Стевана Великог владоца Молдавије; види о томе П. Барбулеску, „Vechile relații ale Principatelor Române cu Croația,” страна 26.

²⁷⁷ Троношки летопис у *Гласнику Срп. Уч. Друштва*.

²⁷⁸ Hasdeu, „Negru-Vodă,” стр. CLXX—CLXXV.

²⁷⁹ Hasdeu, „Negru-Vodă,” стр. CCXLII—CCLI.

²⁸⁰ Hasdeu, „Negru-Vodă,” стр. CCXLIII и CCL.

²⁸¹ *Tesaur de monumente I*, 45—46.

пољскоме краљу и подетичу га, да са својом војском пређе преко Дунава противу Турака, јер, веле му они, чим *Срби* чују да је он прешао преко Дунава, одмах ће и они устати противу Турака.²⁸²

Тако дакле када су се наши владаоци срођавали с владалачким породицама српским и даривали српске манастире, и наша је војска имала везе са српском војском. То је још више учвршћивало нашу наклоност ка Србима. С тога и видимо где се Срби много пута радо примају — као *најамници* — и у саме војске наших војвода (владалаца).

Гласовити војсковођа Михаи^ла ~~Витеза~~^{Витеза}, Баба-Новак (Старина Новак) био је *Србин*, који недавно беше дошао у Влашку.²⁸³

Неки рачуни Димитрађија, благајника Михаи^ла ~~Витеза~~^{Витеза}, показују нам, да је тај владалац имао у Ердељу у својој војсци, сем Мађара, Козака још и: „*Србе*. Петка и Некулу (Николу) капетане, коњаника 1608, плата талира 16.500,“ као и „Бешлије *Србе*, Марка потпоручника, коњаника 40, плата талира 400“.²⁸⁴

Неки од најамника Срба, које је у својој војсци имао Михаило Витез, једном су га и издали и одбегли преко Молдавије ка Пољацима, па одатле у Трансилванију. Ево шта о томе, у години 1601-ој, у једноме свом писму, жупан Барновски, великодостојник Молдавије, пише начелнику Бистрице у Трансилванији:

„Дајем на знање господству твоме, о неким крадљивцима, доповима и злим људима, о неким *Србима*, који су раније били код Михаи^ла војводе а затим се поклонили Лесима; они побегосе у Пољску, а кад су прешли у нашу земљу, они су све планином ишли до К'мпу-Љунга. Када смо то дознали дигосмо се у потеру за њима, но кад стигосмо у К'мпу-Љунг, они зађосе у планину, те тако нисмо им могли ништа учинити. Наши су људи с њима говорили и ја упитах какви су то људи, куд иду и по чијем допштењу,

²⁸² *Archiva Istorica* I, 1, стр. 26.

²⁸³ Hasdeu, in „Col. lui Traian“, 1876, стр. 145.

²⁸⁴ N. Jorga: „Documente asupra lui Petre Schiopul și Mihai Viteazul,“ страна 3.

они одговорише да иду у службу Жигмунду: с тога извештавам господство твоје, да назите па те псе и да им не верујете док се не уверите: како су се погодили“.²⁸⁵

Осим тога, у једноме страном писму видимо, да је у години 1611 Радул, војвода Влашке, имао војску састављену из *народа своје земље, Срба и Влаха*, од 4500 („seines Landtvolkhs Rätzen unnd Valachen, bay virthalb tausent“).²⁸⁶

Срби се дакле беху у толикој мери укоренили у земљи, да је свет неке од њих већ сматрао као саставни део домородаца.

Доцније, у побунама бољара, међу којима се налазио и Матеја ага (будући владалац Матеја Басараба), противу Радула Леона, видимо да су се у војскама неких од њих налазили и Срби; шта више, видимо да је тај елеменат и преоблађивао. Занеста у једноме писму бољара Василија, упућеном логофету Параскеви у години 1630 — обојица приврженици Радула Леона — налазимо, да је у тој борби противу бољара, који су хтели да збаце с престола Леона и да на место његово доведу другог, било и много Срба.

Тај Василије пише:

„Када одох на трг, стиже вест капетану, како Аслан Дворник с Горганом и Матејом и другим бољарима одлазе у планину. Појах одмах коња са *Србима* и одох у понедељак у вече до Рункула Кључе-рула. Поранисмо и одосмо тамо где се они беху утаборили. Заузесмо место на улазу те да им не дамо да прођу. Они сви дођоше. Беше их много и ваљаних. Сачекасмо да видимо шта ће да раде. Они нас нападоше и растераше, те се разбегасмо куд који.²⁸⁷ Па и Василије, верни слуга Леона војводе, и он побеже заједно са свима *Србима*.“

У једноме документу тога Леона војводе, који да-рује манастир Свету Тројицу у близини Букурешта, говори се и „о устанку бољара противу њега и вели,

²⁸⁵ N. Jorga, „Documente românești din Archivelo Bistriței“ I, 5—6.

²⁸⁶ N. Jorga, „Studii și Documente“ IV, стр. 155.

²⁸⁷ N. Jorga, „Studii și Doc.“ IV, 19—20.

да међу његовим вернима, који се борише противу дошљака“, беху и слуге моје Хасан и Хусејин бешлије и *Пава Србин*, који нам већ и својим именом сведочи да је био Србин.²⁸⁸

Павле из Алепа вели нам, да је Василије Лупу у својој војсци имао *Србе*, Бугаре, Грке: и да је шта више и Ђорђе Стеван, непријатељ Василија Лупу, имао такође *Србе*, Бугаре, Грке и Турке.²⁸⁹

Нека врста документа у виду писма, из године 1656, вели нам, да је у војсци владаноца Влашке, војводе Константина Шербана, било и шест (6) одреда *Срба*, тј. 400 ратника.²⁹⁰

Ево и једне заклетве тих његових најамника:

„Ми, најамници *Срби*, слуге Његове Светлости нашег господара Јоана Константина Шербана војводе, под заставом Јанка капетана, тврдимо и уверавамо овим записом нашим, који предајемо у руке Његовој Светлости (sic) Ђорђу Ракоцију, краљу Ердеља и делова угарске земље и жупану Сикула (Секлера), и у руке Његовој Светлости нашем господару Константину Шербану војводи, нека служи за веру, да ћемо ми најамници, једући хлеб и сò нашег господара, бити верни Његовој Светлости, као што се и пристоји, пошто смо били заведени паговарањима (sic) неких бољара и службеника, које нас је повођење довело дотле, да смо изневерили нашег господара и огрешили се о Његову Светлост, која нам се грешка обасипа милошћу Његове Светлости, те се Његова Светлост, као добри и милостиви господар, смиловала и опростила нам грешку нашу и опет нас узела под своје окриље, удостојивши нас опет онога хлеба и соли које смо и до сада имали, по с тим, да од сада у будуће слушамо само заповести Његове Светлости, које нам буде Његова Светлост издавала, било јавно или тајно. Поуке и поруке других бољара или ставовника ове земље да не слушамо, нити да их у обзир узимамо. Ако бисмо пак дознали, да оне иду на

²⁸⁸ *Archiva Stat. mănăstirea Radu-Voda*, евецка 39, 6р. 10.

²⁸⁹ *Arch. Istorică* I, 2, стр. 74, 76, 79, 89.

²⁹⁰ N. Jorga, „Studii și Doc.” IV, 48.

штету части нашег господара, да одмах то доставимо Његовој Светлости, као што и пристоји правим службеницима и да службу Његове Светлости од сада унапред с већом пажњом вршимо и да је часно чувамо: да у служби Његове Светлости, радо и без икакве поштеде, будемо спремни, да крв нашу пролијемо; а ако би неко од нас радио противу Његове Светлости, нашег господара, ма у чему било, и ако би показао пакост или неверство, тај човек, *био он капетан или чауш*, барјактар или четник, биће дужан да грозном смрћу умре заједно са својом женом и својим синовима, без икакве поштеде. Заклетва пак коју смо имали с пешацима, коњаницима и другима у земљи, и која је била ради зла и штете, да се погази. Само од данас унапред да се придржавамо ове заклетве и верности према Његовој Светлости краљу и према Његовој Светлости нашем господару, *пошто смо слуге под илашом*, те да се, — ако би непријатељи земље, који траже размирице, устали противу нашег господара, — ми онда пађемо у близини Његове Светлости, стојећи уз њега чврсто, свом својом оданошћу, не презајући ни од смрти противу таквих душмана. Ради јаче наше верности нека има и овај запис, који смо потписали и печатом утврдили. Писано авг. 17. дана год. 7164. (1656). — Флота Јанош главни капетан Раца (Срба), Стојче чауш, Стојан барјактар, Роман јузбаша, Тома чауш, Стеван барјактар, Глигорча, Флореа капетан, Мартин одабаша, Петар „чепраз“, Негоје син Михайлов, Филип Исак, Радул Добра бивши барјактар, Михаил итд. (Следују од прилике око 100 потписа и закрштавања).²⁹¹

Односно ових војника, које наши извори називају Србима, не казује нам се место њихова порекла. На ипак, као што то видесмо, у колико су их наши унутрашњи извори познавали, не може се тврдити, да када су ти извори помињали име „Бугарин“, да су они народ бугарски сматрали за српски народ, тј. да су Бугаре замишљали као Србе. Не да се замислити, да су ти писци под именом „Бугарин“ могли

²⁹¹ Hasdeu, у листу *Traian I*, стр. 4.

подразумевати „Србина.“ Ово није могућно већ ни с тога, што се не да ни замислити, да у том периоду *словенизма* један писац није био у стању да разликује Бугарина од Србина. Осим тога видели смо, да су у сагласности с нашим унутрашњим изворима и страни извори, као на пример онај немачки из 1611 године, или онај Павла из Алепа, знали и употребљавали име „Бугарин“, па нам ипак ти извори говоре нарочито о Србима, као најамницима у нашим војскама. Показали смо сем тога, да су опет Србе а не Бугаре претпостављали у Цариграду и да су *Срби* играли важне улоге међу јањичарима. Исто смо тако показали да су у војску цара Леополда у Угарској радо примали Србе и да су им поклањали нарочиту пажњу, исто као и у пољској коњици. (Види стр. 88. и 146.).

Ова посматрања с једне стране, а с друге оно што смо досад изнели, односно утврдили, тј. да су нам Срби а не Бугари поплавили земљу и друге гране нашега друштвеног живота, све нам то скупа доказује, да су и односно војске наши извори говорили и помињали само *Србе а не* Бугаре, из простог разлога што су се и они сами као такви осећали и сами себе Србима а не Бугарима називали.

Тако дакле и у овоме погледу наши су извори само прибележили чисто, непомућено, стварно стање ствари, тј. онако како је заиста и било.

Реакција службена и народна противу Срба војника

По себи се разуме да су према идејама и обичајима тадашњих времена странци у војсци били једна обична ствар, која никога није сувише узнемиривала. Па ипак њихово бављење у нашој војсци, а нарочито Срба, ускраћивато је домородцима једно лакше и пријатније занимање, пошто су се домородци морали мучити с обрађивањем земље и пошто су имали да сносе сваковрсне терете и дажбине. Странци најамници, Срби, и ако беху плаћени, имаћаху још и других доходака које, према обичајима тадашњих

времена, добиваху од пљачке при ратовању. То *шакмачење* противу домородаца с једне стране, а с друге оно које су им Срби правили и у другим гранама радиности нашега друштвеног живота, у цркви, у пољопривреди, итд., морало је код домородаца изазвати завист и мржњу. Код нашега народа, који је био принуђен да се бави само пољским радовима, и кога су пљачкали свима могућним дажбинама и кулуцима, то је сасвим природно морало изазвати једно *друштвено питање*, једну борбу противу Срба у војсци: борбу протеста од прилике онаку исту, као што је код нас и данас видимо у пољопривредној грани противу безброј странаца, које су наши власници довели из Угарске и преко Дунава, те да им јевтиније обрађувају земљу па и боље, као што то неки тврде.

Да ли су наши у тој борби противу Срба војника, а нарочито да ли су они из редова румунске — против-словенске струје, тражили, да и сами службени кругови, с врха државне управе, предузимају мере противу примања Срба у војску (као што смо видели да је у години 1525 Стеван војвода у Молдавији предузимао мере противу странаца власника непокретних имања итд.), нисмо у стању да на то тачно одговоримо, јер, у колико нам је познато, ми немамо ни односно војене управе — или се бар до данас није пронашло — никаквога службеног документа, којим би се тражило њихово удаљавање из војске и њихово замењивање домородцима. Но оно што изгледа као вероватније то је, да се у покрету противу најамника Срба наш народ борио помоћу своје урођене му *заједљивости*. Пошто се види да су, како у војсци тако и у другим гранама радиности, увек рачунали Србе као паметније и предузимљивије, то је и наш народ отуда испредао — па и дан дањи их има — шаљиве приче, у којима је, ванредном умешношћу, исмевао памет и искуство Срба у војсци, а нарочито у ратовању.

Тако на пример има једна прича, како су једном *Срби* били послани у рат, да на јуриш заузму један град. Њихов заповедник беше неки Иван, који у рат-

поне савету са својим паметним Србима реши, да се поделе у четири одреда и да сваки одред са по једне стране заузме град на јуриш. Срби се поделише на четири дѐла. Иван даде знак да сваки прислони раме уза зидове и да их тако гурају, те да се сруше на проклете душмане унутра и да их поубијају. Срби урадише тако и непрестано гураху зидове. Но преко ноћ паде киша, те овлажи земљу, а како Срби гураху зидове, оклизнуше им ноге. Срби, видевши да су се тако и сувише нагли на зидове, помислише да су зидови попустили и да су се нагли с унутрашње стране, тј. у град, те задовољни сви повикаше: *удри бре*, (тако стоји у оригиналу. Прев.) још само мало и зид ће се на њих срушити. Да би их од толиког труда мало поштедео, Иван им даде одмора. Срби се опружише по земљи да се одморе. У самоте том магновењу видеше они како из града потече вино као нека река. Види се да су га они из града нарочито просуши. Срби помислише да је то вода и отпочеше да га пију до миле воље, док сви не поспаше, мртви пијани, заједно с њиховим Иваном. Тада изађоше они из града, одузеше им пушке и утранише им у руке по један празилук и одоше. Кад се Срби пробудише и видеше у каквом су стању, од љутине а и од глади поједоше лукац. Град пак и зидови његови осташе и даље недарнути, пошто сада Срби ни пушака више не имађаху.

Ето тако Румун слика, као одјек минулих времена, намет и јунаштво Срба у војсци. Но управо тај факат, да ли саме народне приче -- исто као и историјски извори -- говоре о Србима, немевајући их, а не о Бугарима, доказује нам то, да су и једни и други само прикључавали стварност, историјску истину, коју шта више и саме те народне приче потврђују. А све то скупа још нам једном доказује, да смо се између XIV и XVII века закључно, и у погледу војске, налазили *не* у добу „бугаризма,” тј. у добу кад је бугарски елеменат код нас преоблађивао, него -- исто онако као и у Цариграду и у Угарској -- у добу „србизма,” тј. у времену кад је у нас преоблађивао *не* бугарски, него српски елеменат.

д) Садашњи остатци опет из доба преоблађивања србизма а не бугаризма

Особена наклоност према Србима, велико уважавање које су им указивали, и велики утицај Срба у румунским кнежевинама, морало је наравно — вољно или невољно — утицати на душу румунскога народа. И заиста је тај утицај оставио своје трагове из онога доба, који се још и дан дањи виде и осећају.

Та се множина Срба прилагодила нашем народу (асимилирала), претопила се у масу његову нарочито после XVII века, кад је словенизам престао бити друштвена сила. Но ипак су нам од њих, а нарочито из доба словенизма, заостали називи: „Срб“, „Србени“, „Србешти“, итд., како у Влашкој тако и у Молдавији.²⁹² Док је међутим успомена на Бугаре, тј. на назив „Бугарин“, остала врло малена, незнатна.

Осим тога нам је, без сумње, опет од Срба, за све време нашега писања ћирилицом, све до XIX века, дошло и заостало и слово *џ*, које је српскога порекла.²⁹³ Ово нам је слово, по свој прилици, унесено у XIV веку, дакле опет од прилике у оно доба које ми означајемо као почетак преоблађивања српскога елемента у румунским кнежевинама.

Фонетика ћирилице азбуке у румунским текстовима ипак је, све до XIX века, очувала код нас своју првобитну особину бугаризма, тј. слово *ѣ* са значењем двогласника — *ea* и *ia*. Но ипак та фонетика није остала таква, него је по сили традиције, почев од XII па све до у сами XIV век, као и фонетика многих других ћириличких слова, — па и наш правопис — добила особину српскога језика,²⁹⁴ што је многе навело, као на пример Адалберта Вурмлоха из Бистрице у Трансилванији и Француза Бонгарсија (XVI век), да кажу да је наша азбука „српска.“ (Види стр. 114.).

²⁹² Испореди стр. 128 овога дела.

²⁹³ Испореди Ilie Bărbulescu, „Fonetica alfabetului cirilic în textele române,“ стр. 440--448.

²⁹⁴ Види Ilie Bărbulescu, „Fonetica alfabetului cirilic în textele române“ наравно с ограничењем смисла речи „бугарски,“ онако како се то износи у овоме делу.

Осим тога словенски елементи у румунскоме језику, који до данас још нису никако ни проучавани са строго *историјског* гледишта, представљају, осим особина средње-бугарских између XII и XIV века, још и многе друге особине.

Те „друге особине“ могу бити или правог и неоспорнога српског језика, или словенских македонских дијалеката, за које смо већ показали да их стари извори називају „српским.“ *Ово је једна нова тачка гледишта*, коју за сада не можемо овде расправљати, и која би требала да привуче пажњу румунске филологије, те да њене одлуке о *пореклу* географском и *старости* словенских речѝ у румунском језику не буду погрешне. Не улазећи сад у ова питања, казаћу само да српски елементи у румунском језику нису старији, него између XIII или XIV—XVII века,²⁹⁵ дакле управо из онога доба, кад је код нас констатована она велика множина Срба.

Ово нам, између осталих, доказују облици, као што су *gât* (гѣт), која се реч у српском језику све до XIV века изговарала „гѣт“ и тек после тога времена „гут“; или реч: *stup*, која се у српском језику све до XIV века изговарала „стѣп“, а после тога — „ступ“. Исто нам то показује у румунском језику и реч: *gâsca* (гѣска), која се у српском језику изговара *гуска*; или: *micenic* и *mâcenic*, која се у српском изговара мученик, и друге.

Што се пак тиче румунских облика као *stâlp*, *pâlç* итд., који се заиста најчешће изговарају с редуцираним *â*: *stâlp*, *pâlç*, то нам редуцирано „â“ показује, да су нам ти облици дошли пре из словенског језика северне и средње Македоније, него ли из чисто бугарскога језика с истока Нестра,²⁹⁶ пошто у овоме последњем ови облици немају l (л) *vocalis sonans* (тј. који би при изговарању звучали као какав самогласник) са *â*, него имају „ă“, тј. *âl* (ѣл): *stâlp*, *pâlç*.

²⁹⁵ Испор. Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* I, стр. 305.

²⁹⁶ Испор. Или Барбулеску, *Fonetica alfabet. cirilic*, стр. 425.

То исто (тј. да су нам ти облици дошли из тога словенско-македонскога језика који нам је, као што смо показали, дао и језик наших румунско-словенских листина) могу још посведочити и румунски облици узети из словенског језика: *săgră*, *rârte*, итд. који имају *ă* редуцирано пред *p*; јер само *ee* у томе језику то тако налази, док међутим у чисто бугарском стоји „ă“: *kăgră* (кръпъ).

То исто може да се каже о многим формама које имају назално *ân*, као на пример старо „*gânsă*“, „*dâmb*“, итд. које такође имају *ă* а не „ă“ редуцирано, као што је било у правом средње-бугарском језику на истоку Некра: требало би најзад испитати, да ли у опште *ân* није постојало и у Македонији средњој и северној у XIV и XIII веку.

Но да не улазимо у даља истраживања *ше нове тачке гледишта*, која би требала да нас занима те да проучавамо географске пределе *ошкуда*, и доба *када* су нам у наш румунски језик ушле те словенске речи. Из досадашњих података види се, да су нам можда врло лако многе од тих речи — пошто нам је до данас, под утицајем филолошких теорија, изгледало, да су нам дошле из Бугарске — дошле *особито из Македоније*, одакле је, као што смо већ казали, и потекла емиграциона струја преко Кладова, Северина, па даље за Влашку и Молдавију.

Тако, многи словенски језиковни елементи у румунском језику можда нису баш толико дошли из предела чисто бугарских на истоку Некра, колико из Србије и Македоније, што би нам онда очигледно још једном потврдило утицај српскога а не бугарскога преоблађивања код нас између XIV и XVII века.

Но утицај ербизма а не бугаризма у оно доба код нас још нам је оставио трагове и у просветном покрету у тако званој лепој књижевности. Истина да још није проучено нити тачно означено шта је чисто српско, а шта бугарско у многим стварима из просветне књижевности јужнословенске оних времена: но тамо амо могу се ипак запазити нека обележја у томе правцу, бар према хронолошком реду производа.

По томе судећи излази, да је од XIV до XVII века неоспорна бугарска просветна књижевност имала и сувише мало утицаја код нас, док је, напротив, српска књижевност имала великог утицаја. Изгледа да је, заиста, у оно време и преведена са српског на румунски, а не с бугарског, она позната легенда о Александру Македонском²⁹⁷ као и она банатска балада о Новаку.²⁹⁸

Сем овога требало би још испитати, да ли није из чисто српске, или из словенских песама средње и северне Македоније, преведена и у неколико прерађена она народна прича о мајстор-Манојлу, која је грчкога порекла. И иначе, један велики део арија наших народних песама показује више српско и македонско обележје, него ли право бугарско.²⁹⁹

Што се пак тиче наше музике и наших народних игара може се с пуним правом то исто тврдити. Зна се, заиста, да је још од старина па све до данас заостала у нашем народу нека нарочита игра, која се зове „срба“. То би дакле била једна реминисценција. Сем тога г. Д. Г. Кирјак, професор музике и декламације на нашем конзерваторијуму у Букурешту и добар познавалац наше народне музике, вели: „да се утицаји српских песама на румунске потпуно огледају у банатским песамама. И Банаћани, исто као и Срби, завршују песму неодређено, *на другој степенници* скале, уместо да учине потпуни одмор на првој степенници скале.“ Шта више господин Кирјак наводи као примере неке банатске песме, које музичке изразе завршују *сусцензивно, неодређено, на степенници* (ноти) „*la*“. Такова је на пример банатска песма:

„Mândra mea de asta-vara,
ma roaga s' o iubesc iara“

(Моја драга мене моли да је легос опет волим).

²⁹⁷ Испореди Gaster, „Literatura populara romăna,“ стр. 7.

²⁹⁸ П. А. Сырку *Известія отдѣль руск. яз. и Словесн. Императ. Академій Наукъ* 1902 VII, 4, стр. 324.

²⁹⁹ Испореди T. Duțescu-Duțu, „Considerațiuni critice asupra poeziei noastre populare,“ Doine, стр. 37.

чија се мелодија завршује „суспензивно“ стихом:

„Peste deal la Nana 'n vale“

(Преко брега код Нане доле); или песма:

„De aici pană la mândra

Facui calea ca oglinda,

Hai, dorule, hai!“

(Одавде до драгане начиних пут као огледало, Ај, жељо, ај!),

чија се мелодија завршује суспензивно стихом:

„Hai, hai, Lelițe, hai“.

(Ој, ој, Јелице, ој!).

По сем овога, што показује само остатке српскога утицаја на музички дух банатских Румуна, имамо исто таквих доказа и за румунске кнежевине. Пре петнаестину година, од прилике, чух од једног ђака, школског друга из гимназије, који беше пореклом из једнога места у Молдавији, једну песму, у којој се говори о Србима — и у којој се пемева и њихов језик, изговарањем неких неразумљивих речи, и сами Срби. Ево речј те песме у две строфе, свака строфа од по седам стихова:

Sânt fecior de Sarb sârac (bis) — Aldara, baldara —

Ia pe popa dâlbara — A di ghidi maldarâ —

Ghidi, Ghidi giuguvêla — Ghidi giuguvêla —

Iana popa Iana — bzzz!

Și-am mâncat aseara praz (bis), — Aldara, baldara —

Ia pe popa dâlbara итд. (као и у првој строфи).

Превод:

Сни сам Србина спромах (bis) — Алдара, балдара,

Узми попа далбара — А де гиди малдара —

Гиди, гиди, ђуђувела — Гиди ђуђувела —

Јана попа Јана — бззз!

И синоћ сам јео празилук (bis) — Алдара, балдара,

Узми попа далбара итд. (као и у првој строфи).

Ево сада и мелодије ове песме, коју је г. професор Кирјак ставио у ноте према моме певању:

Sânt fe- cior de Sârb să- rac, —

Sânt fe- cior de Sârb să- rac, —

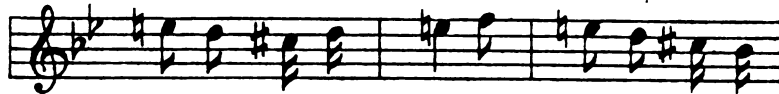
Al- dá- ra, bâl- da- ră, la pe po- pa

dâl- bă- ra. A- di ghi- di mal- da- ră, —

Ghi- di, ghi- di, giu- giu- vè- la,

Ghi- di, giu- giu- vè- la, la- na po- pa

la- na. Bzzz!

Глас (тон) ове песме, мало подугачак и на крају грлеп, несумњиво опомиње на српску музику, на гајде.

Најзад, опет као заостатак преоблађивања србизма а не бугаризма, очувала се у нашем народу, све до данас, нека нарочита чорба која се зове: *србушка* (sârbușcă).³⁰⁰

У свима пак овим данашњим заостатцима у ру-

³⁰⁰ Cihac, *Dictionnaire d' Etymologie daco-romane* I, 326.

мунском језику, у поезији и народним причама, у игри, музици и у домаћем животу нашега народа — остатци који по кадшто носе на себи: „жиг србизма,“ а по који пут и сам назив: „српски“ (sârbesc) а *не* „бугарски“ (bulgăresc), још нам једном доказују, да није бугаризам *него србизам* код нас преоблађивао, почев од XIV па све до у сами XVII век.

Закључак

Мислимо да смо у досадашњим нашим излагањима доказали, и то доста темељно, да се данашња наша наука поводи по погрешном предуберењу, кад вели да су наши стари извори подразумевали *Бугаре* кад су говорили о *Србима*, тј. кад су помињали *Србе*.

Нашим наводима у овоме дѣлу, у којима се јасно видела сагласност наших старих историјских извора с данашњим нашим народним традицијама, доказали смо, да онда, кад су наши стари извори помињали *Србе*, да су они заиста и били *Срби*, или из Србије или из Македоније, и да ни под каквим изговором нису то били „Бугари“, под називом „Срба“, као што би то хтели да докажу професор Милетић и други.

Пошто су се дакле, како они из Србије *шако и они из Македоније и сами називали Србима*, тако су их исто називали и наши стари извори и ништа више.

Осим овога доказали смо и то, да је данашња наша наука исто тако на погрешном путу и да је под утицајем овога предуберења када тврди, да наши стари извори *подразумевају* „бугарски“ језик кад говоре о „српском језику,“ тј. о опоме словенском језику којим смо ми писали.

Доказали смо, да су и сами Словени из Македоније, као на пример они из Кратова и Охрида, називали *српским језиком* онај њихов језик којим су и у самоме XV веку писане њихове црквене књиге.

Доказали смо да и наши људи, који су стајали у најтешњим односима, не само с Пећском Патријаршијом, не само с просветним средиштем Кратовским,

него нарочито с Охридом, — да су и они сами називали *српским језиком* онај словенски језик, који је код нас био употребљаван, с тога што се тај словенски језик *изговарао српски*, а и с тога *што га је тако називао* и онај велики број Словена, који су упали међу нас и који су такође сами себе називали *Србима*. Осим тога, а насупрот схваћању данашње наше науке, изнели смо и читаву серију особина словенског језика којим су писани наши документи, и из којих се види да тај језик није био онај „чисти“ „бугарски“ језик, с истока реке Искра, *него онај из Македоније* средње и северне.

Као природну последицу тога доказали смо да данашња наша наука, наравно услед тога што је пређуверена, а које је дошло отуда, што је била руковођена натуреним јој погрешним схваћањем, грешни када мисли да је: „у XIV—XV° века *бугаризам преоблађивао* у нас.“ Из наших наведених података, односно доказа, види се јасно, да су податци наших старих извора, — који искључиво говоре само о Србима а врло мало о Бугарима, — једини истиiniti. Мирон Костин био је врло добро обавештен, кад нам, у својој песми на пољском језику, и не помињући Бугаре, вели: за време Негру-војводе, који је сишао с престола, а свакојако у XIV веку, „дунавске се земље с непојмљивом брзином напунише Мађарима, Сасима, *Србима*“ и тада Румуни почеше да напуштају дотадашња стара своја румунска имена, и узимаху *чисто српска*, као: Богдан, Драгош, Стан, Влад итд.³⁰¹

Ма да је све то сушта истина, што смо и сувише довољно већ доказали, ево и овим се још неоспорно доказује, да је у XIV—XVII века *бугаризам био врло мало заступљен* у румунским кнежевинама, а да је *србизам преоблађивао* за све то време.

Ово пак стоји у потпуној сагласности и с новим филолошким и антропо-географским истраживањима професора Белића и Цвијића: јер и они констатују *велику емиграциону струју* у оно доба, а која је по-

³⁰¹ *Archiva Istorica* I, 1, стр. 168, 165. За период пак чисто бугарски, између XII—XIV века види моје дело „Fonetica alfabetului cirilic în textele Române.“ стр. 15—19.

тицала *не* из Бугарске, него из Македоније и то из предела српске *Мораве и Тимока, одакле се*, као што сам то и ја, — ради јачег доказа — изнео, и да се та струја Македонаца протезала преко Дунава, Олте-није све до у саму Молдавију.

Стари дакле извори, данашња наша народна традиција, игра „срба“, јело „србушка;“ остатци српских речи у румунском језику итд., све нам то показује да су они, који су нам то донели, сами себе називали *Србима*. Они су, како изгледа, били махом сви из Македоније.

Ако пак данашња наука налази да је, у главном, тај општи језик словенског света у Македонији, бугарски језик а не српски, онда је то само једно чисто филолошко питање, које би најзад требало да занима само филологију као апстрактну науку; ма да и у самоме овоме погледу филологија још није казала своју последњу, одсудну реч. Међутим наши нам извори показују, да су између XIV—XVII века они Словени, који су дошли у румунске кнежевине и који су непрекидно освежавали, подмлађивали словенски утицај на нас, говорили и писали језиком — *оним истим који се и данас говори у Македонији* — који су они називали *српским* а не бугарским; и да су и сами себе називали *Србима* а не Бугарима.

С тога дакле и данашња наука — која се у главном труди да извитопери смисао старих извора, тврдећи: да су ти извори подразумевали Бугаре, онда, када су говорили о „*Србима*“ — тим и таким својим радом, односно тврђењем, тежи само да старе изворе доведе у сагласност са својим новим теоријама. То чини каткад и нехотице, несвесно, без прикривених задњих намера, а каткад и *хошмично*, уместо да обратно, и саобразно логици, изводи своје нове теорије према тим старим нашим изворима.

На то се ни код нас није обраћала пажња, те с тога, под утицајем тих и таквих теорија, и под притиском утицаја страних научних кругова, одакле су нам те изопачене теорије и дошле, сви смо ми, несвесно, још и сами подржавали те погрешке и за-

блуде. Но надајмо се да ћемо од сада те заблуде уклонити из наше науке, односно из наших научних расправа. Ово захтева и само стварно стање ствари, пошто се према данашњем (стадиуму) стању науке, не може *sine qua non* — без поговора тврдити, да је словенски језик у средњој и северној Македонији бугарски а не српски језик.

* * *

Према свему дакле, политика коју смо ми истицали и за коју смо се и заузимали — тј. да у Македонији *радимо у заједници са Србима и у српском правцу*, а не с Бугарима и у бугарском правцу, — не само да налази својих оправданих и јаких разлога у самим приликама у којима се налази сада Краљевина Румунија, према испољеним тежњама Срба и Бугара, него нам таква политика обезбеђује још и трајност тиме, што су јој корени дубоко усађени у историјској прошлости *наших шесних веза са Србима*, а не с Бугарима, још од XVII века па уназад скоро све до XIV века.

Та иста политика, помоћу које треба да прозremo у будућност нашу, још нам и то показује, тј. да ћемо корачајући тим путем, којим и треба да идемо и да нашу политику управимо, поћи, не онда, кад нас западна европска штампа буде обавестила о балканским приликама, као што је то сада случај, него много раније.

Та политика, као и заблуде које су потекле из погрешног предуверења, и које смо ми овде покушали да порушимо, показују нам још и то, да бисмо ми, ради бољег и јаснијег уочавања шта треба да радимо, требали *да се и сами, у што већем броју, ујознамо са српским и бугарским језиком.*

Важност српскога и бугарског језика на нашим универзитетима и војеним школама

Историје свих времена показују нам, — а данас о томе не може више бити ни најмање сумње, — да

државе и народи живе, расту и поуздано напред корачају, не у оној мери у колико имају *знања*, него у оној мери у колико могу да *схватше* значај потребе, да своја теоријска знања претварају у *народну енергију*, наравно у колико им је то могућно.

Ово правило важи и за свакога појединог.

С тога је, без сумње, једна од најсрећнијих и по својим последицама једна од најплодоноснијих замисли које су се, у последње време, зачеле у умовима наших првака, односно народне наставе, — те да се та настава упути *практичним путем*.

У развјтку нашега јавног и народног живота, труд, који одсад наши наставници буду улагали у реорганизовање наставе и катедара, које на нашим Универзитетима већ постоје, донеће трајних последица, ако се тај њихов рад прошири и у правцу *практичног примењивања*, као и у отварању катедара ради тога циља и у томе правцу, тј. да те наставе постану ковачи *народних енергија*.

У колико се то нама чини, много тачније и у много ширем обиму, разумели су начин оваквог поступања у погледу изучавања *шако званих позитивних наука*, него ли у погледу изучавања *књижевних наука*. Наиме, добро су схватили оно, што у ствари и *јесте* и што ће заиста и бити практично у области изучавања позитивних наука, док међутим у чисто књижевним наукама сматрају да спада само као у област теорије, оно што међутим спада у област практике, то јест искуства, као што ћемо то и доказати. Реорганизација, дакле и реформа упрошћавања наше универзитетске наставе на практичном пољу, односи се само на оно што је обухваћено у „позитивној“ а не и на оно што је обухваћено у „књижевној“ науци, тј. *на опшће и разноврсне пошребје* државе румунске и народа румунског.

Но да продужимо.

Као и појединац, исто тако и држава или цео народ, да би себи обезбедио опстанак и да би и даље могао напредовати, мора не само да врши *позитиван*

него и *негативан* рад. Мора не само да се труди, те да себи производи или набавља — било то у домаћој производњи, односно у земљи или зарадом посредством извоза, — оно што би му олакшавало опстанак и доносило напредак, него мора још да улаже и своје знање и своју енергију те да *обеснажује, потишскује и спречава све оне силе* и све оне тежње и нападе који су противни његову опстанку и његову развјтку.

То у осталом лежи и у самој природи човечјој. То је оно вечно начело борбе за опстанак, — „*Bellum omnium contra omnes*“ — у којој држава, народ, као и појединац, мора много пута да наиђе у своме негативном раду, „*homo homini lupus.*“

По себи се разуме да ту борбу за опстанак водимо, и да ћемо је водити, и ми Румуни, у природној тежњи, да бисмо могли опстати, живети. Нашу позитивну радњу вршимо с намером, да обладамо физичко-хемијским и моралним природним силама и другим ближим или даљим елементима и да се њима користимо.

Негативнoме пак, тј. супротноме нашем делању *јесте*, и треба да је, главни циљ: да упознамо, паралишемо, потиснемо и обеснажимо *тежње које потишчу из замисли и из осећаја, који су противни нашем основном напретку, као народу у држави.*

Томе нашем негативном делању треба да је главни задатак: да упознамо *душу у раду* оне силе, која би нас могла задржати и спречити у нашем корачању напред. У првоме реду дакле, а то се и по себи разуме, треба да упознамо и саму *душу* наших првих, тј. наших најближих суседа.

Непознавање и неупотреба физичких и хемијских природних сила, наравно да данас, у многоме, потишскује и спречава корачање напред држава и народа. Но исто им таку велику препреку могу још ставити и непознавање, тачно и темељно, физичких сила, којима располажу друге државе и други народи.

С тога ћемо се ми морати потрудити, да на практичан начин употребимо, не само физичко-хемијске

него и психичне (душевне) силе, које нас окружују. Само ако упоредно и истовремено будемо имали пред очима оба ова циља, и будемо радили на њима, моћи ћемо опстати и корачати напред стално и темељно.

Неоспорно је да јесте и да ће значити корак напред покрет, који је већ отпочео и који тежи да се *прошири практична улога* катедара универзитетских наука, устаповљавањем (курсова) *предавања за примену* њихову, као на пример: „*Проучавање Цетролеума с гледишта геолошког, технолошког и хемијског*“ или „*Индустријске примене електрицитетa*“; или „*Животињска и биљна паразитологија*“ итд.; предавања, која су отпочета, у школској 1904-ој години, на Универзитету у Јашу.

Неоспорно је да јесте и да ће значити напредак, установљавање — које се тражи на букурешком Универзитету — некојих катедара, ради *примењивања* хемије у индустрији и пољопривреди.

Тиме се, наравно, стварају нове силе и нове народне енергије, и када помоћу истих, будемо обладали и будемо се служили физичком природом, која нас окружује, онда спремамо и обезбеђујемо себи темељан опстанак, и отпорну снагу, у великој борби пародности за животом.

Па кад је тако, зар онда није већ и сада време, да прикупљамо народне енергије које би нам у борби за опстанак помогле, да се одбранимо од душевних тежња, од друштвених и националних идеја, које су противне нашој индивидуалности?

Зар по интересе и по опстанак државе и племена румунског не би исто тако практично и исто тако корисно било да се прошири примењена (апликативна) улога и на *наше катедре за књижевност* и да се оснују још и друге нове, у истоме *практичном смислу*, као и за науке?

Можда ће нам се одговорити, нека се ширење на практичној основи наставе књижевности продужи установљавањем катедара за француски и немачки језик.

Да бисмо дакле одговорили *практичним* *потребама* нашега државног живота, ми морамо неминовно помишљати на то, да је данашњој Румунији, па и оној од најближе будућности, — а ради упућивања и обележавања свога делања, својих тежња и тежња народа румунског, — да упозна и да употреби не толико језик и дух француски или немачки (ма да ће нам и они бити од користи), колико језик, дух и тежње оних држава и народа који су јој *најближи суседи*, а то су Мађари, Руси, Бугари и Срби.

С тога једна истинита и плодна настава на нашим Универзитетима, не само да ће проширити улоге катедара које већ постоје за књижевност, него ће још допринети и *ошварању нових катедара како за мађарски језик тако и за словенске језике, не само у Букурешту него и на оба Университета*. А то неће бити никакво расипање, као што се то мисли, пошто и ако би нам, и са самога теоријског и културног гледишта, француски и немачки језик, били можда довољни, ради просвећивања наше домовине и нашега племена, ипак с гледишта развитака нашега државног живота, увек ћемо имати пред собом националне тежње Мађара, а нарочито Бугара.

Ништа нам пак неће бити опасније, него то наше данашње површно и погрешно познавање *душевних покрета* оних наших непосредних, *најближих* суседа. Треба да се добро чувамо од те и такве површности познавања и да не продужујемо и даље тако, нашу културу и нашу наставу, ако не желимо да западнемо у исту опасност као и Французи према својим суседима Немцима у години 1870.

Пошто је, дакле, држава наша окружена само Словенима и Мађарима, то онда отварање катедара за језик мађарски, а нарочито за живе словенске језике, није, и не може бити, никакав раскош, него сасвим обратно, — неминовна потреба.

Велимо: нарочито словенске језике с тога, што нам душевни живот наших непосредних суседа Мађара може у неколико бити приступачнији, познатији, посредством наше браће Румуна из Краљевине Угарске

Да, заиста и постоје такве тежње, само што то *делимично* одговара *данашњим потребама* наше државе, пошто се потреба за оно друго, сама по себи, истиче у *много јачој мери*.

Установљена је катедра за француски језик и добро су урадили што су је установили. Упознавање француског језика и духовнога кретања француског донеће духу народа румунског дубока *теоријска* знања, која ће нам, у нашем културном животу, бити увек од потребе. Само што ни наше економне ни финансијске везе, па ни оне непосредно политичке или међународно-дипломатске, не захтевају као неминовну потребу, знање француског језика. Он нам је потребан *само с теоријског а не и с практичног гледишта*, пошто ми с француским народом немамо најинтимнијих и тесних економских веза. Сем тога, и с гледишта међународно-дипломатских веза, Француска је далеко од Румуније, која нити води, нити може да води, какву европску или светску политику као Русија.

Хоћемо да установимо и једну катедру за немачки језик на Университету у Букурешту; и добро је што ћемо то учинити. Једна таква катедра олакшаће нашој интелигенцији, будућим управљачима државе и живота румунског племена, познавање немачке богате и строге теоријске и практичне културе. Но *немачки језик не само да нам је сада, него биће нам и у будуће не само од теоријске вредности*, као француски, *него и од практичне*, пошто скоро цео наш данашњи економски и финансијски живот стоји у тесним везама с индустријом, пољопривредом и трговима немачким или аустријским; а поред тога, Румунија стоји у блиским дипломатским односима непосредног суседства с Аустро-Угарском.

Па ипак ни сам немачки језик неће можда увек имати за нас тако велике *практичне вредности*, и, с обзиром на агитације Мађара, не треба имати велике мудрости, те увидети, да већ није тако далеко оно време, када ћемо бити суседи *само с Мађарима* а не с *Аустро-Угарском*.

Да бисмо дакле одговорили *практичним* *потреб*-*бама* нашега државног живота, ми морамо неминовно помишљати на то, да је данашњој Румунији, па и оној од најближе будућности, — а ради упућивања и обележавања свога делања, својих тежња и тежња народа румунског, — да упозна и да употреби не толико језик и дух француски или немачки (ма да ће нам и они бити од користи), колико језик, дух и тежње оних држава и народа који су јој *најближи суседи*, а то су Мађари, Руси, Бугари и Срби.

С тога једна истинита и плодна настава на нашим Универзитетима, не само да ће проширити улоге катедара које већ постоје за књижевност, него ће још допринети и *отварању нових катедара како за мађарски језик тако и за словенске језике, не само у Букурешту него и на оба Университета*. А то неће бити никакво расипање, као што се то мисли, пошто и ако би нам, и са самога теоријског и културног гледишта, француски и немачки језик, били можда довољни, ради просвећивања наше домовине и нашега племена, ипак с гледишта развита нашега државног живота, увек ћемо имати пред собом националне тежње Мађара, а нарочито Бугара.

Ништа нам пак неће бити опасније, него то наше данашње површно и погрешно познавање *душевних покрета* оних наших непосредних, *најближих* суседа. Треба да се добро чувамо од те и такве површности познавања и да не продужујемо и даље тако, нашу културу и нашу наставу, ако не желимо да западнемо у исту опасност као и Французи према својим суседима Немцима у години 1870.

Пошто је, дакле, држава наша окружена само Словенима и Мађарима, то онда отварање катедара за језик мађарски, а нарочито за живе словенске језике, није, и не може бити, никакав раскош, него сасвим обратно, — неминовна потреба.

Велимо: нарочито словенске језике с тога, што нам душевни живот наших непосредних суседа Мађара може у неколико бити приступачнији, познатији, посредством наше браће Румуна из Краљевине Угарске

и који нам Мађари и сами указују онако као што он и јесте у ствари, посредством њихових књига и новина. Но с духовним животом Словена ствар стоји теже. Тај живот једва и познајемо, и то преко књига и новина француских и немачких. А како је то за нас један велики недостатак!

Било да су то француски листови, као: *Le Temps*, *L'Européen*, или *Le Figaro*, било да су то немачки листови, као: *Die Zeit*, *Berliner* или *Wiener Tageblatt*, или књиге (дѣла) и списи, као што су на пример они Вајгандови: *Die Nationalen Bestrebungen der Balkanvölker*, које смо поменули (нпр. стр. 43. и 50.) итд., — и једни и други прате духовни покрет Бугара, Руса и Срба, само и искључиво с гледишта њихових економских или опште-политичких европских интереса. Једни као и други, управо због тих њихових властитих националних интереса, или не говоре о ономе што их не интересује, или, много пута, и ако што и говоре о тим словенским народима, много нам пута говоре о стварима и делима, које ни они сами не познају довољно.

То пак, да ми сами дознамо, зацело није, и не може бити, раскош, пошто се то управо тиче самога нашег развитака и саме наше трајне будућности, као државе. То нам појачава моћ у нашој отпорној (негативној) борби, о којој смо говорили, наше индивидуалности за опстанак.

Када дакле и у нас, међу нашом просвећеном класом и оном која управља великим интересима наше државе и нашега племена, буде био *већи број* људи, који ће *из самога књижевног покрета словенског*, из самих књига (дѣла) и повремених списа словенских знати, шта на пример мисле Срби и Бугари, као национална јединица и као држава, наравно да се онда међу румунским народом неће моћи — бар не у оноликој мери као сада — проповедати и распростирати лажне идеје, као на пример она: „О царинском савезу између Румуније, Бугарске и Србије противу Немаца.“ Такове идеје неће онда заморавати по које мозгове, пошто ће се таква глупост одмах уочити, не

само из разлога што све те три поменуће државе немају никакву индустрију, него и с тога нѣ, што ће се, из укупнога духовног покрета бугарског и српског, (упор. стр. 59.) моћи одмах појмити и увидети, да су *националне тежње ша два народа сасвим прошивне једна другој*, те се према томе и те две државе никако неће моћи ујединити, још за дуга времена. Исто тако — но не из страних или тенденциозних дѣла и листова, него из самих српских и бугарских — и упознавање њихових душа показало би нам, да се, још задуго не морамо бојати од каквога личног уједињења Бугарске са Србијом (стр. 61.), с тога, што су им тежње супротне. Тачно пак упознавање тих ствари даће просвећеним и бистрим умовима могућност, да у многим стварима одреде тачне односе и да нас поведу путем који ће бити повољан, прилагодан за наш будући развѣтак (стр. 62.). Упознавање бугарске душе, али не из страних листова или из тенденциозних дѣла, већ *из самих њихових националних списа*, показаће нам још и то, да је опасно за нас да и даље останемо у заблуди, да само они који управљају македонским комитетима мрзе Румунију и њен напредак и траже нашу Добруцу.

Велику, практичну улогу, што би за нас имало упознавање душе наших словенских суседа преко Дунава, из самих њихових књижевних и васпитних појава и на *самим њиховим језицима: српском и бугарском*, — ми смо већ довољно истакли, када смо показали, да нам је страна штампа као и она брошура: „Die Nationalen Bestrebungen der Balkanvölker“ натурала лажне појмове о узроцима борбе између Срба и Бугара у Македонији (стр. 12. и 44.)

Сазнавање пак *из самога српског писана*, да се њихове тежње у тој покрајини оснивају на тражењу: „изласка на море“, ма да је то потреба народног и политичког опстајка, показује нам нов пут којим треба да идемо у Македонији, сад кад више нисмо изложени да грешимо.

Већ та околност само показује нам довољно, да језици: српски и бугарски, — које би што већи број наше интелигенције требао да зна — нису за нас од не-

знатног, тако рећи, чисто теоријског значаја. Њихова велика, практична важност види се већ и по томе, што у нас погрешно схваћају наше односе с Бугарском, а то не би било када би што већи број нашега света знао те језике.

Велики наш Хаждеу, на једноме свом јавном предавању: „Пријатељи вољни ил' невољни“ (штампано у часопису: „Literatură și arta Română“ год. V, стр. 69.) рече нам, да су душмани Румуније и њене владавине у Добруци, само оно неколицина људи, који управљају македонским комитетима и који су просто оруђе московске политике, а да нас остали Бугари, тј. она писмена и неписмена већина тога народа љуби и да нам не мисли никакво зло.

То исто веровање видимо где проповедају и распростиру, не само и други наши људи (као на пример *Z. Arbore*, у своме дѣлу: „*Борис Сарафов и Македонија*“) него и листови распрострањени међу Румунима око Пинда и у Македонији, као што је на пример лист: „*Românul de la Pind.*“ Такво је проповедање управо и допринело, те је у наших Аромуна узео маха осећај помирљивости и њихове сарадње с Бугарима (стр. 55.), осећај који смо прошлог лета видели, где се толико пута примењује од стране тамошњих наших првака а у револуционарној тежњи коју Бугари гајѐ противу Турака у Македонији.

Но без сумње да нам је такво погрешно мишљење о бугарским тежњама према нама улило, с једне стране, оно време кад је у нас владало одушевљење због васкрснућа бугарског народа почетком XIX века, а с друге стране, нарочито, вештина Бугара, који су умели да се користе *западном штампом* (стр. 58.) и да се претварају. И заиста, ми смо већ *из самога бугарског писања* доказали, да *сви њихови Ирваци* свију њихових политичких странака, а не само они што управљају македонским покретом, односно македонским комитетима, систематски раде помоћу читавога једног *грађанског и војеног васпитног система* — како на Универзитетима и војеним школама, тако и у средњим и основним — те да у душе младога бугарског на-

раштаја укорене тежњу, идеал: „да прво отму Македонију, користећи се покретом (агитацијом) тамошњих Аромуна, а после да нам отму и нашу Добруцу, нападајући и на само срце Краљевине Румуније“ (стр. 65.).

Но све то, наравно, Бугари нам још нигде нису изнели, односно издали нити у поменутоме дѐлу: „*Die Nationalen Bestrebungen der Balkanvölker*“, нити у ма којим другим списима или новинама Западне Европе, одакле се и ми обично обавештавамо и поучавамо. Но то смо ми пронашли и могли пронаћи једино из самога бугарског писања, као на пример у дѐлу: „*Македонија*“, од К'нчова; у дѐлу: „*Војени Земљопис Бугарске*“, од потпуковника Кантарџијева; у дѐлу: „*Сборникъ*“, издање „Б'лгарскогъ Книжовногъ Дружества“, или у листовима: „*Вечер. Пошта*“, „*Народно Стопанство*“ итд.

Но то нам управо и показује велику практичну улогу коју за нас има познавање бугарскога језика, и то да га зна што већи број првака наших како у самој земљи тако и у Добруци и у Македонији. Ту се тек види његова значајна улога и тим пре, пошто су таква погрешна веровања — која због незнања бугарскога језика не могу и други контролисати — у стању да нам створе (као на пример лист: „*Românul de la Pind*“) такве струје које нас успављују, на очигледну штету будућности наше државе.

Још много таквих факата и друге природе, од којих ће много пута зависити и сам опстанак и напредак државе румунске и народа румунског, биће откривени нашој интелигенцији и вођима нашега народног живота, кад они буду могли читати душевне покрете Срба и Бугара, па и самих Руса, на самим њиховим језицима.

Шта још да кажемо и о томе, како ће нам познавање тих словенских језика бити од користи и од неоспорне потребе, ради учвршћивања и упућивања, не само нашега неминовно потребног нам негативног дѐлања, него и позитивног, тј. у теоријском и просветном погледу духа румунског.

Заиста, они који познају данашњи душевни покрет Руса, морају признати, да Руси корачају напред циновским корацима, како на разноврсном пољу књижевности, тако и на пољу стварних наука. Што се пак тиче Бугара и Срба, и ако у њих није исто тако — ипак, на пољу наше обичне просвете и нашега стварног делања, имали бисмо и ми по који пут да што научимо од њиховога умног покрета.

Ови пак значајни обзире показују нама — који немамо предуверења која би потицала из старинских предања и која би од сада била веома штетна за нас — *да познавање, нарочито суседних словенских језика бугарског и српског, није за нас какав раскош или само теоријска корист, него једна неминовна практична потреба.*

Не само дакле наши вођи у Краљевини, него и они у Добруци и Македонији, неће никад ништа моћи учинити корисно за Краљевину само на основи извештаја наших консулата и наших посланстава. С тога као неминовна погодба, као погодба sine qua non, требала би свима да им буде та: да непосредно — помоћу бугарског и српског језика — упознају душу бугарску и српску, њено осећање, њено делање. Истина ова довољно је потврђена и осведочена и новим фактима која смо изнели.

Само на тај начин моћи ћемо успешно водити нашу негативну акцију.

Француска из 1870 године — која је располагала с милијардама блага, једном сјајном индустријом, широком и систематском пољопривредом, као и једном силном и јуначном војском, но која се у својој заслепљеној охолости није за времена постарала да дозна и да обеснажи немачки дух у његовом експанзивном делању — живи нам је пример шта треба ми да радимо и то што скорије, с погледом на душевне тежње наших суседа.

Патња њена, тј. несрећа која је Француску била постигла, показује нам како једној личности само њено позитивно делање није довољно јемство и не даје јој довољно моћи да напред корача, него да јој

је поред тога потребна још и енергија супротног (негативног) делања, којом треба, *још израније и непрекидно*, да сузбија и обеснажује тежње других личности, које такође, ради њихова опстанка и њихове обезбеде, теже, да му отму оно што је његово.

Несрећа која је постигла Француску показује нам, велимо, да бисмо ми, држава и народ румунски, погрешили, ако бисмо пренебрегли то *супротно делање, или ако бисмо допустили да њиме рукује само један или два вођа наше спољне политике*. Супротно (негативно) делање *није само питање спољне политике него питање нашега живота у опште*.

Очевидно је дакле да није довољно да се у нашем практичном правцу, који смо отпочели давати нашој универзитетској настави, ограничимо само на позитивне науке, јер ће нам тек онда последице бити плодноне и од трајне вредности, кад ту наставу будемо за сад проширили још нарочито и на словенске језике.

С тога мислимо да се проширење практичне улоге — изучавање живих словенских језика, који нас окружују, тј. бугарског, српског и руског — намеће само по себи, барем да се то учини на Универзитету у Букурешту, где већ постоји једна катедра за словенски језик. Но поред тога и Јашком Универзитету намеће се та иста потреба, да упоредо с практичним правцем, који су почели давати позитивним наукама, учвршћују то и у практичном духу и тежњи, корисној и држави и народу — изучавањем тих језика словенских.

Можда ће нам неко приметити, да би било много а и веома трудно почети одједном изучавати све те словенске суседне језике: руски, бугарски и српски.

Али то не стоји.

Није потребно да се сваки од тих језика изучава понаособ. Ономе коме су ти језици познати, познато је и то, да онај који зна ма и један од тих језика, може лако да чита и да разуме и оне остале.

С тога један професор, који би ђацима предавао онај мртви, тако звани старо-словенски језик, могао би по невољи, нарочито ради теорије за стару румунску

Заиста, они који познају данашњи душевни покрет Руса, морају признати, да Руси корачају напред циновским корацама, како на разноврсноме пољу књижевности, тако и на пољу стварних наука. Што се пак тиче Бугара и Срба, и ако у њих није исто тако — ипак, на пољу наше обичне просвете и нашега стварног делања, имали бисмо и ми по који пут да што научимо од њиховога умног покрета.

Ови пак значајни обзири показују нама — који немамо предуверења која би потицала из старинских предања и која би од сада била веома штетна за нас — *да познавање, нарочито суседних словенских језика бугарског и српског, није за нас какав раскош или само теоријска корист, него једна неминовна прак-тична потреба.*

Не само дакле наши вођи у Краљевини, него и они у Добруци и Македонији, неће никад ништа моћи учинити корисно за Краљевину само на основи извештаја наших консулата и наших посланстава. С тога као неминовна погодба, као погодба sine qua non, требала би свима да им буде та: да непосредно — помоћу бугарског и српског језика — упознају душу бугарску и српску, њено осећање, њено делање. Истина ова довољно је потврђена и осведочена и новим фактима која смо изнели.

Само на тај начин моћи ћемо успешно водити нашу негативну акцију.

Француска из 1870 године — која је располагала с милијардама блага, једном сјајном индустријом, широком и систематском пољопривредом, као и једном силном и јуначном војском, но која се у својој за-слепљеној охолости није за времена постарала да дозна и да обеснажи немачки дух у његовом експанзивном делању — живи нам је пример шта треба ми да радимо и то што скорије, с погледом на душевне тежње наших суседа.

Патња њена, тј. несрећа која је Француску била постигла, показује нам како једној личности само њено позитивно делање није довољно јемство и не даје јој довољно моћи да напред корача, него да јој

је поред тога потребна још и енергија супротног (негативног) делања, којом треба, *још израније и непрекидно*, да сузбија и обеснажује тежње других личности, које такође, ради њихова опстанка и њихове обезбеде, теже, да му отму оно што је његово.

Несрећа која је постигла Француску показује нам, велимо, да бисмо ми, држава и народ румунски, погрешили, ако бисмо пренебрегли то *супротно делање, или ако бисмо допустили да њиме рукује само један или два вођа наше спољне политике*. Супротно (негативно) делање *није само питање спољне политике него питање нашега живота у опште*.

Очевидно је дакле да није довољно да се у нашем практичном правцу, који смо отпочели давати нашој универзитетској настави, ограничимо само на позитивне науке, јер ће нам тек онда последице бити плодноне и од трајне вредности, кад ту наставу будемо за сад проширили још нарочито и на словенске језике.

С тога мислимо да се проширење практичне улоге — изучавање живих словенских језика, који нас окружују, тј. бугарског, српског и руског — намеће само по себи, барем да се то учини на Универзитету у Букурешту, где већ постоји једна катедра за словенски језик. Но поред тога и Јашком Универзитету намеће се та иста потреба, да упоредо с практичним правцем, који су почели давати позитивним наукама, учвршћују то и у практичном духу и тежњи, корисној и држави и народу — изучавањем тих језика словенских.

Можда ће нам неко приметити, да би било много а и веома трудно почети одједном изучавати све те словенске суседне језике: руски, бугарски и српски.

Али то не стоји.

Није потребно да се сваки од тих језика изучава понаособ. Ономе коме су ти језици познати, познато је и то, да онај који зна ма и један од тих језика, може лако да чита и да разуме и оне остале.

С тога један професор, који би ђацима предавао онај мртви, тако звани старо-словенски језик, могао би по невољи, нарочито ради теорије за стару румунску

историју и филологију, уједно предавати и она два или три поменута жива словенска језика.

На тај начин, нарочито у Јашу, попунио би се с једне стране један велики научно-теоријски недостатак, који се због непознавања старо-словенскога језика доста осећа код младих тамошњих секундарних професора када полажу испите, а с друге стране спремио би се и један нараштај који би знао *како* да врши то негативно делање државе наше и племена румунског, у природној му борби за опстанак, према Бугарима у Добруци и Македонији, као и према осталим суседним Словенима у другим земљама.

Мислимо да би нам то донело најбрже користи за наш опстанак, ако бисмо то што скорије урадили а нарочито у Јашу. Прво с тога, што на Букурешком Университету постоји већ више од 12 година једна корисна катедра за славистику, а друго с тога, што би проширење наставе књижевности у томе смислу много допринело развјтку и учвршћивању наше народне *енергије*.

Уверени смо да би и у нашим војеним официрским школама било од велике користи, када би се и ту изучавали језици бугарски и српски.

Природна је ствар да државе, народи, па и појединци, живе и да се постепено развијају онако и у оноликој мери у колико су у стању да схвате потребу, да своје силе и своју моћ упућују ка циљу свога живота, упоредо с позитивним и негативним делањем својим; да живе не само онако и онолико колико знају и умеју, него колико су у стању да те своје силе, та своја делања, развију не само у једноме правцу *него у свима могућим правцима*.
